

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

4

AF

MØNS HISTORIE

VII

18DE ÅRHUNDREDE

VED

F. BOJSEN

*Herlufsholms
Bibliotek*

UDGIVET AF MØNS MUSÆUM

VED BOGHANDLER C. M. NIELSSEN, STEGE

1923

AF MØNS HISTORIE

18DE ÅRHUNDREDE: 1STE HALVDEL

AF
MØNS HISTORIE

VII
18DE ÅRHUNDREDE

VED
F. BOJSEN

UDGIVET AF MØNS MUSÆUM
VED BOGHANDLER C. M. NIELSSEN, STEGE
1923

Billederne er reproducerede i F. Henriksens Reproduktions-Atelier.

KØBENHAVN — NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKLÆR)

FORORD.

EN opmærksom læser vil lett opdage, at nærværende bind er blevet til i adskillige afsnit med mellemliggende betydelige tidsrum. De kunde have trængt til nogen omarbejdelse, som jeg dog for tiden ikke har magtet. Denne ulempe har medført nogle gentagelser, som dog forhåbentlig ikke vil gøre nogen væsentlig fortræd, da gentagelser undertiden kan fri læseren for henvisninger til andre steder.

Man vil derhos finde, at dette bind væsentligst er optaget af *kirke- og skolehistorie*. Den største del af det 18. århundrede indeholder det gamle kirkesamfunds sejge krampetrækninger på vejen til „oplysningstidens“ store Ragnarok, den rationalistiske solguds sejr. Vor hæderkronede digter, *Troels-Lund*, vilde have været nærmere ved at ramme sandheden, hvis han havde givet sit store værk om solgudens sejr over mørkets magter en anden ramme og sat det 18. århundrede i stedet for det 19. Han vilde da have undgået den mere end forbavsende misforståelse, at den Grundtvigske livsanskuelse skulde have lidt sit afgørende nederlag i løbet af det 19. århundrede! Det modsatte er jo netop tilfældet. Næppe nogen kan være blind for, at ialfald i Danmark var det Grundtvigske livssyn sejrende gennem hele århundredet og endte med at sætte sine mænd ind i styrelsen både af kirke og stat.

Hvem tør spå noget om det 20. årh.? Hvor brænder „Surturs lue“? og hvor glimter „Gimles tag“?

Men det 18. århundredes krampetrækninger, der er så skarpt personificerede på Møn, er dramatisk spændende, om end just ikke opmuntrende. I den herefter følgende slutning af århund-

redet vil lys og skygge fordele sig tydeligere mellem landbo-reformerne og — Magnus Beringskjold!

Jeg kan atter i år udtale en tak til hr. underarkivar *E. Marquard* for god hjælp, en tak som jeg nu kan udstrække til hr. arkivar, kaptain *Rockstroh* for de allernyeste oplysninger om den Mønske landmilit.

Rødkilde, 6. Juli 1923.

F. BOJSEN.

Morten Reenberg.

DET 17. århundrede kaldes den lærde tidsalder; da fejredes — i modsætning til det 16. århundredes åndelige gæring — den *Lutherske ortodoxis* herredømme. Ved århundredets udgang møder vi i Stege en mand, der ikke alene er karakteristisk for sin tid, hvis fane han holder højt imod den opdukkende pietisme, men også personlig er en så udpræget skikkelse, at det nok er værd at gøre hans nærmere bekendtskab. Dette kan ske så meget fyldigere, som vi nu herom har gode kilder at øse af. Manden er *Morten Reenberg*, sognepræst i Stege og provst på Møn. Hans levned er skildret af præsten *Fredrik Monrad*¹⁾ i Ågerup, der synes en tid lang at have været Reenbergs medhjælper i dennes senere år. Desuden har vi Reenbergs udfærlige *brevbog*, der nu opbevares i Ålborg stiftsbibliotek²⁾, og endelig *Møns herredsbog*, der er begyndt af ham³⁾.

Morten Reenberg er født i Viborg 18. Juni 1660. Forældrene var borgmester *Clavs Christensen* og hustru *Mette Pedersdatter* af gammel præsteslæggt. Morten var den yngste af 16 børn. En ældre broder var landsdommer *Thøger Reenberg*, bekendt som digter. Sønnerne skulde altså egentlig hedde Clavs; men det siges, at den (i *Møns historie VI*) nævnte student Clavs Helmer⁴⁾, der blev henrettet som Svensk spion 1659, hørte til slæg-

1) Oldefader til biskop D. G. Monrad. Levnedsskildringen er udgivet med mange oplysende anmærkninger af H. F. Rørdam i kirkehistoriske samlinger III 3.—4. hefte.

2) Derfra har jeg velvilligst fået manuskriptet udlånt til benyttelse her og delvis afskrift.

3) Tidligere har man ment, at herredsbogen er begyndt af provst Hulbech 1729. Men ved nærmere eftersyn viser den sig at være betydeligt ældre.

4) Se herom i forrige bind.

ten, og derfor skulde denne istedet for Clavsen have antaget navnet *Reenberg*, egentlig Reinberg, fordi stamfaderen var fra Rhinegnen. Mærket i familiens segl var en vinstok. Borgmester Clavs har tidligt deltaget i striden mellem adelen og borgerskabet, og han blev ved et stændermøde i Viborg af en adelsmand truet med at blive kastet udaf vinduet.

Efter faderens død (1671) blev børnene opdragede af deres dygtige moder, og hun passede vel på, hvilke bøger de fik at læse. Fra Morten tog hun således engang den Latinske digter Ovids „de arte amandi“ (om kunsten at elske), fordi den var skadelig for de unge. Han blev student fra Viborg skole 1677 og theologisk kandidat 1682. Moderen, der havde nogen formue, udrustede sønnerne til udenlandsrejser. Efter den ældre broder *Thøgers*¹⁾ anbefaling drog Morten først til den lærde præst i Glückstadt, dr. *Zitsker*, en efterkommer af Johan Ziska. Efter to års forløb erklærede denne, at han ikke kunde lære ham mere.

M. R. rejste da til Frisland og Holland. Med den berømte jurist *Vitriarius* i Leyden traf han den aftale, at han skulde betale en dukat for hver undervisningstime, således at læreren alene skulde svare på de spørgsmål, som eleven gjorde. Derfra drog han til England og boede først hos filosofen *R. Cudworth* i Cambridge, der var en munter mand, som ofte „fixerede“ ham med sin lærde datter. Cudworth sagde engang, at Calvin har skrevet den bedste forklaring over Johannes åbenbaring, fordi han intet har skrevet derom. I deres samtaler om Engelske lærde sagde M. R. engang om en berømt filosof, at han med al sin lærdom var en liderlig mand og deist (rationalist). I et selskab, hvor biskop *Barlow* af Lincoln var tilstede, fortalte M. R. om den store Griffenfeldts sørgespil. Hans våben var taget af de Danske kongers (griffen). Da bøddelen brød det istykker, udbrød Griffenfeldt: Gud bevare os! hvad gör I? det er jo kongens våben! Da pardon blev forkyndt, sagde han: Nu er tragedien spillet. Da biskop Barlow hørte dette, indbød han M. R.

¹⁾ *Thøger Reenberg*, landsdommer i Jylland, var ved århundredskiftet en meget anset digter, der brød med den hidtidige Tydske indflydelse og åbnede vejen for Fransk og Engelsk påvirkning.

En anden broder var mag. Peder Clausen Reenberg, som var sognepræst ved Budolfi kirke i Ålborg, død 1699. Han efterfulgtes af sønnen, Claus Pedersen Reenberg 1699—1719.

Morten Reenberg.

til sig og viste ham da, at han havde Griffenfeldts billede hængende ved sin seng. Barlow sagde da: Gud forbande de Danske! gror der sådanne folk på træer hos dem? Biskoppen vilde beholde ham som bibliothekar med 100 £ i løn, men M. R. vilde videre og drog så til Oxford. Her hørte han den lærde Jøde, *Abendana*, der lærte, at der ingen trolddom var til. Nogle dage derefter sagde han, at Jesu mirakler måtte være sket ved trolddom. M. R. indvendte da: Hvor kan mester sige dette? Det er jo kun 8 dage siden, han sagde, at der var ingen trolddom til. Abendana blev så vred, at han gik sin vej. M. R. rejste derefter til Paris og blev der bekendt navnlig med de lærde Benediktinermunke. Der traf han *Hans Bartholin*, den senere Danske theologiske professor. Denne var kommet i slet selskab, men M. R. reddede ham ved daglige besøg, og derfra stammer deres venskab for hele livet. Siden vendte M. R. tilbage til England, som han holdt mest af, derfra til Holland og siden til Leipzig. Hertil var netop da ankommen den bekendte pietist *Spener*. M. R. søgte ham, men fik kun en kort audiens; modsætningen mellem dem var strax tydelig. Efter 7 års ophold i udlandet vendte han 1690 tilbage til København og skrev da efter geheimerådinde Rosenkrands' opfordring en vejledning for theologer og jurister, der vilde studere udenlands. Sin fædrearv havde han opbrugt på rejsen, men kom nu i huset hos cancelliråd *Brorstrup Albertin*, der understøttede ham. Da denne var general Plessens sagfører, har dette forhold formodentlig indvirket på M. R.s opfattelse af generalens færd på Møn. Han kom da ogsaa i biskop *Baggers* hus, men ansættelse fik han ikke og vilde da vende tilbage til England, da han fortrød at have afslået det tilbud, han der havde fået. Rejsen var allerede besluttet, men da han gjorde afskedsbesøg hos biskoppen, søgte denne at få ham overtalt til at blive. Just da skrædderen tog mål af ham til en rejsedragt, kom der bud, at biskoppen havde skaffet ham ansættelse som feltprovst ved det Danske hjælpekorps¹⁾, som hertugen af Würtemberg førte imod de Franske i Flandern. Han fulgte kaldet i Februar 1693. Ved ankomsten til krigskuepladsen fandt han sine to rytterregimenter

¹⁾ Professor *E. Holm* har i sine grundige studier af tidsalderens historie oplyst, at de af kongerne Chr. V og Fredr. IV udlejede hjælpetropper ikke var udskrevne Danske, men udelukkende hvervede soldater.

halvt opløste af smitsom sygdom. Korpset kom dog til at deltage i nederlaget ved Neerwinden i Juli, da Franskændene vandt en blodig sejr; 30,000 mand skal være faldne. På flugten styrtede M. R.s hest ved overgangen af en flod, og han blev kun reddet ved, at en Engelsk feltpræst rakte ham sit pidskeskaft og således trak ham op af vandet. Han havde siden mange æventyr at fortælle fra feltlivet, som han i løbet af få måneder gjorde bekendtskab med. Efter nederlaget blev han meget syg, men på sygelejet fik han budskabet om, at kongen allerede 23. Juni havde udnævnt ham til *sognepræst i Stege* og *provst på Møn*. Han kom dog ikke til Stege før året efter, da han først tog magistergraden i København. Kun 34 år gammel var han da en mand, der havde oplevet meget, gjort mange bekendtskaber og havde selv vundet et fast stade, bygget på omfattende kundskaber og erfaring, med ett ord en fuldt udrustet mand til at tage fat på sin livsgerning.

I den gamle præstegård nordvest for kirken sad da enken efter formanden provst *Gemze*; hun var søster til biskop Bagger og hed *Marie Margrethe*, 47 år gammel. Med *Gemze* havde hun 6 børn, 2 sønner og 4 døttre. Man kunde fristes til at mistænke biskoppen for at have havt en bagtanke med kaldelsen af M. R. til Stege. Denne så en dag, at enken fejede spindelvæv ned i forstuen, hvor en svalefamilie havde bygget rede. Da slog det ham, at det var synd, at enkens egen „svalerede“ skulde rives ned, og han benyttede anledningen til at begære hende til ægte. Hun troede først, at han vilde „fixere“ hende, men da det var alvor, gav hun sit ja, og inden året var omme, var de gifte, og han blev en trofast fader for hendes børneflokk. Da vennen Hans Bartholin siden spurgte ham: Hvi han vilde tage så gammel en kone, svarede han, at han vilde studere „*antiquitates ecclesiasticas*“ ☩: kirkelige oldsager!

Kort efter M. R.s kaldelse til Møn døde biskop Bagger; han var gift med Griffenfeldts søster Margrethe. Hans efterfølger blev biskop *Bornemann*, en streng højkirkelig prælat, bekendt for sin voldsomme hidsighed, der ofte lagde ubeherskede ord i hans mund. Med ham fik M. R. snart et heftigt sammenstød ved det påfølgende landemøde i Roskilde. Ved denne lejlighed holdt M. R. en prædiken om apostlen Paulus' forhold til den unge Thimotheus, en mærkelig prædiken, der endnu er opbevaret. Den indeholdt en stærk klage over de mange verdslige

forretninger, der pålagdes præsterne¹⁾; derhos yttrede han, at „det ikke er titler og dage, men fortjenester og dyder, der lægger ære på en biskop“. Prædikenen opfattedes i det hele som respektstridig, og biskoppen blev så vred, at han i konventshuset udtalte „disse uanstændige ord“: Jeg skal ikke lade af, før jeg ser Jert hoved sidde på en stage! Koldblodigt svarede M. R. da: Det er bedst at lade det sidde på den stage, som Gud har sat det på. Dette ordskifte viser M. R.s overlegenhed over den hid-sige bisp; han savnede aldrig et vittigt svar. Forøvrigt var disse to stærke mænd væsentlig af samme støbning. Da prædikenen ikke desto mindre blev genstand for påtale, sendte M. R. sin ven etatsråd Rasmussen op til biskoppen og meldte, at M. R. nedlagde sit embede. Bispnen svarede, at det var ikke så ilde ment; men han udvirkede dog en kongelig ordre med en irettesættelse til M. R. (Da den kongelige ordre ikke er opbevaret, mener Rördam, at bispnen selv har givet irettesættelsen ved landemodet.) Om ikke för, så blev de forsonede ved biskoppens dødsleje.

„Der skal uddø mange slægter på Møn, inden M. R.s navn dør der“, hedder det i levnedsskildringen. Hans virksomhed på Møn i de 15 år, han var her, var så omfattende, så indgribende snart på alle områder, og så ejendommelig, at det anførte ord ialfald burde være sandt, om end der på mange forhold nu ses anderledes end dengang. Hovedkilden er herved den ovennævnte brevbog, som M. R. har indledet med følgende ord på Latin²⁾:

„Herre giv fred i mit livs og udlændigheds dage, at jeg må kunne tjene Dig i mit hjertes hellighed og enfoldighed for-medelst Dit og Din frelses hellige navn. Amen!“

Bogen er begyndt 29. Juni 1697 i Stege, og dens interesse er væsentligst knyttet til virksomheden her, hvor de første 90 sider er skrevet; de sidste 53 sider er skrevet i København, men indeholder mest regnskaber og lister. Enkelte uddrag af

¹⁾ M. R. anskaffede sig siden et segl til anvendelse ved sådanne forretninger; det forestillede et asen (trældyr) med omskrift: lupo melior (bedre end ulven).

²⁾ H. F. Rördam har (kirkehistoriske samlinger V 1,236) også gjort uddrag af Morten Reenberges brevbog, men derved nærmest havt de kirkelige spørgsmål for øje, hvoraf adskillige er behandlet på Latin. I nærværende fremstilling er opmærksomheden nærmest rettet på, hvad der vedrører Møn. Noget lignende gælder den efterfølgende fremstilling af stridighederne vedrørende kirke- og skoleforhold.

bogen har tidligere været trykt. Men en nogenlunde samlet fremstilling af indholdet, ordnet efter de forskellige anliggender, der omhandles, er vel egnet til at give et billede af forholdene på Møn ved overgangen fra det 17. til det 18. århundrede, på den tid, da øen begyndte at rejse sig af det dybe fald i slutningen af 17. årh., én rejsning, hvorved M. R. øjensynlig var en af de ledende kræfter.

Brevbogen er begyndt kort efter hestgardens afmarsch, og de første år er optagne af forhandlinger med istandsættelseskommissionen (se forrige bind). Men forinden havde M. R. været 3 år på Møn under *general Plessens* regimente. I denne tid høres ikke meget fra M. R., og han synes endog at have stået i et ret godt forhold til Plessen. Regeringsskiftet på Møn omtales senere kun med udtryk som „da landet kom i forandring“ eller lignende. Grunden kan have været, at han som fremmed endnu ikke havde sat sig ind i forholdene, eller at han kom lige fra krigen i Flandern, hvor han havde set langt vildere færd og plyndring af tidens rå soldatesque. Til grund for hans foreløbige opfattelse har dog navnlig ligget den fremstilling, som han gennem to år i Brorstrup Albertins hus havde hørt af denne sin velynder, der var generalens sagfører. Han har havt ondt ved at tro på de mange klager, som forøvrigt også mest hidrørte fra tidligere år. At det ikke har været frygt, som holdt M. R. tilbage, er der vidnesbyrd nok om, da han end ikke var bange for at optræde imod selve den enevældige konge.

Fra gardens tid fortælles kun et lille snurrit træk. Den afmarscherede fra Stege netop under gudstjenesten. En del af tilhørerne løb da ud af kirken for at se optøget, og de fulgte med ad vejen til Koster. Ved denne forstyrrelse blev provsten vred og sendte ridende bud ud for at indhente de nysgerrige, af hvilke nogle blev ført med tilbage, og en del andre blev meldt til ridefogeden for forstyrrelse af gudstjenesten.

Præst og provst.

M. R.s præstegerning er præget af statskirkens renlivede Lutherdom, hvorfra han ikke vilde vige en tomme. Uden betænkning påkaldte han statsmyndighedernes indgriben med magt og straf. Hans hele praktiske anlæg tilstræbte en *folkeopdragelse* i tugt. Streng men retfærdig skaffede han sig mange modstan-

dere, men også varme venner og beundrere; han sparte ikke sig selv, men var altid i spidsen med hjælp og råd. Således vandt han megen kærlighed som tugtende fader for sin menighed. Han var meget veltalende efter Engelsk mønster med anvendelse af et væld af skriftsteder; men hans ord var ofte skarpe; dog kunde de også være varme og inderlige, men dette træder jo sjældent frem i brevbogen. Enkelte vink derom kan dog findes. En af de sidste gange han prædikede i Stege kirke (16. August 1709; 6. Sept. kaldtes han til København), kom *Jan Peitersens*¹⁾ hustru til ham i kirken efter Gudstjenesten og bad ham nedskrive til hende nogle bibelsprog, som han formodentlig havde benyttet i prædikenen, der handlede om „behagelige almisser for Gud“. I den anledning skriver han 19. Aug. til hende:

„Min elskelig datter i Herren! Min Sunemitiske²⁾, mit kære bigtebarn (skriftebarn), Kristine Nielsdatter, Jan Peitersens!“ Han anfører så en lang række „dejlige sproger“ af det gamle og ny testamente; særlig fremhæver han det dejlige sprog: „det er saligere at give end at tage“. Også henviser han til Cornelius, der fik bud ved en engel fra himmelen; „således vindes Guds engle endnu omkring Guds børn i deres bønner, almisser og kærlighedsgerninger“. Dette er et lille indblik i M. R.s forhold til sine kristne venner.

Forøvrigt handler brevbogen mest om kirkens ydre anliggender. Han skriver, at da han kom hertil, var kirkerne med tårne, mur, tag og hvælvinger faldefærdige, og kirkernes indtægter sunket til $\frac{1}{3}$ af den lovbestemte. Ingen havde taget sig af sagerne siden hans for-for-formand magister Hans Viborgs dage. I flere breve stiller han adskillige forslag til bedring, og mere har han allerede ladet udføre og anmoder om sanktion. I 1697 skriver han således til stiftsøvrigheden: Hidtil har i Stege kirke som regel været 100 personer til alters, men efter den sidste „forandring på landet“ er tallet steget til 150³⁾, så man

1) Inde i Stege kirke er indmuret en gravsten over kirkeværgen *Jan Peitersen Tesch* og hans hustru, Kristine Nielsdatter (se beskrivelsen af Stege kirke). Tesch hørte til Hagefamilien og stammede ligesom denne fra Holland.

2) Sigter til 2den kongernes bog 4,8 flg., hvor der berettes om profeten Elisa's besøg hos en kvinde i Sunem, fra hvem det bekendte ord stammer: „Jeg bor midt blandt mit folk“.

3) Er det virkning af gardens flytning?

har måttet hjælpe sig med glasflasker på alteret. Ritmester *Mohr* har skænket en sølvflaske, vægt 38 lod; men den er i form uhandelig. Kirken har selv en lille sølvkande, vægt 39 lod, men for lille. Han ønsker nu for disse to kander og 20 à 30 lod sølv af kirkens penge at anskaffe en sølvkande af tilstrækkelig størrelse. Den gamle kan sælges til Borre kirke. Således skete det.

I samme brev forklarer han, at præstestolen var lige under prædikestolen, tværs overfor den åbne kirkedør. (Altså brugtes dengang endnu den senere tilmurede hovedindgang gennem et våbenhus midt på sydsiden.) Da han daglig „er 13 personer stærk“ foruden tjenestefolk, kan de ofte ikke få plads. Han anmoder derfor om tilladelse til for egen regning at måtte indrette en stol for præstefamilien i „den lille krog i den smalle gang op til muren indenfor den søndre kirkedør tværs overfor prædikestolen“. Gangen er kun „ett fag stor, så det aldrig falder noget menneske til fortrydelse eller påanke“. Efter beskrivelsen synes det at måtte have været en lille gang mellem det tidligere våbenhus og gavlen af det søndre kirkeskib. Indretningen blev foretaget, som det ses af forhandlingerne med eftermanden, men rummet er senere forsvundet tillige med våbenhuset.

27. Maj 1707 giver M. R. forklaring over en del kirkesager, hvoriblandt følgende: Forvirringen i gardens tid har foranlediget almindelig uorden om stolestaderne i kirkerne. „Ved landets befrielse“¹⁾ blev uordenen så stor, at kirketjenesten forstyrredes derved. En ordning heraf tilstræbes (se nedenfor).

Han klager over den skammelige medfart folk så tidt fordrister sig til her i Stege kirke helst i kvindfolkestolene. Så snart en af dem får *sorg*, lader de uden forespørgsel sæderne i stolene save sønder, og således fordærves tidt tykke egeplanke, som siden ved deres sorgs forandring bliver forstykkede med tynde fyrrebrædder. Ikke agter de skyldige min og kirkeværgens advarsel, helst hvor de med magistraten er beslægtede. M. R. søger bemyndigelse til offentlig at advare herimod fra prædikestolen, da kirken bringes i omkostning derved helst af sådanne, der har forbeholdt sig fri stolestader. Thingsvidne herom er erhvervet og medsendes i kopi.

¹⁾ Der synes næsten at klinge en lyd af ironi i disse udtryk i denne forbindelse.

Denne besynderlige sørgeskik synes ikke andensteds at være omtalt. *Troels-Lund* oplyser, at efter reformationen blev der indrettet stolestader for at ordne pladserne i kirkerne. Men der var i begyndelsen ingen sæder; de besøgende måtte stå op. Dette passede også godt med kvindedragterne i Fr. II og Chr. IV's tid med de udspilede skörter. Senere anbragtes sæder i stolestaderne. Men man kunde vel tænke sig, at de gamle moder havde holdt sig som sørgedragter endnu omkring 1700, og at de ikke kunde få plads for stolesæderne; så måtte sæderne skæres bort.

I forrige bind er omhandlet et kongeligt skøde af 4. April 1684 om mageskifte af forskellige kirkeejendomme. Heraf fremgår det, at Elmelunde fra gammel tid har ejet en jordlod på 2 tdr. hartkorn på Tageskov mark, Everdrup sogn på Sælland. Ved en rejse til Vordingborg fik M. R. oplyst, at jordlodden ganske rigtigt kaldtes Elmelunde kirkejord; den brugtes af Lavrids Truidsen i Engelstrup, men afgiften var gået i glemme og betaltes ikke mere. M. R. foranlediger da, at det pålægges herredsfogeden i Bårse herred, s^{gr}. Hans Ejlersen, „som er en vittig (kyndig) mand“, at foretage undersøgelse herom, da kirken har sin jord vel nødvendig. Siden har Elmelunde kirke endelig fået en lille afgift derfra.

„Landekisten“ opbevaredes oprindeligt i Keldby kirke¹⁾, men var derfra flyttet til Stege. M. R. vilde gerne fris fra ansvaret ved at opbevare kirkernes midler og foreslog at indsende dem til stiftsøvrigheden, dog med det (vist højst fornødne) forbehold, at pengene kun måtte benyttes til Mønske kirker. Da dette mødte indvendinger, foreslog han, at landekisten skulde opbevares i Stege kirkes sakristi, så at provsten havde nøglen til den ydre dør og klokkeren til den indre (så at begge måtte være tilstede for at åbne dobbeltdøren).

Magleby, Søndersogns og Hjertebjerg kirker var nu i så god stand, at de nok kunde få lidt tilovers. Keldby kirke er den fattigste²⁾ og trænger til flere istandsættelser. M. R. slutter sin

¹⁾ Skulde dette bero på en tradition fra den tid, da en lensmand måske har boet på Gammelborg?

²⁾ Man mindes Keldby kirkes rigdom i den ældre middelalder, da den fik en sølvklokke, og forarmelsen i den yngre middelalder, da den måtte hjælpes ved aflad.

redegørelse for ordningen af kirkerne med en bemærkning om, at herfor havde han „sacrificeret“ (offret) sig i mange år.

Da han mange år senere, mens han var stiftsprovst i København, fik en forespørgsel fra Stege angående nogle til Stege kirke indsamlede penge, svarede han 5. Maj 1721 således:

„Ydmygst erklæres, hvorledes værende (under) min sjælesorg i den velsignede Stege menighed, fandt jeg de godtfolk altid meget gavmilde som i forefaldende collekter så og i at contribuere til kirkens prydelse, som i regnskab til den 1. Maj 1706 findes næsten (så vidt jeg erindrer mig) 200 rdl. foræret, som endnu og videre siden holdt det ved til den sidste dag, jeg var hos dem. Men særlig erindrer jeg mig, at som døbebækkenet var ikkun dårligt, og jeg ved lejlighed af catechisemeforklaring erindrede (dem om) noget sligt, skal det ej være noget langt fra 200 rdl. som og dertil blev sammenskudt, og havde jeg alt tænkt nu efter så mange år sligt at være fuldbyrdet. Thi kender jeg mig ej lidet interesseret i denne ansøgning“ — som han sluttelig indtrængende anbefaler. Det ser ud til, at de til døbebækkenet indsamlede penge efter M. R.s afrejse er indgået i kirkens kasse, og at giverne har lyst efter sagen. Udfaldet heraf kendes ikke, men da M. R. som stiftsprovst har haft tilsyn med de Mønske kirkesager, er sagen nok blevet ordnet, så at det nuværende døbebækken da er blevet anskaffet. Eftermanden, provst *Hulbech*, skriver i herredsbogen, at et „ubekendt Guds barn“ har skænket kirken et sølvdøbefad, som vejer 128 lod; men *Hulbech* havde noget udestående med M. R., og sagen om døbefadet har måske været et af tvistepunkterne. Døbefonten blev ved samme tid skænket af amtmand *Moltke*.

Da striden om kirkestolene vedvarede, råder M. R. til at lade stolene uddele ved lodtrækning mellem byerne, at „ikke de yngre fortrykker de gamle, eller husmændene og andre, der ikke tiender til kirken, fortrykker bomændene (fæstebønderne) og deres hustruer“. Striden synes da alene at stå mellem landsbyerne indbyrdes, medens borgerne har beholdt stolestaderne i højkirken.

Tiendesagen.

Ved kirkeordinansen af 1539, påny fastslået i Chr. V's Danske lov 2det kapitel, gjaldt den forøvrigt ældre regel, at tienden skulde optælles på marken (ydes i kærven), ialt hvert tiende

neg, og den deltes så i de 3 tiender: til kirken, til præsten og til kongen (tidligere bispen). Men det gik hermed som med mange af de gamle love, at de i forskellige egne „ved den stille magt“ var lagt tilside. Ialtfald på Møn var uviljen mod at lade tælle på marken så stærk, at der tidlig (stiltiende eller udtrykkelig) var skabt en overenskomst, vistnok i lensmanden Peter Munks tid, hvorefter tienden leveredes i skæppen, når høsten var tærsket, og denne skik havde vistnok fundet støtte under forhandlingerne om øens istandsættelse 1697. I herredsbogen kaldes denne ordning for en vedtægt, og dette bekræftes yderligere i samme bog, hvor det meddeles, at tienden da blev forhøjet med henved halvdelen som „forbedringstiende“ til gengæld for strået og nogen kvægtiende. Sålænge de gode tider havde holdt sig, synes det at have gået tilfredsstillende for alle parter. Men da nedgangen begyndte ved midten af det 17. årh., meldte klagerne sig. Det hed sig endog, at den i forrige bind omhandlede opstand på Møn 1651 skulde være foranlediget ved et forsøg paa at gennemføre lovens oprindelige regel¹⁾. Det ser dog ud til, at forsøget måtte opgives; ialfald noget senere fulgte man på Møn den tidligere skik, og tienden leveredes i skæppen trods loven, hvortil naturligvis væsentligst bidrog, at både godsejere og panthavere med deres forvaltere stod på bøndernes side, da de også var interesserede i den lavest mulige tiendebyrde.

Men i *gardens tid* (1685—97) gik det rent galt; når høsten var aftærsket, tog garden, hvad bonden kunde levere og mere til. Når så præst og kirkevæрге krævede sit, så var der intet at få; derfor opsummeres restancerne årevis, mens nøden var tilstede allevegne. Da så istandsættelseskommissionen tog fat, måtte den principielt rette sig efter den almindeligt gældende lov og påbyde, at tienden skulde tælles på ageren, *medmindre man kunde enes på anden måde*. Som vi har set, ønskede de lokale myndigheder helst, at man enedes om at undgå den uheldige tælling på marken. Men om et så gammelt og stadig brændende stridsspørgsmål krævedes der lange og vanskelige forhandlinger, hvori M. R. tog levende del. I de første år synes man at have måttet finde sig i tællingen; kun præsten Hans

¹⁾ Se dog herom nærmere i V bind s. 132 ff.

Olivarius i Fanefjord¹⁾ opnåede overenskomst om at tage præstetienden i skæppen. Angående kirketienden havde man ved forhandling med delegerede fra sognene opnået aftale om, at nogle bønder i hvert sogn skulde tage kirketienden i fæste, således at de skulde betale den beregnede tiende i korn, mens de så skulde enes med tiendeyderne om fordelingen — med rett til om fornødent at tælle på marken. Men da overenskomsten skulde endelig underskrives, udeblev de delegerede undtagen dem fra Stege sogn, hvoraf man kan slutte, at M. R. har virket for denne plan. Stiftsøvrigheden måtte da gribe ind; fæstebrevene blev udfærdigede (vi har nogle sådanne opbevarede). Men det varede kun et årstid, så frasagde fæsterne sig det hele, og striden fortsattes. Hvor stor forskellen var mellem ydelse i kærven og i skæppen, kan ses af, at de pågældende fæstere havde påtaget sig ikke alene en betydelig indfæstning (for Stege sogn 60 rdl.), men også at betale alle skatter, der hvilede på kirketienden, samt at levere den, hvor provsten bestemte det, og desuden gøre alle kørsler til kirken.

Skönt alle parter synes at have kunnet være tjent med den skete aftale, synes der at være „gået politik“ i sagen; forsøget strandede, og i år 1700 skriver M. R., at han har måttet formå præsterne til selv at fæste hver sin *kirketiende* og så prøve at få den ind så godt som muligt.

Om *kongetienden* synes der ikke at have været strid, da den opkrævedes af forvalteren, formodentlig sammen med landgilden, altså i skæppen efter gammel skik. Så meget værre var det med *præstetienden*, hvorom striden i særdeleshed drejede sig. Brevbogen indeholder vidtløftige forhandlinger herom, hvoraf her skal meddeles et uddrag. Det bør dog bemærkes, at det fremgår af brevbogen, at M. R. ikke så meget førte striden på sine egne vegne, som på præsternes vegne, for hvem sagen var af særdeles stor økonomisk betydning.

Da kommissionen havde afgivet den ovennævnte erklæring, der henviste til loven, men samtidig gav anvisning på overenskomst, henvendte bønderne i Stege sogn sig til M. R. og spurgte, hvorledes han vilde stille sig i denne sag. Efter deres ønske

¹⁾ Han synes endogså at have fået kommissionens tilladelse til at dyrke nogen øde bondejord. Olivarius på Dansk: Holgersen.

gav han dem et skriftligt svar, hvori han siger, at med hensyn til kirke- og kongetienden må han ganske rette sig efter øvrighedens befaling. „Hvad min egen tiende angår, da vil jeg derom akkordere med 2 eller 4 mænd af hver by, hvilke alene skal svare mig for den hele bys tiende, som jeg med dem kan akkordere om, og skal jeg så handle med dem, at ingen i nogen måde over mig skal klage“. — „Hvad mine herredsbrødre angår, da tror jeg vel, at de opfører sig således mod deres sognefolk, at al landet kan leve sammen i kærlighed og enighed. Udsendingene — altså af Stege sogn — synes at have været tilfreds med dette svar, idet de lovede, at de snarest skulde skaffe restancerne fra de tidligere år — „og forresten lover de på deres bymænds vegne, at de i alle måder vilde være mig til tjeneste og villighed, så ingen af os på nogen måde skal have sig at besvære“. M. R. har sikkert herved tænkt sig en lignende ordning som den der forsøgtes med kirketienden, men dette lykkedes hellerikke her.

Vi møder atter vor gamle bekendt *Hemming Christoffersen*, der nu havde fået *Nygård* (spiren til Marienborg) tilbage og naturligvis var stolt af den store sejr over generalen. Han hørte til Stege sogn og har øjensynligt rejst modstand mod overenskomsten og har vel endog ladet ord falde om, at præsten ikke behøvede så meget, siden hans kone kunde gå i så fine klæder (som biskoppens søster var hun vel noget fint vant). Efter sin natur var M. R. herover blevet meget forbitret, som det fremgår af et karakteristisk brev af 1. Aug. 1698 til Hans Olivarius i Fanefjord.

„Hvad tienderne angår, da véd jeg plat intet bonden har at påstå, at jo alting sikkert og trygt kan anstilles efter loven, thi Hemming „Polyragmon“ (den geskæftige) tror jeg ikke bliver så mægtig som store herrer, uanset „Pygmæus“ (dværgen) på stylder kan bilde sig ind at være Hercules, fordi han er kommen på Nygård at sidde. Jeg har nu spurgt så meget af den unyttige mund, at min sjæl hader hans kunster, og vil Gud jeg må leve noget med ham, da skal han ej vove herefter at bekymre sig om nogen forordning om præstekoners dragt. Han har allerede fået min mening at vide, og videre han skal — (på Latin) som Gud udskælder Sathan!“ — Ja, M. R. var meget vred! men Hemming Chr. havde et mægtigt rygstød i forvalteren, *Hans Petersen* (der en stund fungerede som amtmand), ja

selv i den ny amtmand, geheimeråd *Christian Sigfried v. Plessen*, der ikke var af generalens slægt eller art.

Forvalteren var ligefrem sagfører for bønderne og skrev deres indlæg til kommissionen og regeringen. M. R., der betragtede dette som et åbenbart brudd med lov og rett, skrev da som sjælesørger et formaningsbrev til forvalteren, hvori han bl. a. skriver: „Såsandt der skal göres regnskab på dommens dag for vor husholdning i verden, såsandt skal disse linier være et vidnesbyrd mellem Eders sjæl og mig!“ Striden var heftig, og sladderens sluttede sig til. Under et besøg i Stege præstegård havde præsten *Jakob Baden* i Elmelunde hørt M. R. sige: at „sålänge der var præster på Møns land, havde de årsag at bede for forvalteren og tænke på ham, når han var død“. Disse ord var — formodentlig i tilspidset form — bragt til forvalteren, og denne havde da svaret, at „sålänge der var en bonde på Møns land, kunde de erindre, at M. R. havde været provst her“. I samme brev, hvori dette meddeles, udvikler M. R. derpå alt, hvad han havde udrettet for Møns befolkning, hvorfor han giver Gud æren, men håber ganske visst, at det ikke vil glemmes. Om tiendesagen agter han at skrive en afhandling, hvori han vil vise, at tienden er anordnet både ved Guds og kongens lov. Brevet slutter med en længere kærlig formaning, og han underskriver sig „hans tro sjælesørger Morten Reenberg“.

Men brevet frugtede forsåvidt ikke. Tværtimod kom der kort efter en skrivelse fra den ny amtmand C. S. Plessen, hvori henvises til, at bønderne påberåber sig en akkord om tienden ved et kommissionsmøde 10. Aug. 1697. M. R. forklarer da, at denne akkord kun gjaldt det pågældende år, da præsterne lod sig nøje med det forrige ringe kvantum, og dette var gentaget det følgende år (først 1699 blusser striden rigtig op). I svaret til amtmanden fortsætter M. R. således: „Hvad mig selv angår, så tæller jeg aldrig med nogen, men nøjes med dem og de med mig; på Nygård alene lader jeg bonden selv tælle og give mig tienden i negen, som bondens egen samvittighed vil tilsige, så bonden så visst gives sletingen årsag til klage“. Han udvikler videre, at han ønsker at bruge tienden „som et kærlighedsbånd mellem mig og mine sjæle“. Men det kan han ikke, med mindre retten er fastslået efter loven, „så at vi stakkels gejstlige på Møn ikke skal leve (på Latin), som om vi vare udelukkede af den almindelige kirke“; — „thi formedelst den urigtighed med

tienden tror jeg, præsterne ingensteds mindre ere elskede af deres tilhørere end her, da bønderne mener, at de af nåde giver dem, hvad de får“. Endelig klager han over forvalteren (det er i 1699). M. R.s optræden er altså nærmest som provst på de andre præsters vegne. Med Hemming Chr. skal det siden ses, at han har nået forståelse på en egen måde.

I 1699 kom det til åben krig. I høsten lod præsterne på Østmøn tienden optælle på marken; men dette gav anledning til uroligheder, og disse må i efteråret have antaget en voldsom karakter, såsom generalfiskalen (øverste anklager for retten) *Rosenvinge* blev sendt herover; han tog ophold hos provsten et fjerdingår i vinteren 1699—1700.

Men nu synes der at være bleven almindelig forvirring. Dette fremgår af et brev fra M. R. til præsten ved Vartov *Johan Brunsmann* (forfatteren til bogen om „Køge huskors“), der oppebar tiende fra Møn. Efter overenskomst havde M. R. plejet at betale Brunsmann i Juni termin en sum for tienden, som M. R. derefter indkrævede hos tiendeyderne, men dette havde M. R. frasagt sig i 1697, fordi han vel kunde få dom over restanterne, men den lokale øvrighed vilde ikke eksekvere dommen. I 1699 synes Vartov tiende helt at være udeblevet, og Brunsmann skrev da 16. Nov. til M. R. for at få forklaring. Dette brev havde imidlertid været en måned undervejs — selv postvæsenet synes at være part i krigen mod den tappe provst — først i Januar 1700 svarer M. R. og undskylder sin lange tavshed med „de mange uroligheder, som øboernes fordærvethed altid holder mig indviklet i. Helst Guds domme nu snart et fjerdingår har hjem-søgt landets uretvished ved generalfiskalens nærværelse, som endnu logerer her i mit hus og holder daglig inkquisition, så skalkhed bliver nu allevegne åbenbaret“. Desuden havde han været optaget af julen og en datters bryllup. Han forklarer da, at præstetienden i nogle sogne i år er oppebåret af præsterne i kærven, men ikke allesteder (som vi har set ikke i Stege og Søndersogn), og andre tiender såsom kongens ydes fremdeles i skæppen. „Hvad Eders tiende angår, da — véd Gud — jeg har havt fortræd nok dermed. Et uroligt folk under et modvilligt hoved (han sigter vistnok til amtmanden), som har gjort al sin flid at forspilde denne tienderettighed, så højere øvrighed var og snart bragt til at få det igen på den gamle fod. Det — siger

jeg — har voldet, at man måtte temporere med sin rett, indtil tidernes forandring vilde igen tillade at drive sagen rett igen“. Præsterne vilde ikke mere fæste kirketienderne, de havde nok med deres egen. Borgerne turde ikke af frygt for processer. Bønderne vilde ikke af håb, at det skulde blive ved det gamle. Det var aleneste en hemmelig modstand, der er praktiseret. Men havde man forsøgt offentlig rettergang, frygter jeg for, at man havde forspildt kortet. Han håber imidlertid, at der skal komme en bedre resolution fra rentekammeret, „siden landets amtmand er nu ikke der“.

Denne sidste yttring sigter til, at gehejmeråd Plessen, der som præsident i rentekammeret havde indlagt sig megen fortjeneste af finansstyrelsen, netop i Jan. 1700 var faldet i unåde og afskediget fra rentekammeret, formentlig fordi han frarådede krigen med Sverrig. Han vedblev dog som amtmand på Møn, vistnok til 1708. Vi skal siden se, hvorledes han kom til at arbejde med M. R.

23. April 1700 skriver M. R. til gehejmeråd *Otto Krabbe*, stiftsbefalingsmanden på Sælland og formand for den Mønske kommission, et brev, hvoraf man ser, at præsterne allerede dette år havde opgivet at tage tienden i kærven, idet han melder, at dette sker nu kun enkelte steder.

Overfor den hemmelige modstand fra oven og åbenbare fra neden er det ikke lykkedes M. R. med loven i hånden at drive sagen igennem. Herover var han meget opbragt og littede sit hjerte i et heftigt brev til renteskriveren *Mathias Rasmussen*, der ellers var hans gode ven. Men da denne også var medlem af kommissionen, blev brevet bekendt for denne og pådrog M. R. en irettesættelse, hvorfor han beder om undskyldning, da han havde taget fejl af offentligt og privat. For sit eget vedkommende bøjer han sig, idet han under 27. Sept. 1700 anmoder om bemyndigelse til for sin embedstid at indgå tiendeakkord med bønderne. Men hellerikke en sådan synes at være kommet istand. Dog nærmede sig nu en formel oprejsning for ham, idet hans forventning om, at Plessens afgang vilde bane vej for en „bedre resolution“, virkelig gik i opfyldelse. Under 3. Jan. 1702 kom endelig rentekammerets resolution med pålæg om, at tienden skulde leveres in natura efter loven. Men ett var dengang at skrive en resolution, et andet var at få den

efterkommet, og det synes at have været en stund, inden regeringens villje kunde gennemføres på Møn. Det skete ialfald ikke i M. R.s sogn. Herom har vi et brev af 30. Juli 1703 fra ham til hans „gode ven“, forvalteren Hans Petersen (om omslaget i deres forhold indbyrdes mere siden).

Høsten nærmede sig, men da M. R. ikke kan påtage sig at tælle med bønderne og hellerikke høste strået særlig, da hans præstegård har dårligt husrum og ligger så umageligt nær ved stranden, så må han ligesom ifjor betro sig til sine kære sognefolks tillid og modtage, hvad de leverer ham efter bedste skøn af korn i skæppen. En del har han hellerikke at klage over, såsom de dannemænd af Søgård, Hovedskov, Udby, Rødninge, Bastenæs og Sprove, hvis velsignelse har været overflødig i kærlighed. Han var også tilfreds med de dannemænd af Nygård (!), Enkebølle og Lind, som ellers har vist ham tjenstvillighed og kærlig omgængelighed. Skovhuse og Rødsebæk tabte han helt, og dog havde han størst årsag at besvære sig over de største byer: Frenderup, Nøbølle, Tjørnemark, Tøvelde, Bidsinge, Svendsmarke, Koster, Hjelm og Ebelnæs, idet han på disse 9 byer tabte 50 tdr. korn. Han beder derfor forvalteren at tilsige bønderne, hvormeget de af dette års høst bør yde præsten.

Når vi her ser, at M. R. kan ydmyge sig så meget, at han beder forvalteren, som han havde havt så heftig strid med, at afgøre sagen, ligger forklaringen vel også i, at der var sket et mærkeligt omslag i forholdet mellem disse to mænd.

Forvalteren Hans Petersen har øjensynligt været en brav stiltfærdig mand, der trolig varetog sit hverv som bondens forsvaret. (Hvor ofte er ikke senere tiders skildringer af „de onde“ forvaltere og ridefogeder ganske misvisende og ensidige!) Det ses strax, at da M. R. kom i nærmere personligt forhold til manden, blev opfattelsen af ham en ganske anden. Dette mærkes først i et brev til ham, hvor M. R. klager over nogen opstået uorden og tilføjer: „I er altfor god og from; for en kort stund må I aflægge Eders faderhjerte“. Anledningen til denne bedre forståelse har vistnok været, at forvalteren i foråret 1701 pludselig mistede sin hustru. Da er M. R. blevet ham en virkelig sjælesörger; i et trøstebrev skriver han: „den pil fløj og ramte uformodentlig på det ömmeste sted“; men han vil styrkes ved omsorg for sine börn og de mange andre, der trænger

til hans forsvar. Siden var de gode venner¹⁾, og et par år efter blev forvalteren gift med en steddatter af M. R., en af „svalededens“ unger. Også hun dør tidligt (1705), og M. R. skriver da atter et trøstebrev til sin „hertens bedrøvede svoger“ (s: svigersön). Deres gamle strid er overstået. Dette forhold giver et nyt indblik i M. R.s karaktér; den koleriske, heftigt opfarende mand böjer sig mærkeligt villig, når hjertet berøres.

Han lærte nu også at omgås bønderne på en blidere måde end ved det første sammenstød. Han skriver et sted: „Jeg tog de værste bønder til medhjælpere, og når nogen sag faldt for, spurgte jeg dem ad: Hvad siger I gode mænd hertil? Dette havde den virkning, at mange bleve skikkelige“ o. s. v.

Denne tiendestrud har vel nok fortrinsvis været en æresag, fordi der derom var kæmpet i over 100 år; men den ses dog også at have haft en ikke ringe økonomisk betydning både for yder og modtager. Efter den gamle vedtægt var der för 1700 ydet i præstetiende (af alle kornsorter)

i Magleby.....	120 tdr.
- Borre.....	100 —
- Elmelunde.....	66 —
- Keldby.....	80 —
- Fanefjord.....	165 —
	531 tdr.

Når Fanefjord stod forholdsvis så højt, ligger det i, at præsten Hans Olivarius tidligt havde opnået en akkord med yderne. Stege sogn er ikke nævnt, og det kommer formodentlig af, at M. R. i sit eget sogn lod det gå, som det kunde.

Efter forordningen af 3. Jan. 1702 er der optaget en fortegning over høsten på Møn i 1702, hvoraf præstetiende altså skulde beregnes som $\frac{1}{30}$. Med afrundede tal ser denne liste således ud for tiendens vedkommende:

¹⁾ Der er dog ingen grund til at tro, at forvalteren ændrede sit standpunkt i tiendesagen som bondens forsvar. Hvis Paludan har rett (I 458), så kom det atter til et sammenstød i 1704, da bidraget til den ny skole i Stege skulde ansættes i forhold til hvert års udbytte af tienden på marken. På grund af uviljen mod tællingen erklærede bønderne, at der var talt dobbelt så meget som de skulde yde. Provsten og præsterne protesterede kraftigt, men forvalteren lod Hemming Chr. på Nygård og flere bevidne erklæringen; og det år fik Stege skolevæsen 118 tdr. korn istedetfor 64.

(Stege sogn.....	284 tdr.)
Magleby	157 —
Borre	107 —
Elmelunde.....	93 —
Keldby.....	118 —
Fanefjord.....	207 —
	682 tdr.
	÷ 531 —
	151 tdr.

For de 5 sogne, som kan sammenlignes, var forøgelsen altså halvandethundrede tdr., og særlig for Elmelunde og Keldby meget betydelig, henved 50 %. Men dens fulde ydelse er næppe indtrådt i de første år.

Dersom man tænkte sig tienden *nu* optalt på marken, vilde den omtrent blive 3 dobbelt.

I det foregående bind er berettet, hvorledes kongen i 1685, da al Møns jord skulde udlægges til garden, inddrog kirkernes hidtidige jordegods og vederlagde dette med kongetienderne af Magleby og Borre sogne. Herom blev udstedt skøde af 4. April 1685.

Magleby kongetiende udgjorde da:

Rug	Byg	Havre
24 tdr.	32 tdr.	6 tdr.

Af Borre kongetiende ydedes:

20 —	23 —	5 —
------	------	-----

Ialt	44 tdr.	55 tdr.	11 tdr.
------	---------	---------	---------

I forhold til det inddragne kirkegods fik heraf:

Magleby kirke

Rug	Byg	Havre
2 tdr.	3 tdr. 1 skp.	„ tdr.

Borre kirke

11 —	14 —	„ —	5 —
------	------	-----	-----

Elmelunde kirke

8 —	12 —	3 —	„ —
-----	------	-----	-----

Stege kirke

8 —	12 —	„ —	4 —
-----	------	-----	-----

Keldby kirke

„ —	„ —	1 ¹ / ₂ —	„ —
-----	-----	---------------------------------	-----

Søndersogns kirke	Rug „ tdr.	Byg „ tdr.	1 skp.	Havre „ tdr.
Præsten i Stege	8 —	8 —	„ —	„ —
Præsten i Borre	4 —	4 —	„ —	„ —
Københavns hospital	1 —	3 —	3 —	„ —
Ialt	42 tdr.	57 tdr.	3 ¹ / ₂ skp.	9 tdr.

Her er altså en lille uoverensstemmelse, der ikke helt kan forklares af, at der er blevet ydet noget byg istedetfor rug. I et circulaire til præsterne kræver M. R. dette oplyst og gør derhos opmærksom på, at denne tiende skal leveres efter gammelt mål med 6 skæpper på tønden og ikke efter det ny „Åbomål“, der regnede 8 skæpper på tønden. Der kunde vel være udsigt til, at der vilde blive leveret ny skæpper istedetfor gamle, og kirkerne således lide tab. Af fortegnelsen ses, at Keldby og Fanefjord har havt meget lidt kirkegods; skulde dette stå i nogen forbindelse med, hvad vi kender fra middelalderen, at Roskilde bispestol intet gods har havt i disse to sogne?

De foran nævnte ydelser til kirkerne udredes endnu i vor tid. Oprindelsen er altså gammelt kirkegods.

Ved undersøgelse af det nævnte kongelige skøde fandt M. R. endvidere, at det pålægger provsten på Møn at lade disse to kongetiender bortfæste til vederhæftige sognemænd i Magleby og Borre; men amtmanden, geheimeråd Plessen, havde ikke destomindre befalet forvalteren at antage sig sagen. M. R. indberettede dette, og rentekammeret gav ham rett. Formodentlig har provsten herefter bortfæstet disse tiender ligesom de egentlige kirketiender. Det lykkedes således M. R. efter sejge kampe at få kirkernes økonomiske forhold betryggende ordnet, så at bygningerne m. m. kunde holdes istand. Kun den store Stege kirke kneb det stadig med; den havde en gæld på 1000 rdl.

Morten Reenberg og præsterne.

M. R. måtte naturligvis efter hele sit anlæg være en myndig provst overfor præsterne, og der viste sig også af og til lidt rivninger. Men han var også deres gode hjælper og tappe for-

svarer. Navnlig synes han at have havt nogen besvær med den ovennævnte præst, Hans Olivarius i Søndersogn, med hvem han stadig brevveler. Der var således en langvarig strid om indløsningen af præstegården i Vollerup fra formandens arvinger, deriblandt *Jakob Montros* i Stubbekøbing; navnet er kendt fra krigens tid i 1659. Efter åringers forhandlinger lykkedes det endelig M. R. at få indløsningssummen lidt nedsat, fra 380 til 360 rdl. M. R. må stadig hjælpe ham, også med pengelån, og vejlede ham. Det er utvivlsomt til ham, at et langt brev uden adresse er henvedt 1699, hvori der skildres en snurrig scene i Stege præstegård. Manden var kommen derind, mens M. R. ikke var tilstede, og havde da til hustruen (bispens søster) givet meget ondt af sig, blandt andet, at der var knapt med mad og ikke så godt at spise som hos andre. Han havde tilføjet, at M. R. holdt nogen på Møns land i større respekt end hans herredsbrødre (præsterne). I sit svar indskyder M. R. her: „og dette for et utidigt menneskes skyld, som jeg for en middags roligheds skyld var ej færdig til strax at oppasse“. Derefter havde præsten sagt følgende, som M. R. i svaret til ham gengiver således: I kerte Eder slet intet efter, hvorledes det gik efter Eders død; nu vilde I leve lystigt her i verden og gøre Eders egen vilje, ej fornægte Eder selv noget. Med fin ironi skriver M. R. herom, at „disse ord ej lidet interesserede mig, en del for Eders stakkels hustru og børn, en del for min egen skyld. I véd selv, min kære broder, hvad fare jeg stikker i, hvis det skulde falde ud efter Eders ord; thi beder jeg dog, lad mig ej blive bedåret for min godheds skyld, men tænker dog til at fly mig nogen forsikkring, som tilforn er talt om; thi jeg har og hustru at sørge for, så de ord, I sagde igår i hendes påhør, at I nu levede desperat, bragte hendes øjne i gråd“. Brevet slutter som sædvanligt med mange venlige formaninger. Når samme Olivarius ikke var i ondt lune, var han ellers en god mand, der navnlig viste en levende interesse for skolevæsenet; for egen regning indrettede han en privat skole i Søndersogn og underholdt der endog 10 fattige børn. Han var åbenbart en af M. R.s folk, selv om han kunde være nok så „utidig“.

8. Juni 1698 brændte Borre præstegård. I sin anbefaling i den anledning til hjælp (der var ingen assurance dengang) for præsten, Peder Baden, roser M. R. denne for sin gavmildhed. Men det kneb at få bygget gården op igen (den som endnu står),

og „den bedrøvede broder“ har da formodentlig handlet med bønderne om materialer til en billig penge. I den anledning klagede Stege borgere over, at Baden så vel som andre præster drev „forprang“ med bønderne i strid med byens privilegier og til skade for de handlende. M. R. værger da sine præster drabeligt ved et circulaire, som han lader oplæse i kirkerne. Men et par år efter giver han samme Peder Baden en skarp irettesættelse, fordi han havde anbefalet en kvinde til tjeneste hos provsten, skönt han måtte vide, at hun var „besovet til grevens“¹⁾.

. Nogle af præsterne havde følt sig fornærmede over, at de ikke var blevet indbudt til provstens datters bryllup (ved juletid 1699). Da svarede M. R. overlegent på Latin: „Iras qui potuit ferre leonis, agnorum et potuit“ (den som har kunnet bære løvens vrede, kan også bære lammenes). Ved løven kan han have tænkt såvel på amtmanden som biskoppen (se ovenfor).

Blandt de ved den lejlighed fornærmede var også byfogeden *Mich. Leth*. Da han hørte, at der vankede dyrerygg ved brylluppet, gik han derind og spurgte, hvor dyret var fra (Møn var jo kongelig vildtbane). M. R. bad ham sidde ned og spise med, hvad Leth også lod sig vel behage.

Man får ved disse anekdoter et glimt af det ravnekrogsagtige, hvori en mand som M. R. hugger om sig til alle sider.

Kirketugt.

Efter loven påhvilede det præsterne at øve streng kirketugt. Det er en selvfølge, at M. R. opfyldte dette hverv tilfulde. Brevbogen er fuld af sådanne sager, mest lejemål. Her kun et par eksempler. En borger i Stege sig²⁾ Niels Madsen, der var kommen fra Faxe, var slem til at bande, især ved „en drunck“. Præsten Peter Faltenkamp i Faxe havde forgæves søgt at tale ham tilrette. Værre gik det Jakob Baden i Hjertebjerg, han fik prygl. Da skrev M. R. til manden et længere formaningsbrev, hvori han blandt andet minder ham om, „at den samme dag (28. Juli 1709), da man hørte Eders forskrækkelige eder i Stege, da tog Gud det kostelige „namb“³⁾ i Eders bo“. Formodentlig

¹⁾ Formodentlig en officer ved landmilitzen; på den tid fandtes ingen private godser på Møn.

²⁾ Brugen af det Franske „seigneur“, herre, om købstadsfolk hører det 18. årh. til.

³⁾ Namb eller nam er det gamle Danske ord for udlæg, execution, i et bo.

sigtes her til et dødsfald i mandens hus. Brevet er forøvrigt skrevet venligt og indtrængende. Hvad der påfulgte, vides ikke.

Til eksempel på sædernes råhed kan anføres, at skrædder Lars Hemmingsen i Svendsmark år 1700 blev meldt til øvrigheden, fordi han havde ladet sit vand i den 4. kirkestol fra koret.

Men også ved udøvelsen af kirketugten giver den strenge provsts gode hjerte sig tilkende. En husmand, Hans Jensen, på Bogø levede i 3 år sammen med en kvinde uden vielse. Præsten på Bogø havde nægtet at vie dem. De rejste da til København og blev af en sagfører henvist til en præst „med lys paryk“, der kaldte sig hr. Knud, og som viede dem i sin stue for 10 rdl. Der fandtes da virkelig en sognepræst, Knud Tommerup, ved garnisonskirke. Måske han ikke har været så nøjeregnende med papirer og attester. M. R. satte sig nu ind i sagen og skrev derefter til biskoppen, idet han beder for manden, at han må blive lovligt viet, eftersom han „med største hjertens længsel og vemodighed har ansøgt sin saligheds midler — — helst da den offentlige hore fandt nåde for Jesu øjne“¹⁾.

Hertil kan også henregnes historien om

Marie Grubbe.

Af Sten Blichers og J. P. Jakobsens skildringer kender alle *Marie Grubbe* og hendes skæbne, og det forudsættes her som bekendt. Men måske de færreste véd, at hun i en årrække har haft ophold på Møn. Efter ophævelsen 1691 af hendes ægteskab med Palle Dyré tog hun ladefogeden Søren Sørensen Møller, med hvem hun drog hjemløs omkring, ernærende sig med at spille på lire (lyre eller harpe). Under denne omflakken er de kommet til general *Plessen* (den „onde Pless“) på Nygård, hvor manden havde arbejde som tærsker i 1696. Formodentlig har det moret Plessen og hans gæster at se en dame af gammel Dansk adel så dybt ydmyget og lade hende spille på lire for det Tydske selskab. Nygård hørte dengang til Stege sogn, og provst Reenberg var således deres præst. Det er et mærkeligt

¹⁾ Herved kan også mindes om en udførlig betænkning, som M. R. indgav i anledning af, at en Tydsk soldat i København var blevet dømt fra livet, fordi han havde forskrevet sig til djævelen; han udtalte sig stærkt imod dødsstraffen i dette tilfælde. Men det nyttede ikke; manden blev henrettet.

møde mellem offeret for renaissancens udskjelser og den strenge udøver af statskirkens tugt. Herom oplyses vi ved to breve fra M. R., det ene til generalfiskalen *Rosenvinge* af 17. Febr. 1699, det andet af 28. April 1701 vistnok til Sællands biskop.

Brevet af 1699 indeholder først beretning om to tilfælde af ulovligt samliv. Derefter fortsættes således: „Og om jeg endnu måtte anmelde min herre det tredje som et postscriptum (efter-skrift), men jeg frygter værre scandalum i mange henseender end de forrige, nemlig at en bådsmand lever her på landet, ved navn Söfren Söfrensen, og har tilægte, som han med et Tydsk ægtebrev fra Holstein beviser, en kvinde, der skal være af en temmelig høj ekstraktion, navnlig Marie Grubbe Eriksdatter. Hun skal tilforn have haft den lykke af et ægteskab med den fornemste herre her i riget næst det kongelige hus; siden — intercedente divortio (ved indtrådt skilsmisse) — kom hun i ægteskab med den brave mand *Palle Dyre* udi Jylland, hvor denne hendes idzige (nuværende) mand da tjente for ladefoged; men hvorledes hun slap fra dette sit andet ægteskab ind i dette forargelige, hun nu lever i, véd jeg ikke, men at den, hun nu haver, trakterer hende ilde, og at hun i henseende til sin forrige tilstand lever til største beskæmmelse både for udlændinge og indvånere, er altfor meget bekendt. Var at ønske, at hun kunde blive transporteret og han bruges til vedbørligt arbejde, hvorved så stort scandalum kunde blive ophævet“. Brevet slutter med undskyldning for vidtløftighed m. m.

Det ses ikke, hvad generalfiskalen har foretaget sig i denne anledning, med mindre det skulde være ham, der har foranlediget, at daværende bådsmand Sören Møller blev forfremmet til kvartærmester ved bådsmandskabet. Til denne stilling har han dog hellerikke passet, da vi siden finder ham som færgekarr ved Grönsund og senere dømt for et drab.

Det andet brev af 1701 er foranlediget ved en klage fra samme Sören Møller til biskoppen. Brevet lyder således:

Deres velædle højærværdighed!

(sikkert biskop Bornemann)

Angående Söfren Söfrensen Møllers besværing over mig, at jeg ham ej til sakramentet vil annamme, har jeg fået den 2. ds. og tænker ydmygt, at samme persons klage til min erklæring gunstigst er remitteret. Thi er sagen denne: Det sidste år, gar-

den var her på landet, var samme person tærsker hos general-lieutenant von Plessen, og som en af hans excellences tyende blev denne med hustru antaget til alters. Siden, efterat landet var kommen i forandring, blev han indskreven som bådsmand, og er nu nylig siden sidste fred sat til kvartermester her ved båds mændene. Men som jeg ufejlbarlig måtte fornemme, at han har en person til ægte, hedder Marie Grubbe Eriksdatter, som først har været ægtet med hans høje excellence *Gyldenløve* og siden med velbyrdige Palle Dyre udi Jylland, som hun for letfærdigheds skyld — uden tvivl med denne Söfren Møller — skal være skilt fra, og han ikke efter min påæskning har fremvist nogen kongelig tilladelse, at han med denne fraskilte må leve i ægteskab, alene en ægteskabsseddel, hvoraf følger her en indlagt kopi, vides ikke, om den kan accepteres til kraftigt forsvaret for sådan et ægteskab, langt mindre om den er dateret för eller siden hendes ægteskab med velbemeldte Palle Dyre for sit forum var annulleret. Sagen har jeg angivet på sine tider og steder efter høje anordning for generalfiskal Rosenvinge og det af 17. Febr. 1699; nu igen er det angivet for velbyrdig kommandeur *Schönebolle*¹⁾ her på landet af dato 21. Marts nu sidst afvigt. Så för jeg ser højere dispensation fra Deres velædle højærværdigheds hånd, tör jeg ikke annamme enten Söfren Møller eller hans hustru Marie Eriksdatter Grubbe til alters.

At mester *Gert*²⁾ til Holmen har tilladt ham det, er vel sket, fordi han ikke om sagen er oplyst; jeg skulde vel tænke, såsom irringer i ægteskabssager mest forefalder ved soldater og bådsfolk, jeg da og må der have nøjeste opsyn, at idet jeg tier til en forargelse, måtte jeg derved trues af andre skyldige til at tie med flere. Marie Grubbe siges at have pretension på en temmelig arv efter hendes fader, afgangne Erik Grubbe i Jylland. Så hvis højere hænder vilde hjælpe, at denne forargelse blev afskaffet, kunde hun meget vel på andre steder underholdes af det hende tilkommer, og dette fordömte scandalum afskaffes, såsom hun lever til störste beskæmmelse både for fremmedes og indlændiges curiositet at se hende; han derved befris fra dette levned og dygtigere göres til hans May.'s tjeneste“.

Det ses heraf, at Marie Grubbe — hun der i 9 år havde

1) Chefen for bådsmandskorpset.

2) Præsten Gert Wieneken ved Holmens kirke i København.

været vicedronning i Norge — med sin tredje mand var flyttet fra Nygård, da garden rejste. Hun har formodentlig i en år-række været bosat i Steges bådsmandshuse, der lå på sydsiden af Storegade mellem Strandstræde og Billedhuggerstrædet. Hvorledes det er gået hende i forholdet til provsten vides ikke; men mellem linierne i hans brev skimtes det, at han var villig til at antage sig parret, når biskoppen vilde give sit samtykke. Formodentlig har hun da fået lov til at søge Stege kirke; ved denne tid var hun omkring 60 år gammel. M. R.s vink om at skaffe hende sin fædrenearv har vel næppe frugtet, da faderen havde gjort hende arveløs. Men myndighederne har dog fundet en måde at få hende tilside. Til Grönsunds færgegård hørte dengang også færgehuset på Falstersiden; alt var kongsgods. Sören Møller og Marie Grubbe anbragtes da som færgemandens hjælper på Falstersiden, hvor de boede i det såkaldte „Borrehus“; hun havde lidt fortjeneste med ølhandel. Her var det, at *Holberg* traf hende, da han i 1711 flygtede for pesten fra København og slog sig ned i Borrehuset, medens Sören Møller afsonede et drab på Holmen i København. I dette hus døde hun henved 80 år gammel 1718. Som bekendt betroede hun *Holberg*, at hun havde været lykkeligst i sit sidste ægteskab.

Brevet til biskoppen er holdt ganske tjenstligt, og forholdet imellem dem har jo sikkerligt været spændt siden det voldsomme sammenstød ved landemodet. Biskoppen var her på visitats 27. Juli 1697, da provsten og Jakob Baden modtog ham på vandet ved Kallehave. Men han spiste alene med kommissionens medlemmer, medens alle præsterne spiste hos provsten. 4 år efter kom bispen igen, og M. R. var i forlegenhed, fordi broen ved Stege var afbrudt for at istandsættes. I Borre boede da kapitain Bülow, chef for den ny landmilit. M. R. beder ham tilsige alle soldaterne til at møde i kirken ved visitatsen. Han meddeler præsterne bl. a., at hvor bispen skal ligge om natten, skal der redes en løjbænk eller aparte leje i stuen, da biskoppen ikke holder af at ligge alene¹⁾. Ligeledes mindes præsterne

¹⁾ H. F. Rördam (kirkl. samlingers 5. række 1. bind s. 243) drager heraf den slutning, at i præstegården på landet lå ligesom i bøndergårdene hele familien i stuen ☉: dagligstuen? (i alkoven), da der ikke var varme andensteds, og biskoppen skulde da anbringes på samme måde. Da visitatsen skete om sommeren, er det vel rimeligere at forstå ordene således, at der i gæsteværelset stilledes en løjbænk for en sovekammerat. Et senere anført eksempel fra Hjertebjerg præstegård endnu i 1748 daterer sig fra vintertid.

om at yde den sædvanlige kendelse til bispens følge (amanuensis, skriver eller tjener). Disse besøg synes dog at være gået af uden rivninger.

Hvor M. R. anvendte sit meste arbejde, var på skolevæsenets ordning. Til forståelse heraf henvises til, hvad derom er fremsat i M. H. 5. bind, s. 47, ligesom her forudskikkes en indledning, hvorved bl. a. er benyttet den i 1899 udkomne: „Sællands stifts degnehistorie“ af *Anders Pedersen*, og andre kilder.

Skolevæsen.

I middelalderen var degnen, „diakonus“, en kirkebetjent, der ledede sungen og hjalp præsterne; de var dog ikke ordnede. Ved domkapitlerne var ansat en „decanus“, der særlig ledede præsteskolen; han var en højstillet prælat; ved erkestiftet kaldtes han også erkedegn.

I kirkeordinansen af 14. Juni 1539 siges, at degnene i regelen skulde vedblive som hidtil, og biskop *Peder Plade* giver en „rimstok“ med en fortegnelse over Søndagsevangelierne, der er tilegnet alle sognedegnene i Sællands stift. Disse degne kaldtes „sædedegne“ (ordet har ikke noget med kornlønnen at gøre) eller „siddedegne“, fordi de havde faste boliger, i modsætning til „løbedegne“.

Denne ordning var en arv fra den katholske tid, da undervisningen var optaget af klosterscholerne, private skoler og Latin-skoler i de større købstæder.

Men et af de „fremskridt“, som reformationen medførte, var en tilsigtet forbedring af de Latinske skoler i købstæderne, og hertil skulde landboerne yde det væsentligste bidrag. Ved samme ordinans bestemtes det da, at de landsogne, som ligger noget nær købstaden, skulde tage løbedegne fra dennes Latin-skole, som til gengæld skulde oppebære de pågældende degnekaldsindtægter¹⁾. Som rimeligt er, satte sogneboerne sig herimod; de holdt på deres gamle sognedegne og disses beskedne undervisning af børnene i kirkerne; og af det følgende vil ses, at forordningen ikke overalt har kunnet gennemføres. Som det så

¹⁾ Forordningen blev af Fredrik II 1568 udvidet til at gælde alle landsogne, der lå indenfor 2 miles afstand fra købstaden.

ofte viser sig i gamle dage, strandede urimelige love ofte på „den stille magts“ modstand.

At en sådan ordning med løbedegne overhovedet kunde tænkes, ligger i, at degnens opgave som lærer var meget begrændset. Han skulde synge i kirken og ringe med klokkerne; når der ringedes første gang, skulde ungdommen møde i kirken forinden gudstjenesten for at blive undervist af degnen. Om hverdagene skulde han samle ungdommen engang om måneden i hver by. Undervisningen var mundlig og drejede sig kun om Luthers lille kathekismus, „börnælærdom“. Der var overhovedet ingen på landet, der lærte at læse eller skrive. Når bonden skulde skrive sit navn, klarte han sig med et bomærke, og dog kunde han være både herredsfoged og endog landsdommer.

Forøvrigt skulde degnen være kirketjener, ringe til morgen og aften samt (det værste) besørge brevbæring for præsten i embedssager. Et brev mellem præsten og biskoppen besørge- des således ved at bringes fra degn til degn gennem hele Sæl- land, en ordning, der end ikke faldt bort, da der under Chr. IV indrettedes ordentlig, ugenlig postgang, thi i begyndelsen var denne naturligvis dyr. Man kan forstå, at denne budbærertjene- ste, hvis sidste rest først afskaffedes i 1851, gav anledning til mange rivninger mellem præst og degn, hvorom der siden bli- ver meget at fortælle.

Når Peder Plade skriver, at degnen skal samle börnene engang om måneden, en sögnedags eftermiddag, når det er „en dejlig solskin“, må man slutte, at denne undervisning ofte fore- gik under åben himmel, hvor der intet skolehus var; i dårligt vejr vel sagtens i en bondegårds stortue, hvor der fandtes en sådan.

Men løbedegnene var elever i Latinskolen og skulde heller- ikke forsømme sin skolegang. De nöjedes da ofte med at møde i kirkerne om Söndagen og sendte til den øvrige gerning en „substitut“ (afløser), der levede under meget usle kår og kaldtes til daglig „tut“.

Således gik det de fleste steder i halvandet hundrede år; men klagerne herover blev dog efterhånden så stærke, at rege- ringen endelig måtte give sognene deres gamle sædedegne igen, forsåvidt de da ikke trods forordningerne havde bevaret dem. Dette er formentlig sket 1683 ifølge Danske lov II—15—9. Sæde-

degnene skulde foruden kirketjenesten undervise børnene en dag om *ugen* skiftevis i byerne. De skulde beholde deres gamle indtægter, der — foruden adskillig småredsel og offer — bestod i *degnetraven*. Denne udgjorde i forhold til præstens tiende $\frac{1}{3}$, og den skulde tælles på marken, men der tilføjes herved, at stedets skik skulde bevares, hvis degnetraven ydedes i skæppen. Desuden havde de bolig og ofte et ikke ubetydeligt jordbrug. Vilkaere var således efter tidens lejlighed ikke dårlige, og der var en så stor rift om disse degnekald, at biskoppen måtte frabede sig overhæng af ansøgere. Der blev dog pålagt degnekaldene at afgive $\frac{1}{5}$ af deres kornindtægt til købstadens Latinskole; denne afgift kaldtes degnepension eller kortere „pens“. Desuden påbødes det, at ingen kunde blive degn uden at være „vellærd“ : student, og ingen måtte holde substitut uden særlig tilladelse for alders og sygdoms skyld (hjælpelærer). Man blev altså i det hidtidige spor, der førte til Latinens herredømme. Skönt reformationen havde ivrigt stræbt at udslette katholske skikke, havde dog endnu 1562 kongen indskærpet, at enhver degn skulde kunne så meget Latin, at han ved de høje fester kunde synge messen på Latin og hver Søndag det Latinske „officium og Haleluja“. Det blev altså i regelen sådanne skibrudne studenter, der af en eller anden grund ikke havde kunnet afslutte præstestudiet. De havde ofte fået den lærde vigtighed uden virkelig dannelse, således som Holberg skildrer dem i *Per degn*. Men mangan gang træffer vi også degne, hvis lærdom og udvikling ikke stod synderligt tilbage for præstens. Også herved blev grunden lagt til mere end et århundredes stridigheder.

Imidlertid disse ugenlige omgangsskoler kunde i længden hellerikke tilfredsstillende, og der trængtes til undervisning i mere end kathekismus. Da møder vi en virksomhed, som fortjener mere opmærksomhed, end der hidtil er vist den. *Private skoler* voxede op, bårne af både præster og degne. Allerede efter midten af det 17. århundrede havde en degn i Magleby begyndt en sådan skole. Han hed *Søren Petersen Ingemann*, en af digterens forfædre, formentlig en broder til hans oldefader; han havde først været rektor ved Latinskolen i Stege og blev 1660 degn i Magleby, døde 1669. Af denne flytning kan man dels se, at de gamle degnekald har været gode, dels tillige slutte, at Ingemann har taget lysten til skolevirksomhed med sig fra Stege. Skolen

har formodentlig været i degneboligen, og den fortsattes af hans eftermand *Hans Skytte*, død 1694. Kommissionen af 1696 overlod for en billig penge et dobbelt garderhus til dette brug, hvortil en del af sognefolket hjalp til. Huset indrettedes for private midler til to skolestuer med en forstue imellem, hvori byggedes en skorsten. Der var 7 væggerum (fag i bindingsværk); men det ene væggerum, der havde været hestestald for garden, havde intet loft. Skolen er herved formodentlig gået over til at være en offentlig sogneskole, der i 1727 fik en ny bygning, en af Fredr. IV's rytterdistriktskoler. Ved ordningen af skolen efter Skyttes død kan vi sikkert forudsætte, at provst *Reenberg* har været den ledende. Hans navn er indhugget i bjælken over sejrværket i kirketårnet tillige med årstallet 1695. Man kan tænke sig, at han netop i dette år efter Hans Skyttes død ofte har haft ærende i Magleby.

Ovenfor er fortalt om den private skole, som samtidig blev oprettet af præsten *Hans Olivarius* i Vollerup, Reenbergs ven.

Møns herredsbog beretter, at der ved år 1691 var oprettet en skole i *Borre* af præsten *Peder Jakobsen Baden* til Guds ære og hans menigheds bedste, og den holdes som *Dansk skole* på hans egen bekostning, sålænge Gud vil (skrevet af M. R.) *Elmelunde* havde i *Jens Jörgensen Fog* en dygtig degn, om hvem der er fortalt i forrige bind. Lidt senere gjorde præsten *Rasmus Treschow* i Keldby også et forsøg med en privat skole. Da denne bevægelse således har omfattet hele øen, kan vi sikkert slutte, at provsten har stået bag ved med råd og dåd.

I sit eget store sogn (*Stege, Damsholte og Nyord*) lykkedes det ham endelig efter mange forhandlinger at få gennemført en omfattende skoleordning, der ligger til grund for den nuværende. Herom har vi rett udførlige oplysninger i hans brev-bog, hvoraf her gives et uddrag.

Han åbner felttoget med et voldsomt angreb på den Latinske skole i Stege, dels i en indstilling til istandsættelseskommissionen, hvori han rett skriver af hjertens lyst, dels i en betænkning til biskoppen, hvori tonen er noget afdæmpet. „Løven“ Bornemann virker øjensynligt afsvalende; men meningen er den samme.

Den Latinske skole havde, efter hvad sagnet melder på Paludans tid, bestået allerede i middelalderen og havde da været en betydelig skole, svarende til Stege bys daværende storhed.

Men en pest skal have bortrevet både lærere og disciple, hvor-
 efter den forfaldt tillige med catholicismen. Efter reformationen
 blev den fornyet som Latinskole, man kender ikke årstallet, men
 den nævnes første gang 1526 (Stege bys bog s. 30), da den til-
 hørte kirken. Skolen havde rett betydelige indtægter; foruden
 skolehuset og boliger („residenserne“) en legatkapital på 529
 rdl. 2 sk ; derhos indtægten af Stege degnekald, der i nutidsværdi
 kan anslås til ca. 600 kr. eller mere og endelig den ved loven
 af 1683 bestemte „pens“ $\text{c} : \frac{1}{5}$ af samtlige Mønske degnekalds
 korntiende, kaldet degnetrave. Denne femtedel udgjorde da:
 fra Magleby 8 tdr. byg, Borre 7 tdr., Elmelunde 1 td., Keldby
 2 tdr. og Søndersogn 4 tdr. Hertil kommer så accidenser og
 uvisse indtægter.

Heraf lønnedes rektoren nogenlunde godt, og en lærer,
 „høreren“, usselt; desuden gaves understøttelse til disciplene,
 der iøvrigt tjente lidt ved at synge for gadedørene. I sin vel-
 magtstid havde skolen virkelig dimitteret mange studenter, og
 endnu omkring 1670 roses den af provst *Viborg*, der navnlig
 fremhæver dens gode sang.

Skolehuset var den endnu bevarede gamle skole, den del,
 der ligger i nord til syd (der er senere tilbygget en yngre be-
 boelse). Huset var 16 alen langt og 9 alen bredt (som endnu)
 og brugtes alene til skolerum. Det var delt ved en bræddevæg
 således, at rektors klasse var i den ene ende, hørerens klasse,
 undertiden to pøgeklasser, i den anden. Lærernes boliger var i
 det andet hjørne af kirkegården. Skolehuset er det ældste hus
 i Stege og burde bevares; det har endnu rester af en middel-
 alderlig gesims, er grundmuret med svært bjælkeloft (se Stege
 bys bog s. 122).

Men i slutningen af det 17. århundrede var skolen som alt
 andet kommen i forfald. Den sidste rektor, *Søren Kolding*, der
 ellers roses for lærdom og mildhed, har øjensynligt ikke mæg-
 tet at styre sine disciple.

For småfolks børn i Stege synes der ikke at have været
 anden undervisning end kathekisering i kirken samt den oven-
 for nævnte sommerskole på præstens ager i møllemarken nede
 ved Noret, hvor der var gravet en hule, dækket med grene. I
 landsognet skulde man nøjes med udsendte disciple fra Latin-
 skolen en gang om måneden, senere om ugen. Men disse får

nu af M. R. følgende noget grelle skudsmål — vi véd han lagde ikke fingrene imellem, når han var ivrig.

Han indstiller altså til kommissionen, hvis formand som sagt var geheimeråd *Otto Krabbe*, at Latinskolen skal nedlægges. Den havde nu i øverste klasse kun 3 disciple, i nederste 14. Men „af de 3 i rektors klasse er ikke en istand til at sætte tre Latinske ord rigtigt sammen. Af de 14 under høreren, *Hans Albertsen*, kan næppe den halve del læse inden i bogen. De skulde synge i kirken, men det er elendigt. Kommer det endelig så vidt, at de have lært at læse Dansk, skrive nogenledes og tone en psalme, render de bort eller sættes af forældrene til skibs. De er unyttige, uoptugtede, ugudelige drenge, som vide intet andet end at betle, stjæle, drikke og bande. De fortjener for deres ugudeligheds skyld at pidskes af bysvenden og forsendes til børnehuset“. Han foreslår, at rektoren får et præstekald, høreren et degnekald. Pengene foreslås anvendte til oprettelse af en *Dansk skole* med skolemester samt løn til en degn (hidtil havde rektoren fungeret som sådan) med substituter (hjælpelærere) på landet.

I betænkningen til biskoppen udvikler han videre, at der helleringen bedre fremtidsudsigter er for Latinskolen; der kommer ingen disciple andensteds fra, og de formuendes børn får privat information. Fra landet har man ingen at vente; „thi holdt de dem ej til skole, da børnene derved kunde privilegeres fra vornede rettighed, langt mindre sker det nu herefter (da vordnedskabet var hævet; man ser heraf, at der har været lovet bøndernes børn frihed fra vordnedskabet, når de blev sendt til Latinskolen). Selv om der skulde blive oprettet en navigations-skole (som han altså har hørt noget om), vilde en Dansk skole være nødvendig som forberedelse, for at „pium og utile (Guds-frygt og nytte), Guds og kongens ære kunde omfavne hinanden“. Han slutter således: „Og sandelig ved en god Dansk skole blev Guds-frygt mere fremmet et år, end ved sådan en Latinsk skole i fire; thi det har jeg nu set her på stedet af en bedrøvet forfarenhed“. Han bemærker også, at „skulde endelig et eller andet subjekt opvågne, som havde lyst til bogen, da kunde det limiteres (bestemmes) i forordningen, at sådan et kunde nyde et årligt stipendium at holdes op i en anden skole“. (Der er i vore dage noget aktuelt i denne tankegang.)

Allerede 5. Oktober 1697 kom kongens svar, der villigt går ind på, at Latinskolen skal nedlægges. Men hvad der blev sat istedet, har næppe fuldt svaret til M. R.s plan. I København var atter opdukket tanker om et nyt stort experiment med Møn. Det gik ud på at gøre øen til et *stort sømandshjem*, der skulde forsyne såvel marinen som handelsflåden med dygtige båds-mænd. Garderhusene skulde omdannes til bådsmandshuse (således som det i forrige bind er forklaret), og dette medførte naturligt, at Latinskolen skulde erstattes af en navigationsskole til uddannelse af styrmænd. Flåden var hele landets kælebarn og stolthed, og det er meget muligt, at planen stammer fra kongen selv, siden den gribes med så stor begejstring især i hof- og marinekredse. Sagen opfattedes som et stort nationalforetagende så vel for Danmark som Norge. Digtene sang i den anledning til kongens pris f. ex. sådanne linier:

„Ja Nordens ledingslys og verdens store hav
skal tjene kongen og enhver her noget gav!“

I begge riger blev der indsamlet penge, kongen gik i spidsen med 2000 rdl., hvoraf renten 100 rdl. skulde udredes af fiskeriafgiften på Møn. Gyldenløverne tegnede sig for 30 og 40 rdl. årlig, Otto Krabbe 200 rdl. engang for alle og videre nedad indtil ganske små bidrag. I alt blev der tegnet den da betydelige sum af 19,873 rdl. 4 þ (nutidsværdie 3-400,000 kr.), men indkasseringen varede rigtignok adskillige år; kontante penge var ikke lette at få fat på. Navigationsskolen var imidlertid kommen på mode, og forventningerne til den var store. Tanken om Møn som sømandshjem for rigerne er så tiltalende, at den vel kunde finde tilslutning den dag idag, og *C. Bergs* sømandsskole på Bogø er jo et udtryk for noget lignende. Men som alt, hvad enevoldsmagten foretog sig i dens første århundrede, blev sagen grebet kejtet fat.

M. R. fik dog en knage at hænge sin hat på. Efter planen skulde der bygges en stor og statelig bygning til navigationsskolen; men den gamle Latinskole skulde omdannes til „regne- og skriveskole“ som forberedelse til navigationsskolen. Den måtte altså ikke hedde den Danske skole som M. R. ønskede; men han har utvivlsomt tænkt, at der alligevel kunde bringes noget godt ud af den. Han fik jo dog sin degn og skolemester med en løn af 150 rdl. og 10 læs brænde (nutidsværdi henved 3000 kr.), hvoraf han dog skulde lønne en hjælpelærer. Skole-

mester blev *Niels Axelsen Björn*. Altså tog M. R. fat strax med al sin kraft for at få den hele virksomhed igang — og det er åbenbart med rette sagt, at uden ham vilde det ikke have gået, og han måtte også tage navigationsskolen på sin ryg. Men auktoriteterne plejede ikke at ride den dag, de sadlede; tiden gik med skriverier. Imidlertid havde M. R. (som vi siden skal høre mere om) efter landsdommer *Chr. Baltzersens enke* i Maj 1701 købt de 3 vænger indenfor Stege volde, og af disse skænkede han nu strandvænget ved Langgades port — 2 à 3 tdr. land — til byggeplads for navigationsskolen. Dermed huggede han igennem betænkningerne, og sagen kom igang. Endelig 1703 overdroges bygningens opførelse til vor gode bekendt, forvalter *Hans Petersen* for en sum af henved 4000 rdl., og bygningen stod færdig i 1705. Den var som endnu i to etager med skoleværelser ovenpå og forstander- og lærerboliger nedenunder. Nu kunde undervisningen rigtig begynde.

I 1697 havde man begyndt med at indsætte en bestyrelse, bestående af provst *Reenberg*, borgmester *Richard Willumsen* og byfoged *Michael Leth*, samt lidt senere kommandeur *Schönebøll*. Men bestyrelsen overlod klogelig alt arbejdet til M. R., og denne siger om de andre, at de var brave folk, der ikke kan „opsætte en koncept“. Efter hans ønske får han da også forvalteren *Hans Petersen* og kirkeværgen *Jan Peitersen* tilhjælp, og dermed var han tilfreds. Med en kraft som M. R. i spidsen vilde det nok have gået godt; men man må også kunne forstå, at M. R. ikke talte nogen over sig. Det var imidlertid ikke nok for regeringskredsene i København, der betragtede den store plan som en kongstanke til rigets opkomst. Da arbejdet for alvor skulde tages fat i 1701, udnævntes desuden en overdirektion med amtmanden geheimeråd *Plessen* som formand samt geheimeråd *Otto Krabbe*, oversekretair *Wibe*, biskop *Bornemann*, admiral v. *Støcken* og krigskommissair *Mathias Rasmussen*. Det var tidens art at begynde med et overvættets stort hoved; det var som oftest et etiquettespørgsmål, hvorved spidserne ikke kunde forbigås, og med idetmindste to af disse spidser, biskoppen og amtmanden, havde M. R. iforvejen havt rivninger. Fra dette tidspunkt voxede bryderier og arbejde over M. R.s hoved. Han sukkede under alle de ukirkelige bestillinger. Allerede tidlig har han lettet sit hjerte i et fortvivlet brev til en kær ven (formodentlig professor Hans Bartholin). Han skriver: „Aldrig

havde jeg blevet præst, havde jeg vidst tilforn, at embedet skulde trække mig ind i verden fra den søde omgængelse, jeg har havt med min Gud, før jeg nogen tid blev præst“. Han vil gerne give 100 rdl. årlig til navigationsskolen, når han så kunde blive fri. „Jeg tænker, jeg vil se at få en af mine substituter til student, at han kan blive provst og jeg igen substitut“.

I samme stemning er det han skrev det oven nævnte brev til Mathias Rasmussen, hvori hans stærke udtryk skaffede ham en irrettesættelse. Sagen er øjensynlig den, at han er misfornøjet med at skulle offre sin tid og flid for en skole, der snarere hemmede end fremmede hans egen oprindelige tanke med den Danske skole.

Ikke desto mindre fortsatte han arbejdet, og var faktisk den, der bar det hele; sålænge han var i Stege, gik navigationsskolen rett tilfredsstillende. Den synes tildels at være begyndt allerede 1701 i de gamle huse på kirkegården, og tankens ry skaffede den elever endog af finere folk; men det viste sig strax, at der ingen tilgang blev fra bådsmandskredse. Som navigationslærer ansattes allerede 1701 en meget energisk mand, *Jørgen Rasch*, en præstesøn fra Lolland, der i 14 år havde tumlet om tilsøs i mange æventyr, var blevet tagen af sørøvere og ført til Ægypten, hvor han havde skaffet sig en god stilling ved sine maritime kundskaber og sin sprogfærdighed. Han ansattes som leder af skolen med en årsløn af 300 rdl. og bolig. Som hans hjælper ansattes den tidligere hører ved Latinskolen, *Hans Albertsen*, skönt M. R. kun gav ham en meget forbeholden anbefaling. Det første år var Rasch beskæftiget med at udarbejde den Mønske styrmandsbog, der udkom 1702. Han var utvivlsomt en dygtig og kundskabsrig mand, men egensindig og vanskelig at omgås; af og til gav han sig selv ferie i 2 til 3 måneder. Det medførte mange rivninger. Imidlertid gik skolen dog rett godt; i 1708 havde den 34 elever, hvoraf nogle dog tog søfart om sommeren. Men 1709 blev M. R. forflyttet til København, og 1712 blev Rasch udnævnt til matematisk professor ved universitetet, og dermed var navigationsskolen egentlig dødsdømt. Fra 1712 til 14 stod den store bygning tom. Da kom der en ny navigationslærer, *Andreas Lous*, fra Bergen der skaffede 6 elever, men han døde 1719.

Atter standsede skolen i flere år, men formodentlig af hensyn til dens kongelige tanke blev den ikke nedlagt. Man fandt

på en form, hvorunder den kunde gøre nytte. Nordmanden *Joachim Friedrich Ramus*, der var voxet op på Munkholm fæstning i Throndhjems fjord, mens Griffenfeldt sad fængslet der, havde vundet berømmelse som matematiker og ingénieur. 1718 var han bleven stadsarkitekt i København. 1722 havde han fået tittel af professor samt embedet som navigationslærer i Stege med løn 400 rdl. Men det blev kun en form for at skaffe ham den høje løn, medens han brugtes alle andre steder, som tekniker ved digerne i Holsten, sølvværket i Kongsberg, vandværket i København o. s. v. Hvormeget han har været i Stege, vides ikke, uden at han der holdt bryllup med kommandeur Schønebølls datter Dec. 1722. Nogle år holdtes en substitut for ham ved skolen, nemlig *Peter Rasch*, en brodersøn af Jørgen R. Men det gik så tarveligt, at direktionen på forespørgsel fra regeringen måtte svare, at skolen i al sin tid kun havde udsendt 6 duelige styrmænd, og skrive- og regneskolens disciple kun kunde bruges til at synge i kirken¹⁾.

Endelig opgaves ævred; 2. December 1727 flyttedes navigationsskolen til København, hvor Ramus vedblev at oppebære sin løn af skolens midler. Bygningen i Stege blev først anvendt til bolig for amtmanden *Lützow*, derefter for skovridder *Zettler* og endelig som kornmagasin for amtsforvalteren, *Schmidt*. Forgæves havde man udbudt den til salg for 1000 rdl. ja, endog til nedbrydelse for 400 rdl. Endelig i 1737 blev det besluttet, at den skulde omdannes til tugt- og forbedringshus, der trådte i virksomhed 1740.

Så ynkelig en udgang fik den storstilede regeringsplan, fordi den skulde styres fra oven; og samme vej gik efterhånden hele bådsmandsinstitutionen. Allerede 1704 begyndte man at nedlægge bådsmændshusene på landet, senere også i Stege, da de husvilde bådsmænd søgte ophold her. Tilgangen havde været yderst slet både i antal og værdi trods præmier og privilegier. Det hele havde voldt M. R. meget bryderi og bekymring. Vi har grund til at tro, at det var kommet i en bedre gænge, om hele ordningen var blevet lagt i hans hånd. Imidlertid havde han dog ikke opgivet sit arbejde for en almindelig skoleordning, selv om den måtte antage en beskednere skikkelse, efterat navigationsskolen havde slugt det meste af skolefondens midler.

¹⁾ Skulde der ikke heri ligge en snært til traditionen fra M. R.s tid? Formodentlig har den „Danske skole“ sluttet sig mere til kirken end til fagskolen.

Skolevæsenet i Stege sogn.

M. R.s forslag af 23. Okt. 1697 om den Danske skole gik oprindelig ud på, at denne skulde afløse den Latinske, og legatmidlerne skulde bruges til at understøtte børnene. På landet havde der hidtil været udsendt to substituter, der gik fra gård til gård og holdt aftenskole og fik føden i gårdene. Nu skulde der indrettes 5 skoledistrikter med en bosat substitut i hvert, og skolemesteren i Stege skulde af degnekaldets indtægt afgive 4 tdr. byg og 3 rdl. som bidrag til disse læreres løn; desuden skulde hver i sit distrikt nyde påske- og julerente i fødevarer til værdi 3 à 4 mark af hver gård (nutidsværdi henved 10 kr.) samt 4 β halvårlig (= ca. 1 kr.) af hvert barn eller tyende, der søgte skolen.

Til skolens brug skulde kommissionen anvise et passende garderhus i hvert distrikt. De 5 distrikter skulde være:

1) Røddinge, hvor kommissionen allerede havde anvist et hus; dertil skulde høre:

Røddinge	med 11 gårde	
Sprove	— 11 —	
Bastenæs	— 4 —	
Lind	— 8 —	
Enkebølle	— 1 —	tilsammen 35 gårde.

2) Ebbelnæs, hvor der til et garderhus skulde høre:

Ebbelnæs	med 20 gårde	
Nygård	— 2 —	
Søgård	— 1 —	
Tjørnemark	— 8 —	
Koster	— 8 —	tilsammen 39 gårde.

3) Bidsinge til Rasmus Vindings hus:

Bidsinge	med 13 gårde	
Tøvelde	— 7 —	
Svendsmarke	— 12 —	
Nøbølle	— 16 —	tilsammen 48 gårde.

Dette distrikt vilde altså få flest julerenter, men accidentserne vilde blive langt ringere end de andre distrikters af hensyn til boniteten (formodentlig jordens, da de stærke lerjorde dengang ansås for langt ringere end de lette).

4) Frenderup til Hemming Morsens hus:

Frenderup	med 20 gårde	
Hjelm	— 18	—
Skovhuse	— 2	—
Rydsebæk	— 6 huse,	ialt 40 gårde, 6 huse.

Kommissionen havde her foreløbig anvist et hus i Hjelm.

5) Udby og Hovedskov med 23 gårde ligger for sig selv. Hertil skulde degnen sende sin hjælper ud fra Stege. De som vilde regne og skrive, kunde søge Stege skole, hvortil Lendemarke helt skulde henlægges.

I hovedtrækkene synes denne ordning at være bleven gennemført. Dog skete der nogle ændringer, da Fr. IV.s skoler blev opførte 1727; da fik Svendsmarke, Tjørnemark og Ebbel-næs ny og gode skolebygninger.

Endvidere skriver M. R., at degnene vilde vinde betydeligt i indtægt, dersom de fik lov at tælle deres tiende på marken, den skulde jo svare til $\frac{1}{3}$ af præstens.

Men bønderne beråber sig på den ny lov af 1683 II 15, 6, 10, hvor det for degnenes vedkommende ganske visst hedder, at de skal nøjes med, hvad der hidtil har været skik. M. R. bemærker hertil, at når kornet først er kørt ind, får degnen intet af de uvillige. Degnetraven voxede hellerikke således som præstetienden.

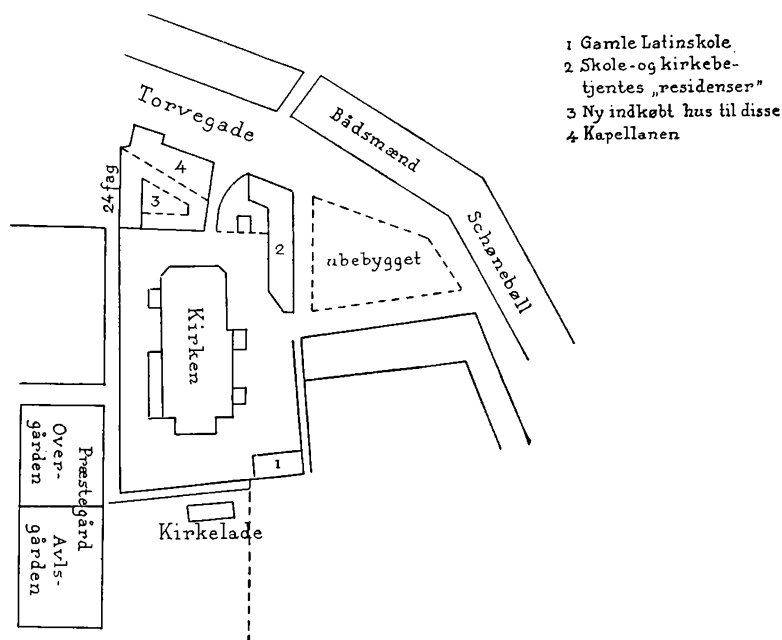
Kirkens residenser.

I samme indstilling fremsætter M. R. en interessant byggeplan for kirkens og skolens huse i Stege. Som det ses af hostående grundskitse lå kirkens og skolens „residenser“ på den sydøstlige side af kirkepladsen, langs med nuværende lille kirkestræde. Der var ialt 20 fag hus, hvoraf de 8 var den Latinske skolemesters bolig; de 4 næstefter, hvoraf der da hverken fandtes „stik eller stage“, var organistens; de 4 næste var klokkerens, der var de bedste, såsom han selv holdt dem vedlige; de sidste 4 var hørerens. Men med urette bar disse huse det nu så fornemme navn „residenser“, for de var i den grad faldefærdige, at beboerne måtte gå ud af husene, når det var stærk storm. Tilsynet havde erklæret, at de ikke kunde istandsættes, de måtte altså rives ned.

M. R.s første forslag (1697) gik ud på, at pladsen skulde bruges til ny bygninger for navigationsskolen og den Danske skolemester, medens der skulde gives husleje til klokkeren og

organisten. Navigationsskolen vilde da komme til at ligge foran den åbne ubebyggede plads i syd og ligeoverfor bådsmændshusene og kommandeur Schønebølls bopæl. Det gamle skolehus ved det sydvestlige hjørne var i 1695 blevet istandsat, og var da så godt som nyt. Der skulde så den Danske skole være. Der var skorsten i huset, så der kunde anbringes en kakkelovn (hvad der altså ikke hidtil havde været).

Men denne smukke plan fandt ikke bifald hos regeringen.

Kirkens residenser.

Den smagte måske for meget af M. R.s Danske skole. Navigationsskolen skulde være mere storstilet. Nå, har M. R. sagtens tænkt, lad os så se at få den til side! Han skænkede det store strandvænge til byggeplads, og sagen gik så sin ovenskildrede gang. Imidlertid gentager han sit forslag om den Danske skole i en noget ændret form, da der nu kunde ses bort fra navigationsskolen. Hele den dengang ubebyggede plads mellem de nuværende to kirkestræder kunde købes for 16 rdl. (!) På denne plads foreslog han nu at bygge for kirke- og skolebetjentene. De hidtidige residenser skulde nedrives og grunden lægges til

kirkegården, hvad der gjordes højelig fornødent, „da denne menighed (by og sogn) var voxet med 1000 sjæle siden gardens afgang“ (Han må nu have forstået gardens ødelæggende virkning). Han minder derhos om, at i den sidste pest (formentlig 1655) var i denne menighed borthøstet 1400 sjæle i ett år, og pesten var blevet des strængere, fordi ligene kunde ej vel komme i jorden. Han henviser også til, at kirken så vilde spare husleje til klokker, organist og hører.

I et andet brev (til M. Rasmussen) anfører han en anden sindrig begrundelse. De gamle residensers plads er 63 alen lang, og vil blive „den bedste part af kirkegården, en udødelig kapital for kirken, som aldrig dør, så længe folk dør, og hof-færdighed følger dem til graven. Thi når der blev sat højere taxt for den part af kirkegården, vil hver begravnes der, som vil passere for fornemme folk“. Mens der byggedes, kunde der bruges et par ledige bådsmandshuse der i nærheden.

Indstillingen slutter med bøn om snarest at få en Dansk skolemester for den ryggesløse, uoptugtede ungdom her i byen (Man skulde heraf snarest slutte, at almueskolen var helt standset i disse år. Dog må vel Hans Albertsen have virket noget, ligesom man også kan tænke på en „magister Thorben“, der blev gift med M. R.s steddatter, Bente Marie).

Indstillingen var underskrevet af M. R. samt borgmester Willumsen og byfoged M. Leth.

Men det nyttede fremdeles intet. Regeringen havde kun tanke for navigationsskolen, og M. R. var fortvivlet. Det er i denne stemning, han skriver det ovennævnte brev til sin gode ven og udøser al sin sorg og harme.

Men han er fremdeles utrættelig med sine planer og forslag. 12. Dec. 1701 indsender han et ypperligt forslag til kommissionens medlem, M. Rasmussen, til hvem han stadig stod i venskabeligt forhold. Han tilråder at lade skolerne overalt blive ejere af kirketienderne, således at hvad der blev tilovers efter kirkernes vedligeholdelse, skulde indgå i skolekassen, som han antager derved vilde vinde 400 rdl. årlig (formodentlig for Møns vedkommende). Ellers frygter han for, at kirkerne bliver solgt til dårlige patroner, der gör sig dem til indtægt (Det vilde unægtelig være en praktisk måde at indfri reformationens løfter på). Men heller ikke dette rigtige fremsyn blev benyttet, og det kom netop til at gå, som M. R. spåede.

Endelig 1702 kom afslaget på hans byggeplaner, og det pålagdes ham at købe nogle andre huse, naturligvis for en billigere penge. Harmfuld men lydige har han taget fat herpå, og han køber da for 240 rdl. den gård, der på skitsen er betegnet med 3. Forsiden ud til Torvegaden var kapellanens, og således vilde bygningsfirkanten give plads for alle kirkens betjente. Det er i dette gårdsrum, at der forleden år fandtes en svær udhulet træstamme, vistnok meget gammel, der har været brugt som vandbeholder. Skønt bygningerne her også var brøstfældige, så de snart måtte ombygges, mente han dog at have gjort en god handel, dels fordi der i samme pris medfulgte en jernkakkelovn „så god som 20 rdl.“, og end mere fordi en gammel enke i byen, hvis lavværge han var, vilde skænke skolen 100 rdl. til dette køb. Der skulde så kun skaffes 120 rdl. og disse beregner han at indvinde således:

1) ved at nedlægge den (på skitsen viste) indkørsel til kirken fra øst, hvor der var en kirkeport, som kun brugtes ved begravelser. Det derved indvundne areal kunde lægges til den købte ejendom. At dømme efter et kort fra 1754 er dette forslag ikke blevet udført, men ved ombygningen er indkørselen blevet rettet ligeud.

2) Når der bliver indrettet boliger for kirkebetjentene, kan kirken derved spare huslejen for de to, 24 rdl. årlig.

3) På samme byggeplads kan der sættes et materialhus både for kirken og skolen.

4) Den gamle kirkelade, der lå nedenfor kirkegårdens vestre ende og var bestemt til at modtage kirketienden i kærven, behøvedes ikke mere, da tienden skulde bortfæstes. Laden kunde rives ned og materialerne bruges til de ny bygninger, så vel som tømmer fra de gamle huse. Kirkeladens grund kunde da sælges.

5) Når kirken fik et materialhus, blev man fri for det misbrug, at håndværkerne altid måtte slå kalk inde i kirken.

6) Kirkegårdens østre ende vilde blive ganske indbygget med kirkens og skolens boliger. Sluttelig bemærker han, at i hvert fald skal ejendommen nu tages i brug, da den er købt og betalt.

M. R. har da ialfald villet have ende på vrøvlet. Men han kan dog ikke glemme sine venner, substituterne på landet. Han

ender sit brev med at minde om, at de til dem udsete huse måtte istandsættes, inden de kunde tages i brug.

Denne sidste plan synes at være bleven fulgt. På kortet af 1754 er det meste af de gamle „residenser“ forsvundet; også kirkeladen er borte. Men den åbne plads mellem begge kirkestræderne var da bebygget med private huse. Hele denne sags besværlige gang viser, hvorledes der stadig måtte kæmpes med fattigdommen. Dog lykkedes det tilsidst for M. R. at skaffe nogenlunde passende boliger for kirkens og skolens betjente.

Borre købstad var forlængst gået stærkt tilbage; vel var dens købstadsrett blevet stadfæstet 1648; men denne rett var kun en navneværdi, idet byen en tidlang endnu havde en „borgmester“. Den holm, hvorpå den gamle by havde ligget, omfattede nu kun kirken, præstegården og 21 små huse, der i egenskab af købstadsgrund var selvejendom. Kongen ejede her kun 2 bådsmanshuse, nr. 6 og 7, tæt ved kirken. Degnebolig fandtes ikke. Stege by, der i alle henseender havde arvet Borre, var allerede i 1644 kommet i besiddelse af degnekaldets indtægter, som rektoren ved Latinskolen nød imod hver Søndag at sende en „subdegn“ til Borre kirke. Ifølge Danske lov af 1683 skulde sædedegnene atter genindsættes, og dette skete også året efter i Borre, hvor *Hans Jensen Schelte* fra Vestud blev sædedegn. Men han havde fremdeles ingen bolig. I Marts 1701 sendte M. R. da ansøgning direkte til kongen og beder om, at degnen måtte få det dobbelte bådsmanshus ved kirken, thi ejendomshusene i byen kunde ikke købes. Derimod havde Borre kirke nok råd til at ombygge de nævnte huse til degnestavn. Men regeringen kunde ikke bestemme sig. M. R. måtte gentagende minde derom, sidste gang 1707, men han fik ingen afgørelse, inden han 1709 flyttede til København. Degnen, *Arnt Møller*, havde sit eget ejendomshus, nord for kirken. Dette hus blev 1711 købt af kirken til degnebolig. Først 1727 synes M. R.s forslag at være genoptaget; thi det er formodentlig de to bådsmanshuse, der da blev ombygget til en større skole på dens nuværende plads vest for kirken.

Den $\frac{1}{5}$ af degnetraven, der siden 1683 var afgivet som „pens“ til Stege skolevæsen, havde hidtil udgjort 18 tdr. korn. Der blev nu foretaget en kontrollerende undersøgelse, hvorved pensen blev forøget til 44 tdr. M. R. drager strax i ledning for sine degne, idet han 23. April 1700 erklærer, at de aldeles ikke

kan bære en sådan forhøjelse af afgiften, medmindre det ordnedes således, at de virkelig fik $\frac{1}{3}$ i forhold til præstens tiende ved optælling på marken. Men dette kunde efter loven ikke hjemles, og formodentlig har protesten ikke hjulpet.

Vi har således set, hvorledes Møn fik et ordnet skolevæsen en menneskealder forud for de almindelige skolereformer; og dette skyldtes væsentligst M. R. Men det ses tillige, at forudsætningen var inddragning af en del af degneindtægten fra landet til købstadens skolevæsen.

I slutningen af Fredr. IV.s regering opførtes som bekendt på krongodset 240 gode grundmurede skolebygninger, og endelig kom forordningen af 8. Juli 1739, der påbød opførelse af skoler overalt med faste skoleholdere (efter Mønsk eksempel). Der blev da i Sællands stift 91 degneskoler og 317 skoleholdere; men nu kunde der ikke skaffes studenter nok, man måtte ansætte 143 ustuderte.

For ordning af pensionsvæsenet blev der dog endnu ikke sørget. Her gjaldt regelen, at eftermanden skulde gifte sig med formandens enke, både for præster og degne, og dette var ofte stillet som betingelse for ansættelsen. Herved må dog erindres, at det i gamle dage var almindeligt, at enker giftede sig igen, ofte i en fremrykket alder.

Fattigvæsenet.

Også dette søgte M. R. at ordne navnlig ved at skaffe midler tilveje. Ved sin flytning 1709 gav han en indberetning om frugten af sit arbejde:

1) Da han kom til Stege 1694, fandt han, at der skulde være et legat på 60 rdl. til byens fattige, stiftet 1686 af den i Stege fødte *Gerard Treschow*, som da var admiralitetsråd i Christiania. Summen var dog „alt forfalden“, men den blev nu opsøgt og rejst igen og andre til eksempel forøget ved årlige indsamlinger (formodentlig mest af M. R. selv), indtil kapitalen blev 100 rdl., som nu forrentedes til Stege husarme.

2) Ved den årlige uddeling af kirkens fattigbloks indhold havde der været et ikke anvendt overskud. Dette tilligemed godtfolks undelse var siden Jan. 1698 samlet til en kapital, der nu var voxet til 200 rdl. Denne sum blev så delt lige mellem byens og landsognets fattige, 100 rdl. til hver kommune.

3) 11. December 1700 er en kapital på 70 rdl. legeret til

Stege landsogns fattige. Andet siger han ikke selv, men vi kender gavebrevet, udstedt af M. R. til de fattige i *Udby* i henseende til den kærlighed, de godtfolk der altid har vist deres sjælesørger. Skolemesteren i byen skulde af renten have 1 rdl. og forøvrigt den hele rente, hvis der *ikke fandtes* rette fattige. Dette legat findes endnu; men da det var ansat i penge på en tid, da rdl. havde en nutidsværdi af henved 20 kr., er det nu en ubetydelighed.

I 1709 havde således Stege by opsamlet en fattigkapital på 200 rdl., Stege landsogn 210 rdl. Men tilvæksten synes at være standset ved M. R.s bortrejse.

Man vil undre sig over, med hvor små midler fattigvæsenet kunde hjælpe sig, ja at det endog anses for tvivlsomt, om der overhovedet fandtes fattige til at nyde disse legater, medens det dog kort tid forinden siges, at der i Stege ikke fandtes over 30 familier, der kunde ernære sig uden at betle, og at mange af de borgere, der er ansat til skat, skaffede sig føden ved at lade börnene tigge ved gadedørene. Forklaringen af denne modsigelse kan — bortset fra overdrivelser — kun være, at betleri var den stiltiende anerkendte form for fattiges forsørgelse. Man kan gerne sige, at der ingen „fattige“ var, men med samme rett, at sågodt som alle var fattige — det glimrende resultat af datidens regering.

Ved siden af M. R.s virksomhed for de fattige må også nævnes hans omsorg for at hjælpe trængende uden for fattigvæsenet. Han benytter sig herved af sin forbindelse med den rige *Treschow* slægt. Da denne familie stammer fra Stege, er her anledning til at dvæle lidt nærmere ved den.

Midt i det 17. årh. levede der i Stege en rådmænd, *Gert Rasmussen Træsko* (således kaldtes han oprindeligt, da hans fader, Rasmus, formodentlig har været træskomand). Han havde ikke alene skaffet sig en betydelig forretning i Stege, men er også optrådt i regeringens tjeneste. I årene mellem 1650 og 1658 er han blevet brugt af Fredr. III til flere diplomatiske sendelser til England og Holland, hvor han altså tidligere må have haft forbindelser. Ifølge familietraditionen skal han have været en af de købmænd, der under Svenskekrigen udrustede kapere; men det må da have været fra København, såsom vi sletikke ser, at han har været i forbindelse med Hans Schrøder under forsvaret af Møn. Hans hustru hed *Anna Nielsdatter*, og man

kan gætte på, at hun har været datter af *Niels Teglgård*, der først var rektor i Stege og derefter sognepræst i Keldby. Gætningen bestyrkes ved, at Treschows søn blev Teglgårds eftermand i Keldby. Gert Tr. havde 4 sønner, der alle er bekendte. Den ældste

1) *Rasmus Gertsen Tr.* var døbt i Stege 1654 og blev som sagt præst i Keldby 1685, hvor han døde 1708. Han var første gang gift med provst Hans Viborgs datter, Thale Hansdatter, og anden gang med Mette Clementine Clementsdatter¹⁾, som overlevede ham.

2) *Gerhard Tr.*, døbt 1660, drog til Norge og blev en stor forretningsmand i Christiania med titel af admiralitetsråd.

3) *Pieter T.*, døbt 1663, drog til Holland og blev en stor købmand i Amsterdam, hvor M. R. havde gjort hans bekendtskab.

4) *Herman Tr.*, døbt 1665, fulgte den ældre broder til Norge og blev generaltolddirekteur i Throndhjem.

Fra disse brødre stammer de endnu blomstrende rige slægter Treschow både i Norge og Danmark.

Gerhard Treschow fra Christiania gæstede Møn i efteråret 1699 på besøg hos broderen i Keldby; i den anledning har M. R. skrevet en velkomsthylidning til ham, som han har kendt fra opholdet i Leyden.

Da Rasmus Tr. døde 1708, opgjorde M. R. boet for enken og benyttede nu sit bekendtskab med Treschowerne til at skaffe enken hjælp. Hun havde en 8årig søn Clemen, som hun ikke havde råd til at holde til studering. M. R. skrev da til Gerhard Tr. og formåede denne til at tage drengen til sig og at skænke enken 50 rdl. Desuden var der en 21årig stevdatter efter Thale Hansdatter ved navn Anna Sofie. M. R. råder til at lade hende komme ud og føjer dertil en fornøjelig begrundelse. „Hun er en skikkelig pige, vel skabt, vel voxen, og synd var det, om hun ej nu itide skulde komme ud iblandt godtfolk, hvor hun snarest kunde finde sin lykke så visst, som hun — Gud for alting — kunde finde den, som hun her på dette sted længe skulde bie efter“. Hun har en mødrearnv på 119 rdl. Det endte dog med, at M. R. selv måtte tage pigen til sig, han lovede at sørge for hende, „som hun kunde være mit eget kød og blod“. Han havde selv jo kun stevbörn (Gemzerne).

¹⁾ Clemen var da som nu et almindeligt Mønsk navn; Mette synes at have været en bondepige.

M. R. nøjedes ikke med således at sørge for familien; han benyttede lejligheden til også at få den Hollandske broder, Pieter Tr., til at oprette et legat på Møn, nemlig for „gårdhuses¹⁾ enker“. Kapitalen blev anbragt hos en af Steges solideste borgere, Henrik Langemack. Dokumentet herom er ikke gengivet, da det er oprettet, efterat M. R. havde affattet sit afsnit af herredsbogen. Hellerikke er det oplyst, hvorledes det siden er gået med dette legat.

Pieter Tr. oprettede 1708 til minde om den afdøde broder et legat på 100 rdl. til fattige præsteenker på Møn. Summen blev forøget — vistnok af M. R. selv — til 150 rdl. Legatet existerer formodentlig endnu.

Under brevvekslingen med Treschowerne beder M. R. dem om at besørge 25 rdl. fra ham til en fattig søstersøn, som han havde i Drammen. Det kunde ligne M. R., om han ved dette ærende har villet lade den rige familie forstå, at gaven på 50 rdl. til svigerinden var lidt ringe.

Det morede M. R. at spille sådanne småpuds. Han var engang i en kirke på Sælland, hvor der ved en højtid skulde offres til præsten. Otto Krabbe og mange fornemme folk var tilstede. M. R. bad da sin nabo om at låne ham to dukater, som han også strax fik. Der blev så hvisket og tisket om, at provsten vilde offre to dukater, og at de andre så måtte følge eksemplet. Men M. R. offrede kun to daler og gav herren sine to dukater tilbage med den bemærkning, at han undte præsten alt, hvad han kunde få, hvorover der blev megen latter.

Kommunalvæsen.

Selvfølgelig kunde M. R.s veltalende pen ikke undgå at blive taget i kommunens tjeneste. Under forberedelserne til den korte krig i 1700 var også udskrevet en ny skat, der faldt overvældende på den forarmede by. Borgmester og råd havde da udarbejdet et skattemantal, der skulde vise byens elendighed. Ved gentagen overhængen fik de M. R. til at affatte følgeskrivelsen til stiftsbefalingsmanden *Otto Krabbe*. Eiter tidens skik spares der ikke på overdrevne skildringer. Brevet er af 16. Jan. 1700. Deri fortælles, at der med gejstligheden var kun lidt over 20 familier, der skulde bære hele skatten. Ridefogeden (Hans

¹⁾ Hermed menes vel huse på gårdmandsjord = gårdsæder c: husmænd.

Pedersen) truede byen med exekution for 10 bådsmand, mens de havde skaffet 5, som byen hidtil havde stillet. På den måde skulde hver 5te mand (!) gå for bådsmand. Fremdeles trues byen med exekution for afgifter af de nylig erhvervede ladegårdsmarker. Hvis alle disse påbud skal udredes, er al byen med huse, jorder og ejendom ej mægtig til at opgøre gælden (!). Borgerne beder derfor, at der må tages hensyn til de 12 års gardemedfart under general *Plessen* såsom krigstider, mens andre har siddet i fred. De slutter med at påkalde nåde for den utrolige elendighed, dette jammerlige sted lever under (!).

Disse voldsomme overdrivelser har M. R. måttet føre i pennen. Men samtidig skriver han et privat brev til Krabbe (som var hans ven), hvori han forklarer, at borgerskabet med uendelig overråben har tvunget ham til at skrive for dem, for at mandtallet kunde blive krediteret (troet). Dog anbefaler han tillige andragendet; thi det er sandt, at denne elendige by sukker som i den yderste nød, og han kan sandfærdig vidne, at her snart er ikke over 30 familier, der lever uden at bette, og dog en del af de samme må man for Gud hjælpe med hemmelige almisser.

Om klagen nyttede noget, vides ikke. Regeringen var vant til sådanne skildringer, som efterhånden døde dens ører.

M. R. griber ind allevegne, hvor han finder noget at påtale. 16. Nov. 1706 klager han til amtmanden over vejene på Møn. En gammel kone var fundet druknet på vejen til Ålebæk. Udad Lendemarke, hvor provsten ofte måtte færdes på sygebesøg ved nat og dag, var vejen så slet, at der var ingen redning for livet, hvis man i mørke væltede der.

Rettsstilstanden klager han ofte over, forøvrigt flere gange med forbøn for dømte personer. Bededag 1708 havde han holdt en bodsprædiken for „alt det synde- og blodskrig“ på Møn. Forvalteren (som også kaldes ridefoged) henvendte sig da til ham med spørgsmål om, hvad han sigtede til. M. R. giver da en lang beretning om mord og røveri. Et mord i Råbylille, to mord begået af færgemanden Albert i Grønsund, sørøveri i Sprove og plyndring af strandet gods o. s. v. Det er i denne forbindelse, at han (som oven anført) siger til forvalteren, at han er altfor god og from. Også over fængslet i Lendemarke thinghus klager han, da en dødsdømt kvinde der var blevet besvangret af en mandsfange. Der har formodentlig kun været et fælleds arrestlokale.

Nyord.

Med beboerne på denne ø havde M. R. jævnlig strid om kirketugt m. m. Nyord lå dengang under Vordingborg amt (gamle Jungshoved len); men kirkeligt hørte den til Stege sogn. Forgæves havde han klaget over ridefogeden i Vordingborg, *Gert Villumsen*, der lod bønderne tilsige til hoveri om Søndagen. Men disse holdt heller ikke selv helligdag. 14. Juli 1699 klager M. R. derfor til den ny amtmænd, gehejmeråd *C. S. Plessen*, over den grove offentlige forargelse, som det ugudelige folk på „Nyjords“ ø årlig år forhæder sig i, især med drik og sabbatens overtrædelse. De kommer sjelden til kirke og holder ingen helg for arbejde. Ofte havde han talt til dem og ridefogeden derom. Søndag 9. Juli var alle beboerne fra morgenen af på engene at slå græs uden nogen fornødenhed, da det nu i lang tid har været godt vejr. Substituten (hjælpe læreren) på landet tilbød endda at holde morgenbön for dem, inden de gik ud, men det vilde de ikke. Efter at jeg havde prædiket i Stege, tog jeg derover for at få dem samlet og holde prædiken for dem. Men en del var på engene, og en del mødte mig og lo ad mig, at jeg vilde tænke at få det rettet, som var en gammel skik hos dem; hvilken forhåelse mig især skete af en ungkarl, navnlig Niels, som er Rasmus Brydes søn der på landet. De 20 gårdmænd foruden husmænd m. fl., over 100 personer, er skyldige og anbefales til nogen straf af amtmænden.

Ganske visst havde M. R. loven fuldt ud på sin side, men det har næppe nyttet noget, når ridefogeden holdt med de ulydige.

Men forresten ser det ud til, at det ikke alene var præsten, som de mente at kunne undvære. Da hjælpe læreren 1706 var afgået, havde provsten kaldet dertil høreren ved Stege skole, Rasmus Hansen. Men da denne kom derud, havde bondefogeden (forvalterens fuldmægtig) afvist ham med den erklæring, at om sommeren behøvede de ingen lærer. Desuden havde han lovet forvalteren (i Vordingborg), at der ikke skulde komme nogen lærer uden hans anbefaling. Herimod protesterer M. R. ivrigt og nævner for første gang den tanke, at Nyord skulde have sin egen kirke med lovlig tiende og afgifter og ikke mere være godtfolk til besværing. Udførelsen af denne tanke lod vente på sig i henved 140 år.

Møns herredsbog

er oftere nævnt i det foregående. Man har hidtil ment, at den var samlet af provst *Hulbech* i 1729. Indholdet måtte forlængst have kunnet oplyse om den rette sammenhæng. *Hulbech* har i 1729 ladet foretage og attestere en afskrift af bogen, som indsendtes til stiftsøvrigheden og nu opbevares i landsarkivet i København. Originalen er imidlertid for nogle år siden fundet i Stege, og den viser sig at være anlagt af M. R. i 1699. Siden er den fortsat af *Hulbech* og nogle af efterfølgerne, så at den også senere kan benyttes. M. R. har gentagende mindet præsterne om til ham at indsende beretning om hver sit sogn. Præsterne i Magleby, Borre og Keldby har gjort det, men i Sept. 1699 mangler endnu beretningerne fra Jakob Baden i Elmelunde og Hans Olivarius i Søndersogn. Provsten forlanger da de manglende beretninger, fordi han vil have bogen med sig til Dionysii landemode i Oktober, og det sker da også. Bogen indeholder en udførlig skildring af kirker, skoler, præste- og degnekald, således som M. R. med kommissionens støtte havde fået disse forhold „istandsat“ ialfald foreløbig, om end en stor del af hans arbejde herpå først forefalder efter 1699.

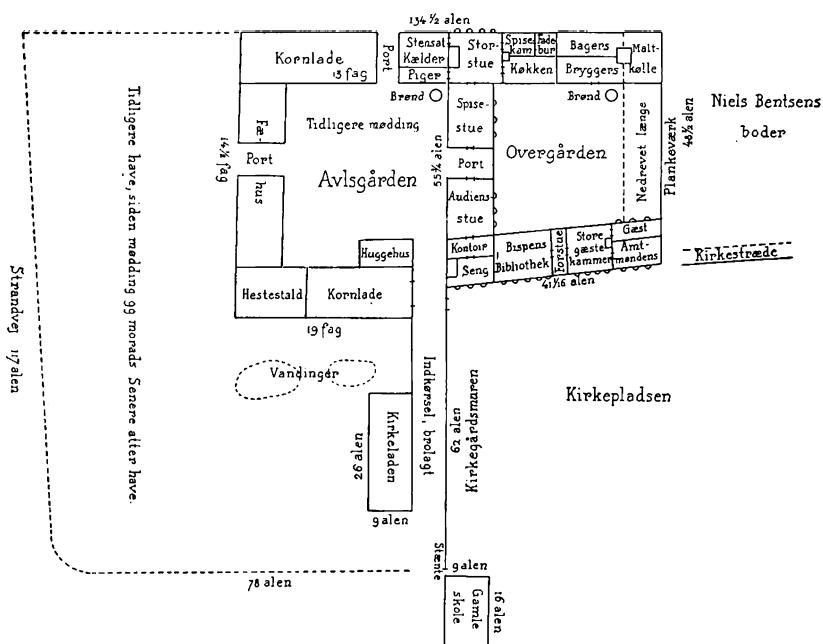
Navnlig er M. R.s egen beskrivelse af disse forhold i Stege by og landsogn meget omhyggelig og interessant.

Stege præstegård

var som bekendt den gård, der ligger nordvest for kirken; den burde aldrig have været afhændet. M. R. har udførlig skildret, hvorledes den var, da han kom hertil, og hvorledes han ombyggede den. Hosstående skitse er med hensyn til præstegården støttet til M. R.s egen beskrivelse, dog uden forsøg på at gengive målene. Bygningerne var delt i to gårde: Overgården var beboelse, baggården var avlsgård; der hørte dengang som nu en meget stor avling til præstegården.

Overgården (residensen)

skulde vedligeholdes af kirken, men da denne selv var i nød, måtte alle residenser forfalde. Af M. R.s beretning i herredsbogen, sammenholdt med hans levnedbeskrivelse, er man imidlertid istand til med nogenlunde sikkerhed at rekonstruere den gamle

Skitse af præstegården.

præstegård, der i mere end én henseende har interesse. I provst *Viborgs* tid må bygningerne allerede have været faldede, så den rude, hvorpå Vincens Bille indridsede sit bekendte vers om Møn, er sikkerlig snart gået tilgrunde. M. R.s formand *Hans Danielsen Gemze* tog da fat på den vestre fløj og opførte der af Gullandsk tømmer et „Norsk hus“ 3: bjælkehus (han kom fra Skåne). På midten var en to fags port med et kvistkammer over, og på kvisten „en spids eller tårn“; på hver side af porten var en større stue. De tre andre længer var mest udhuse og meget forfaldne. I den søndre fløjs østre del var svinesti m. m. I årene 1697—99 fortsatte M. R. ombygningen på sin egen bekostning. Kirken synes ikke at have bidraget andet end den store skorsten mellem bryggers, bageri og kølle, hvad altså har været anset for uafviseligt nødvendigt.

Den østre længe, hvor der havde været bryggers m. m., var mest brøstfældig og blev derfor med kirkestyrets samtykke helt nedrevet og erstattet med et plankværk.

Den søndre længe blev helt ombygget og gjort til hovedbygning. Midt på bygningen, hvor tidligere havde været en låge,

blev hovedindgangen med en „Italiensk trappe“, formodentlig foran forstuen. Til højre i denne var indgang til den „store gæstestue“ (med skorsten), bagved denne „amtmandens logement“ og et lille gæstekammer.¹⁾ Til venstre i forstuen var indgang til et stort værelse på 5 fag, der anvendtes til bibliothek. Oprindeligt har M. R. kaldt det for „bispestue“, men navnet er nok bortfaldet, da bispren (Bornemann) ikke synes at have benyttet stuen. Da de senere kom til bedre forståelse, har bispren vel boet i den store gæstestue. Indenfor bibliotheket (med skorsten) havde M. R. et trefags sengkammer og et lille kontor, det mindste rum i gården, siges der. Af Gemzes værelser brugtes nu det ene som „audiensstue“ med indgang fra porten, det andet som daglig spisestue; i hjørnet af denne var anbragt en vindeltrappe op til kvisten, som nu blev delt i to småkamre. Der nævnes ingen skorsten i denne vestre fløj.

Den nordre længe blev også helt fornyet. I fortsættelse af spisestuen blev storstuen opført her således, at den også havde udgang til gården. Mod vest var storstuen i forbindelse med en kælderstue, der tidligere havde været fyldt med vand, men nu blev forhøjet og stensat; formodentlig var her indrettet et pigekammer. I storstuen var en stor lukket seng; her var skorsten, der vendte ud til køkken, spisekammer og fadebur. De 8 østligste fag var formodentlig opført for kirkens regning til bryggers, bagers og kølle (til tørring af malt og korn). En brønd blev gravet 13 alen dyb udenfor bryggersdøren og forsynet med en pumpe af Gullandsk tømmer.

Da de fleste mål er angivne i fag, kan man slutte, at disse bygninger er opførte af bindingsværk. Hvert fag synes at være på godt 2¹/₂ alen. Fløjene har dannet en slags ramme om Gemzes Norske hus med spir.

M. R. slutter skildringen af overgården, idet han med stolthed siger, at „præstegården er nu i den tilstand, som den aldrig har været.“

Avlsgården

har han øjensynlig skænket mindre interesse og navnlig gjort en anvendelse af den, som giver et lille indblik i samtidens

¹⁾ Når man ser gårdens rige udstyr med gæsteværelser, må man tænke ikke alene på traditionen fra fortiden, da klostrene var tidens bedste herberger, men også på eftertiden, der ikke har glemt at rose gæstfriheden i præstegårde.

avlsbrug. Tidligere var laden langs Dybbrostræde indrettet til stalde, det øvrige var kornlader, men disse lå på lavt jordsmon, der ligesom haven skrånede ned mod stranden. I vinteren 1694 kom så stor en vandflod, at vandet gik højt op i de vestre huse, hvorved 30 travet rug blev fordærvet. Derefter omdannedes bygningerne således, at de højest liggende blev indrettet til kornlader, mens kreaturerne flyttedes ned i vestre længe og hestene i den vestre ende af sydlængen. Betragtningen har vel været den, at kreaturerne dør ikke af at stå en dagstid i vand, men kornet fordærves. Der kæmpedes jo stadigt for at få kornet tørret, medens kreaturerne spillede en underordnet rolle. Midt i avlsgården havde ligget en mødding, 30 alen i omfang. I teksten synes der at stå „vel 3 favne dyb“; er dette rigtigt, må møddingen ikke være indrettet til at køre gødning ud fra, men kun til at fordærve den nærliggende brønd. Nu fyldtes møddinggruben til, og brønden rensedes og forsynedes med pumpe. Huggehuset havde M. R. også ladet opføre lige overfor hans kontor; formodentlig har han der taget sig motion.

Pladsen syd og vest for avlsgården havde været have; men, hedder det, den „er nu af ganske ingen nytte; thi som det ligger sidt ned mod stranden, så synker¹⁾ grunden kendelig år for år og tidt om vinteren står under vand; den ligger derfor ganske åben og bruges alene til gødskning. Det må efterhånden være blevet et nydeligt morads. Öjensynligt har M. R. interesseret sig mere for mennesker end for dyr og have. Hans eftermand provst *Hulbech* har været bedre havemand; han lod hele moradset opfylde med jord og anlagde den senere smukke have, hvor planter har måttet kunne voxer storartet i M. R.s mødding.

Indskrifterne.

Når der her er anvendt nogen flid for at udfinde indretningen af den gamle præstegård, så kan det vel have nogen kulturhistorisk interesse i sig selv. Men en særlig drivfjeder har unægtelig været i den opgave at finde pladserne for de bekendte — for M. R. så karakteristiske — indskrifter over præstegårdens mange døre. Efterat nogle enkelte af disse indskrifter tidligere havde været meddelte, har dr. H. F. Rördam fundet dem alle i

¹⁾ Møns jordbund synes til forskellige tider og steder dels at synke, dels at hæve sig.

et særligt håndskrift, på det kgl. bibliothek. De meddeles her efter kirkehist. saml. III 3 1881. Over hver dør findes en Latinsk og en Dansk indskrift i regelen i ordsprogsstil. De Latinske ord er efter evne her oversatte. Læserne bedes følge med på grundplanen.

Inscriptiones i Stege præstegård.

1. Over indgangen fra kirkegården:
Hæc domus bonum habet vicinum.
(Dette hus har en god nabo (kirken).)
Vi behøver 3 boliger: en her for skrøbelighed, en der for dødelighed, en hisset for salighed.
2. Indentil på samme dobbelte dør:
Renuncio tibi Satana.
(Jeg afsiger Dig Satan.)
Værer snilde som slanger, enfoldige som duer.
3. Over den store gæstestuedør uden til:
Odi ingratum hospitem.
(Jeg hader en utaknemmelig gæst).
Nogle har uvidendes herbergeret engle.
4. Indentil over samme dør:
Et hoc beneficium fortunæ! aliena insania.
(Også dette er lykkens gunst! bort med usundt begær.)
Krigsmands-sæde, bonde-vrede, foged-vinken, borger-blinken, præste-hovmod, kvinde-orlog, synes høje, er så fløje (flygtige).
5. Over amtmandens logement:
Malo perdere quam non præstare beneficium.
(Jeg vil hellere miste end ikke yde tjeneste).
En mand kan hjælpe et helt land.
6. Over det andet gæstekammer:
Turpius ejicitur quam non admittitur hospes.
(Større skam, at gæsten smides ud end at han ikke indlades.)
Onde gæster fordrive værten, end værre, som fordrive værtinden.
7. Over biblioteksdøren udentil (i forstuen):
Deus nobis hæc otia fecit.
(Gud har skabt os denne fritid).
Duelige mænd, som frygter Gud.

8. Indentil over samme dör:
Callidi litteras spernunt, simplices mirantur, prudentes amant.
(De snedige forsmår bøgerne, de enfoldige beundrer dem, de kloge elsker dem).
Nogle urter ere for sundhed, andre for synet, andre for smagen og lugten.
9. Over døren til studerekabinettet, som er det mindste i gården:
Felicior Diogenes in dolio, quam Dionysius in solio.
(Lykkeligere Diogenes i tønden, end Dionysius på thronen).
10. I sovekammeret over en dör til studerekabinettet:
Her Guds øre, som hører mig — — Deo.
11. Over den anden dör:
Her Guds øje, som ser mig — — — Soli.
(Hvad tankestregerne betyder, kan næppe gættes; de Latinske ord er formentlig „til Gud“ og „til solen“ eller — „soli deo gloria“ (Gud alene æren).
12. Med store bogstaver på væggen:
Surgite mortui, venite ad iudicium.
(Stå op I døde og kom til dommen).
13. Over døren nr. 11¹⁾ udentil i audiensstuen:
Odi profanum vulgus.
(Jeg hader den ugudelige hob).
Gak ind, tal lidet om Dig selv, ilde om ingen, vel om alle, helst om Gud.
14. I samme stue over den anden dör indentil:
Intromissus ut exeas, hora ruit.
(Du er indladt for at Du skal gå ud igen, timen iler.)
15. Over samme dör udentil i porten:
Esto brevis (vær kort).
Hvad Du gör, det gör snart, thi tiden har vinger.
16. Udi porten over den daglige stuedör, hvor der ordinarie spises:
Quid sentiam, ostendere malim, quam loqui.
(Hvad jeg mener, vil jeg hellere vise end sige.)
Jeg er en tjener for hver mand, at jeg kan vinde des flere.
17. Indentil over samme dör:
Optimi amici sæpe pessimi hostes temporis et sanitatis.

¹⁾ Audiensstuen er det 11te rum, regnet fra den modsatte (nordre) side.

- (De bedste venner er ofte de værste fjender af tid og sundhed.)
 Bliv til 9, Du est min ven, til 10, det kan gå hen; men til 11, est Du min fjende; til 12 min bøddel; til 1 min død.
18. Tvert overfor på en anden dør i samme daglige stue:
 Malo necessaria, quam superba.
 (Jeg vil hellere have det nødvendige end det overflødige).
 Hvorledes kan den forsørge Guds menighed, som ikke ved at forestå sit eget hus.
19. Over samme dør udentil i den store stue:
 Da pacem Domine in diebus nostris:
 (Giv fred, Herre, i vore dage.)
 Mus vil have madro, dog ikke længere end katten vil.
20. I samme store stue over jomfruernes kammerdør:
 Virgo ut arbor scientiæ, adspici potest, non tangi.
 (Jomfruen er som kundskabens træ, nok se, men ikke røre.)
 Hvo der har hvide katte i huset, skal ej byde skindere (= bundtmagere) til gæst.
21. I samme stue over kælderdøren:
 Pro liquore sudat homo.
 (Som man drikker, så sveder man.)
 Se til og gak med, ere de bedste tyende i huset.
22. I samme stue over spisekammeret:
 Den dør bliver ej længe lukt, som alle banker på.
23. Over fadebursdøren inden spisekammeret:
 Carere possim, interim juvat.
 (Kunde jeg undvære, kommer hjælpen imens?)
 Gud vil have et bedekammer for sit spisekammer.
24. Over to dobbelte døre, som ere for sengene i den store stue:
 Ut somnus mortis, tumuli sic lectus imago.
 (Som søvnen er dødens, så er sengen gravens billede).
 Bliv hos os, Herre Jesu, thi det lakker ad aften.
25. I samme storstue over køkkendøren:
 Non solo pane vivit homo.
 (Mennesket lever ikke af brød alene.)
 Den fugl bliver sjelden fed, som har mange unger.
26. På den almindelige indgang fra gården til storstuen:
 Tristem neminem volens dimisi.
 (Med vilje har jeg ikke bortsendt nogen sørgmodig.)
 Stuedør, du skal betale, når stodder bliver vred.

27. På samme dør uden til:
 Christus in pannis et præsepi.
 (Christus (var svøbt) i klude og krybbe.)
 Ræk Gud en finger, han rækker Dig igen en hel hånd.
28. Med store sorte bogstaver på køkkenvæggen:
 Ny tyende har nål i rumpen, gamle har torne i fødderne.
 (Nye koste fejer bedst; gammel i gårde, sen i vendingen.)
 Præste-, enke-, foged-svende ere halv husbonde, de æde, til
 de svede, de arbejde, til de fryse.

Næppe noget andet i M. R.s levned giver et bedre billede af manden end disse indskrifter.

Det meste af disse bygninger er senere nedrevet eller ombygget. Men formodentlig er det den søndre fløj, hovedbygningen, der står endnu. Hvis så er tilfældet, er det muligt, at de 12 første indskrifter kan findes endnu under den senere overmaling.

Denne fløj synes at være væsentlig uforandret, dog er den i østre ende forlænget med to værelser og en gang afskilt langs den nordre væg. Navnlig synes hovedindgangen at være gammel med sin indfatning af Joniske søjler, hvortil der formentlig sigtes ved udtrykket den „Italienske trappe“. Der siges at være gjort nogle forgæves forsøg på at finde nogen af inscriptionerne.

Provst D. Smith meddeler i herredsbogen 1845, at præstegården brændte i den store ildebrand 1771. Hvormeget af den er blevet genopført, kan ikke vides. Men sandsynligvis er indskrifterne da gået tabt.

Medens avlsgården skulde vedligeholdes af præsten, skulde boligen holdes af kirken. Men da denne kun kunde yde meget lidt, måtte M. R. selv bekoste resten af den hele ombygning, og hertil skriver han, at han har anvendt 1500 sletdaler (regnedes for 4 mark, mens rigsdaleren for 6), og han tilføjer: „om man i sin tid nogen refusion måtte nyde“. Det er formodentlig dette, der har voldet striden med eftermanden Hulbech, der næppe har kunnet indløse en så stor sum, i nutidsværdi mindst 20,000 kr.

Avlsgårdens flytning.

Allerede tidligere havde kommissionen taget syn over avlsgården. Kommissionens kyndige medlemmer har næppe været tilfreds med gårdens sumpige leje, og desuden har M. R. frem-

stillet andre vægtige grunde for ønskeligheden af, at avlsgården blev flyttet ud på jorden udenfor byen. Den lange afstand besværliggjorde agerbruget i høj grad, særlig gødningskørsel, men navnlig fremhævede han, at der skulde betales konsumtion (accise) af alle varer, der bragtes ud og ind af købstaden. Man enedes altså lett om at ansøge regeringen om tilladelse til at flytte avlsgården ud. Men kommissionen forlangte, at den skulde opføres i „Bjørnehøjshaven“, formodentlig det nuværende „Provstelukke“, hvor gården nu ligger, og det skulde ske udelukkende på præstens bekostning. Herom erhvervedes kongelig resolution af 20. Nov. 1697. Men det har M. R. ikke villet, og tvinges kunde han jo ikke til en så stor udgift. Han forklarer da i herredsbogen, at man i Bjørnehøjshaven vilde ligge for meget indkneben og vel også afsides. Han tilråder derfor, at avlsgården lægges i Rødstensmarken op til Møllemarken og Bjørnehøjsmarken¹⁾, formodentlig et sted nordøst for den nuværende præstegård. Han betragter resolutionen som et „privilegium“, som „efterkommere“ kunde benytte, hvis de vilde. Dette skete også, da den Norske præst, *Rasmus Paludan*, ikke alene foretog udflytningen af avlsgården 1740, men også — ifølge en ny bevilling — solgte hele den gamle præstegård fra embedet, så at den siden i mere end 100 år var i præsternes privateje, indtil den endelig helt blev forladt. Dette oplevede M. R. ikke, og han vilde næppe heller have billiget det.

Til avlsgården hørte nogen besætning og inventar, der overtoges fra formand til eftermand ifølge taxation. Senest havde overdragelsen fundet sted fra Gemze til M. R., og taxationen findes i herredsbogen; men fortegnelsen omfatter langt fra den fornødne besætning, således kun 2 heste og 2 kør²⁾, og værdien var ialt kun 158 sletdalere (à 4 fl). Af de ansatte priser kan man dog se, hvor lavt kreaturer regnedes i sammenligning med industrigenstande. En hest vurderedes til 15, en ko til 6, men en bryggerkedel til 30 sldr.

Til præstegården hørte fra gammel tid den såkaldte „provsteeng“ i Ulvshale langs med Hegneden, udgørende ca. 20 tdr. land. Men i præsten Iver Berthelsens tid (1565) var den kommen fra præstegården og lagt under Stege ladegård. Da denne

¹⁾ Navnet stammer fra en nu sløjfet stenaldershøj i det nordøstlige hjørne, hvorfra haves et stort fund, „Udbyfundet“.

²⁾ Det har vel været et par heste og kør til personligt brug ved boligen i Stege.

blev nedlagt 1697 og jordene udstykkede, meldte M. R. sig med krav om at få denne eng tilbage, idet han dog tilbød at give deraf en afgift til kongens kasse. Kommissionen afgav den Salomoniske dom, at engen skulde deles, så at præstegården fik det halve, mod en årlig afgift af 6 rdl. På de 10 tdr. l. siges at kunne høstes 6 à 8 læs hø, som altså koster i afgift henved 1 rdlr. pr. læs (ca. 20 kr.). M. R. bemærker, at herved var ikke meget at vinde; men han gjorde det for at have frihed for sin færdrift.

Fælledsdriften med Stegeborgere og Udbybønder gav anledning til mange stridigheder, hvorom herredsbogen giver udførlig beretning. Det fremgår heraf, at hele Bjørnehøjsmarken regnedes til Udby. Hertil er der næppe taget rigtigt hensyn i 1844, da kommunerne deltes.

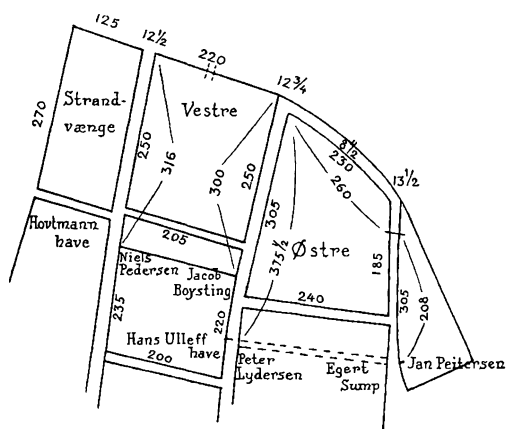
Skönt M. R. næppe har været nogen særlig kyndig landmand, er der dog adskillige vidnesbyrd om, at han heller ikke ved agerbruget manglede iver i tjenesten. Til provstegården hørte de to endnu tilstedeværende indhegnede „kohaver“, hvoraf den ene (som nu) hed „provstelukket“, den anden „bidörslukket“, nu Kathrinedalslukket. Disse lukker var udenfor fællesskabet og derfor af særlig værdi som kreaturfolde. I året 1704 havde M. R. herom en heftig strid med den nylig ansatte kongelige skovridder Chr. Brun¹⁾, der havde gennembrudt hegnet og sat et led uden lås for at føre tilsyn med vildtet, da lukkerne som alle Mønske skove var kongelig vildtbane. M. R. protesterer herimod og siger, at skovridderen godt kunde nøjes med de hidtidige led, som var ikke langt fra det ny²⁾); provsten kunde nu ikke have sine kreaturer i fred. Men det var ikke spøg at röre ved kongens vildtbane; skovridderen er nok blevet vred og sigtede endog M. R. for at have sat snarer for kongens harer, hvad M. R. fralægger sig med megen varme. „Gud give mig det daglige brød, så sandt det er Gud bekendt, at jeg kan leve lækre spiser foruden“. Striden synes dog at være udjævnet, thi året efter skriver M. R. til skovridderen som sin „höjtærede ven“.

Til M. R.s forretningsliv hører også nogle handler med jorde, som har megen interesse for byens topografi. I forrige

1) Var medstifter af det Brunske legat for fattige i Elmelunde sogn 1706.

2) Skulde navnet „bidörslukket“ stamme fra en tidligere strid om disse led?

bind har vi set, hvorledes en stor del af byens grund var blevet til „vænger“, der dyrkedes som jordbrug. En del af de „øde steder“ stammede vistnok fra ødelæggelser i Svenskekrigen. Jordværdi var næsten = 0, og landsdommeren *Christen Baltersen* havde efter 1660 benyttet de forsvindende priser til at opkøbe de fleste øde steder og vænger, formodentlig for senere at sælge dem, når prisen steg. Men tiderne steg næppe i hans levetid, og hans enke solgte vængerne for spotpris. M. R. købte da i 1701 ikke alene vængerne indenfor volden, men også to møller udenfor, der synes at have ligget på præstegårdens agre

i Møllemarken. Dette har formodentlig stået i forbindelse med hans ovennævnte plan at flytte sin avlsgård ud i Rødstensmarken (mellem Møllemarken og vængerne). Han købte vængerne for 500 rdl. (ca. 25 rdl. pr. tde land). Men flytningen strandede, og han måtte sidde ind med disse ejendomme, så længe han var i Stege.

Men nogle år efter hans bortrejse lykkedes det endelig at få det hele solgt, og det viste sig da, at den gamle landsdommer for så vidt havde regnet rigtigt, det blev virkelig tilsidst en meget god forretning. Vel vides det ikke hvad M. R. har givet for de to møller, men på den anden side havde han, som vi så, skænket hele strandvænget til navigationsskolen. Tiderne må sikkert i de mellemliggende år have bedret sig ikke så ganske lidt. Det var forvalteren, *Hans Pedersen*, der købte det hele for 1000 rdl. Efter ham overgik det i den *Hageske* families eje i ca. 150 år. Nu er det meste udstykket og bebygget. I familien opbevares endnu det pågældende skøde og målebrev, der velvilligst er udlånt til afskrivning. Her meddeles som *tillæg* et uddrag af begge dokumenter på grund af deres betydelige interesse for byens historie og udvikling.

Krigen i 1700.

Når vi har set, hvorledes M. R. greb ind snart sagt i alle Møns anliggender, vil man ikke undres over, at han med sin sædvanlige iver også tog sig af øens forsvar i den korte krig med Karl XII år 1700. Herom indeholder brevbogen en kostelig skildring i en skrivelse til stiftsbefalingsmanden *Otto Krabbe*, til hvem M. R. altid stod i meget venligt forhold, hvilket sikkert er forudsætningen for brevet's fornøjelige stil. Krabbe havde været herovre for at ordne øens forsvar; han havde da boet hos M. R. og således indviet „amtmandens logement“. 4. Aug. skriver M. R. til ham, idet han begynder med tak for besøget, „denne lyksalighed, hvoraf det hele Møns land endnu styrker sig i, med uforfærdet mod for deres fjender. Vi bliver da her hver dag allarmet, men — Gud være æren — altid behjærtet og frygter for intet uden vore synder, dem det ganske land nu arbejder for at få afkastet med daglige morgen- og aftenbønner i alle kirker og byer på landet, så vi har endnu fjenden at takke for de exerciser vi lærer: „linchs og rechts“¹⁾ til himmelen fra helvede med rappe næver og råbende tunger. I Fredags blev der allarm ved Oddermosen, i nat ved Ulfshale, og det må jeg erkende, at ridefogeden (Hans Pedersen) er usigelig vigelant (årvågen). Mr. Rasch (navigationslæreren) og han har nok hver dag allevegne at gøre, og har Rasch 6 munderede karle med bøsser og udrakte leer af mit hus til sit livkompagni. To steder har Rasch endnu frygt for, nemlig ved Borre, men den farligste af alle ved Gammelsø²⁾; der skal folk ud imorgen at arbejde, der er 4 à 500 favne. Meget har man havt med byens øvrighed at gøre, at de vilde lade borgerskabet og (o: også) hjælpe. To af borgernes egne underofficerer var forleden dag hos borgmester og råd om ordre derpå, men de blev afviste; ridefogeden har og begæret det, men forgæves, så bønderne er helt fortrødne derover, at de alene skal arbejde. Sandt er det, den største del af borgerskabet er fattige og har

¹⁾ Tydske kommandoord, der brugtes i hæren for „venstre“ og „højre“.

²⁾ Gammelsø mellem Klosterskov og Nordfeldt var altså dengang en fjord, som ansås bekvem for en fjendtlig landgang. Nu er den mestendels tørt land, men sænkningen har endnu den anførte bredde af 4—500 favne. At lukke indsejlingen med en dæmning har altså været et meget betydeligt arbejde, det første skridt til søens tørlægning.

snart hverken at fægte for eller med. Alt råber de, at byen har havt lige pressurer (tryk) med landet i generalens tid, men fået ulige redning; for hvad bonden udgiver, har han ager og eng og frihed til brænden (brændevin) og bryggen, som de (borgerne) giver konsumtion af, samt forsvar af deres ridefoged. Men borgerskabet er betynget af så streng en konsumtion, som ingen af omliggende stæder svarer, foruden anden borgerlig tyngde, så den bedste del af dem, som er *Amagere*¹⁾, tænker alt på at forføje sig herfra. I sådan splidagtig tilstand skulde jeg ydmygst anse det ej utilrådeligt, at kapitainen (formentlig kapitain Bülow i Borre) tillige med sine officerer måtte — uden videre forespørgsel hos øvrigheden — have magt til at kommandere borgerskabet i alt det, som landets defension (forsvar) kan være tjenlig, så og om ridefogeden kunde gøre byen nogen forstrækning på lod (kugler) og krudt; thi mange af de fattige borgere har endelig gevær, men uden proviant (til geværet).

Endelig for at remedere (hjælpe) dette så godt jeg kan, lader jeg en 30 karle møde der imorgen for kirkerne og de gejstlige inden- og udenbys at kaste op ved Gammelsø.

Thi nu idag, borgerskabet har været samlet på rådstuen, er den resolution falden, at de vilde intet grave — dog at de nok kan betle — og ej hjælpe til med bonden på det anviste sted, af årsag, at ingen borgere gör det andetsteds. Men andre stæder er ej af den beskaffenhed som dette land, og synes mig, at kærlighed til Gud, kongen og fædrelandet overgår alle privilegier. Ikke desto mindre bød kirkeværgen, *Jan Peitersen* (Tesch, se ovenfor), som er fændrik, på borgerskabets vegne, at hvis borgmester og råd vilde befale det, skulde borgerne ej være overhørig. Dog blev der intet af.

Nok efter Deres excellences egen gjorte erindring om vagt her i tårnet har jeg ladet gjort en dør²⁾ oppe i spiret, hvor prospekten magelig kan tages over og omkring alt landet, hvilket allerede er befunden gavnligt. Men som byfogeden (Michel Leth) gjorde derpå igår tillysning på thinget, at en vagt der

¹⁾ Hermed menes sikkert Hollændere, hvis navne spores i Stege og på Nyord lige fra middelalderen og til nutiden, således familierne Hage og Tesch, og fornavne som Jan, Gert og Peiter. Også andetsteds nævner M. R. disse Hollandske familier som den bedste del af borgerskabet.

²⁾ Da spiret under den sidste istandsættelse blev nedtaget, fandtes ganske rigtig denne lugekarm højt oppe deri.

skulde holdes fra morgen til aften, og hvis han bemærkede nogen miner der til landgang, da vagten at skulle klemte klokken. Men derpå kom borgmester (Richardt Villumsen) ind på thinget og gjorde forbud contra, og siden tillige med *Peiter Jensen*, (rådmænd, synes at have været borgernes leder) tog byfogeden i skole derfor. Hvad der nu kan blive af, ved jeg ikke; men havde de dannemænd større forstand, måtte man snart mistænke dem for værre, da de strider mod alt det, der kan tjene til god anstalt og svækker derved officerernes myndighed over de gemene. — Thi nu, idet jeg skriver, er der ny allarm, at to store skibe går under klinten (M. R. har formodentlig havt en af sine egne karle på vagt i tårnet), og som borgerskabet står på torvet, så har de der revolteret imod hans officerer; sådant kan ske oftere; var derfor at ønske, de måtte få succurs (hjælp) fra ridefogeden ved landfolket, hvis videre skulde påkomme“. Brevet slutter med undskyldninger og velsignelser „fra Deres excellences ydmygste og uafladelige forbeder Morten Reenberg“.

Den bitre strid mellem by og land kender vi fra Svenskekrigen 1658—9, men da blev den stoppet ved kongelig ordre til kommandanten, og derefter stod borgerne trolig ved bøndernes side i det berømte forsvar for Møn. Under de følgende ulykkestider er bitterheden øjensynlig skærpet, og vi vil senere få at se det overmål, som den steg til i løbet af det 18de årh. Borgernes snæversyn støtter sig til *privilegierne*; borgervæbningen mente kun at være forpligtet til byens forsvar, det øvrige var bøndernes sag, selv tårnvagten gjaldt jo kystforsvaret! Men kærnen i striden var vistnok et etikettespørgsmål: borgerne vilde ikke stilles ved siden af bønderne(!); derfor rammer M. R.s spot så bidende — betle kan de nok, men arbejde er de for hovmodige til! Det er derfor også en dybt følt demonstration, da da han for kirkers og præsters regning både fra by og land sender 30 mand til kystsikkerheden. Godt var det, at krigen så hurtigt fik ende, så Møn ikke den gang blev sat alvorlig på prøve. Mytteriet år 1700 vidner om den umålelige nedgang siden Svenskekrigen 1659 i løbet af 40 år under enevælden.

Brevet til Krabbe har en efterskrift, hvori M. R. melder, at Møns daglige andagt er ordnet efter regelen for hovedvagterne af 30. Juli 1700. Man mærker tydeligt, at han tidligere har været feltpræst. Herom tilskriver han præsterne „for uniformitetens skyld“, at landet kan stå som én mand for Guds ansigt

imod fjenden, — og Guds ark kan følges i marken med vor Juda og Israel! Præster, degne, skolemester (3: rektoren), substituter eller hvor de ikke er, andre i byen, der kan læse, skulde holde morgen- og aftenbøn i alle kirker og byer. For ensartethedens skyld sender han en skreven bön, men de, der ikke kan læse skrift, kan bruge en anden trykt. „Thi med åndelige våben formår vi langt mere end hine med deres kødelige“.

Brevet til præsterne om kystforsvaret er af 2. Aug. og lyder således:

„Deres ærværdigheder må jeg endnu med dette besværge, at såsom ved nøjere eftersyn fornemmes en ort (sted) her på landet, nemlig ved Gammelsø, at være meget bekvem for fjendens landgang, og den samme dog endnu ej er forsvaret, da som det er vor fælleds velfærd, der står i vove, og vores „orden“ (stand) ej på andre steder er forskånet, vi og bør at være eksempel for andre, har jeg på Eders ærværdigheders og degnenes behag tilsagt forvalteren, at nu førstkommende Thorsdag morgen tidlig skal en karl møde for hver kirke, hvilken kirkeværgeren — (afbrydelse) her kommer allarm, at fjenden vil gøre landgang ved Oddermose (søndre strand), om Gud vil, er Han med os trods fjenden, om vi end skal drikke den kalk — — har at leje og opføre i kirkeregnskaberne.¹⁾ Af mit hus alene skal næst Guds hjælp møde 6 karle, og må de alle møde med skovl, hakker og spade. Gud være med os alle for Jesu Christi skyld. Amen!

E. S. Jo tidligere de kunde møde om morgenen på pladsen, hvor forvalteren lader tilsige, jo bedre, at vi og vores i alle ting ej være de sidste! I hast.“

Karl XII havde en kort stund drömt om at kunne bemægtige sig Danmark, og vistnok med denne tanke havde han ud-

¹⁾ Afbrydelsen ved allarmeringen synes at have bragt M. R. til at glemme opfordringen til præster og degne; men maaske har han skrevet dette tidligere, og vil nu kun virke yderligere ved sit eget eksempel.

Allarmeringerne under klinten og ved Oddermose har utvivlsomt hidrørt fra Svenske skibe. Karl den XII var dennegang allieret både med England og Holland, og en Engelsk-Hollandsk flåde lå i Øresund. Med denne lykkedes det den Svenske flåde at forene sig; den kom syd fra, altså forbi Mön, hvor den vel har forsøgt at fouragere eller sende opråb iland. Den Danske flåde måtte søge ly i København, der blev bombarderet. 4. Aug. gik Karl XII iland ved Humlebæk og truede hovedstaden. Da böjede Fredr. IV sig og sluttede freden i Travendal 18. Aug., dog uden landetab.

sendt „beskyttelsesbreve“, hvoraf nogle også var kommet til Møn, måske ved de ovennævnte landgangsfor­ søg. Samtidig havde den Danske konge også udsendt opråb til sine undersåter. Den snurrige præst i Sønder­ sogn, Hans Olivarius, havde modtaget begge disse skrivelser og spørger nu M. R. om råd i den anledning. Den 20. Aug. (da freden næppe endnu var bekendt) svarer M. R. ham ironisk, at han vil nok selv finde på, hvilket af disse breve han vil oplæse!

Imidlertid bliver fredsslutningen bekendt, men fjenden var endnu i farvandet. Først 13. Sept. aflyser M. R. alle krigsforanstaltninger for sit vedkommende. Den næstkommende Søndag lader han holde taksigelse for freden i alle kirker, og dertil skulde synges: *Te deum* laudamus, den gamle katholske lovsang, nu: O store Gud, vi love Dig! Ved de store højtider blev der endnu sun­ gen på Latin.

Der omsendes også et brev fra *biskoppen*, der henstiller at fortsætte med daglig andagt, hvortil krigen havde givet stødet. Tillige meddeler M. R. en erindring, som han havde fået fra *forvalteren*. Han håber, at ingen af præsterne vil mankere (lade det mangle) med et par tønder øl til alt landfolket, når vagterne skal ophæves. Kærlighed måtte derved fødes, og gerne måtte vi give det lidet, da Gud har ladet os beholde det alt. De stakkels bønder har dog våget for os og vore huse. Hvor vel det lader for omliggende, og hvormeget vedkommende derved forbindes, at vi kommer hinanden for i al mulig tjeneste — det lades til en­ hvers betragtning!

Så veltalende grunde har præsterne sikkert ikke siddet overhørig. Vi kan nok tænke os, at øllet har flydt i stride strømme, da præsterne tog afsked med det brave landfolk. Monstro borgerne har fået noget med?

Af enkeltheder fra M. R.s ophold i Stege kan endnu nævnes:

Nytårsdag oplæste han i kirken bekendtgørelsen om den Julianske kalenders afløsning ved den i de fleste lande nu gældende Gregorianske. Da den gamle tidsregning efterhånden var kommen bagefter, skete overgangen ved, at man den 18. Febr. sprang 11 Dage frem og skrev den 1. Marts.

I noget af de følgende år — hvilket siges ikke i de her­ værende kilder — blev Stege hjem­ søgt af en frygtelig smitsot,

formodentlig forløber for pesten i 1711. Henved halvdelen af byens indbyggere skal være døde. M. R. kæmpede med nøden. Der siges, at han „led med de lidende og græd med de grædende“ ligesom senere i København.

Han fortæller selv, at han engang fandt sin avlskarl og stuepige væbnede med øxe og andre redskaber; de tilstod, at de havde villet dræbe ham. De blev da vist ud af huset uden videre tiltale.

I et brev klager han over det Astodiske¹⁾ tungemål, som brugtes i Guds helligdomme, og ønsker, at der dog måtte komme en forståelig oversættelse af bibelen.

Når skoleexamen var holdt St. Thomæ dag (21. December), blev den dårligste kaldet „lusekonge“ og den bedste julebisp. Denne sad i bispens stol (formodentlig i den gamle Latinskole) i juletiden indtil helligtrekonger, og havde værdighed som bisp selv.

Bønderne på Møn plejede at kaste et neg af hver ager til „Jøden af Upsal“ (se herom den ældre middelalder s. 9). M. R. lod da nogle folk køre ud om nattetide og samle alle negene op og give dem til de fattige; „dermed holdt det tøj op“.

Endnu efter at han er kommen til København, tænker han på de Mønske skoler. 1730 skriver han til professor Hans Gram og beder ham hjælpe Mikkel Abelsen til degnekaldet i Borre. Han siger herom, at Borre sogn har udstået en ond skæbne i et halvt århundrede og været „forgivet i den funktion med idel gammel bæreme“. „Indkomsterne er gode. Vilde Gud, stiftsprovsten i Sælland havde det så godt!“

Det ses gentagne gange, at „kirkekøbet“, 5: den pris, der sattes på Møn for tiendekorn, var lavere end „kapitelstaxten“ for hele stiftet, og som grund anføres, at som følge af øens af-sides beliggenhed kunde kornet ikke sælges til højere pris; et mærkeligt vidnesbyrd om søfartens nedgang på selve bådsmandsøen. I 1699 nævnes således en pris af 16¹/₂ mark for rug på Møn, men 22¹/₂ mark på Sælland.

Posten kom engang om ugen, men M. R. klager stærkt over den Lålandske post, Hans Jörgen, der gik over Vordingborg.

I forrige bind er fortalt om den mærkelige degn, *Jens Jør-*

¹⁾ Asdod var en af Filisternes byer; „asdodisk“ altså lig „Filistreust“.

gensen Fog, i Hjertebjerg (Elmelunde). Han døde 11. Maj 1705, og samme dag skriver provsten til biskoppen og anbefaler efterfølgeren *Jens Munch*. Under datidens voldsomme embeds Jagt gjaldt det stadig om at komme først!

På grund af M. R.s store virksomhed fik han 1705 en personel kapellan, *Jens Jensen With*, der er bekendt som oversætter af Hans Viborgs Latinske Mønsbeskrivelse.

22. Nov. 1706 ansøger M. R. Kongen om at få anvist mere brænde end de 6 læs, han skulde have efter skovrullen. Han skriver, at han undertiden må holde sengen for kuldens skyld „på dette gennemtrængende *kuldested*“. Den ny amtmand (siden 1703) *C. G. Moltke* anbefaler andragendet, skönt han selv var flyttet til Møn, fordi han ikke kunde tåle kulden i Norge, hvor han var amtmand i Smålenene.

M. R. havde imidlertid vundet stort ry videnom. Generaladmiral *Gyldenløve* tilbød ham da embedet som Holmens provst i København. Men M. R. svarede nej på sin egen vis: Han havde været „ildprovst“ (i krigen) og „landprovst“ på Møn, men vilde nu ikke være „vandprovst“ (på holmen). Han havde vel også fået nok af båds mændene.

Uden ansøgning kaldede kongen ham imidlertid til præst ved Helliggæstkirke i København 1709. Så måtte han forlade Møn og „dermed kom han på en større skueplads“.

Reenberg's virken i København

ligger i og for sig udenfor Møns historie; men for at udfylde billedet af manden og hans samtid, må her dog nævnes nogle træk fra livet i hovedstaden.

Efter afrejsen fra Stege havde han en del stridigheder med eftermanden, provst *Hulbech*, formodentlig foranledigede ved overdragelsen af den kostbare præstegård. Blandt andet klager *Hulbech* over, at kirkeværgen (*Jan Peitersen*) havde overladt den af M. R. indrettede kirkestol til dennes steddatter, *Bente Marie* magister *Thorbens*. M. R. oplyser, at dertil havde han indhentet stiftsøvrighedens tilladelse. Om den nævnte svigersøn, magister *Thorben*, erfarer vi ellers intet.

M. R. havde så vel i felten som i Stege lært pesten at kende; så meget bedre kunde han møde den i København i det frygtelige år 1711. Det er bekendt, at han holdt ud og besøgte

de syge hele året igennem. Han gik altid med dyvelsdrek i den venstre hånd og lugtede ofte dertil, ligesom han undgik at se de syge ind i øjnene; dette har formodentlig været foreskrevet som et middel mod smitte. Han indsamlede også penge til de forældreløse børn og lagde derved en del af grunden til vajsenshuset (stiftet 1727). I hans brevbog findes en fortegnelse over antallet af de døde månedsvis. Pesten kom fra Helsingør, hvor der døde 1506 mennesker. Han deler dødsfaldene i de som sikkert skyldes pesten og de tvivlsomme. Den forfærdelige liste ser således ud:

		sikre	tvivlsomme
1711	Februar	62	0
—	Marts	298	0
—	April	194	0
—	Maj	281	0
—	Juni	256	27
—	Juli	1401	89
—	August	9154	1088
—	September	7453	1077
—	Oktober	2346	0
—	November	196	0
—	December	193	0
		21834	2281

Regner man halvdelen af de tvivlsomme, 1140, for pest, fås ialt: 22974 døde.

I andre kilder nævnes 23000 døde, som antages for $\frac{1}{3}$ af indbyggerne.

Hvis angivelsen fra Stege, $\frac{1}{2}$ af beboerne, ikke er overdreven, har den forudgående pest i Stege endda været voldsommere end i København.

I brevbogen nævner M. R. lejlighedsvis virkningen af pesten. Således da han i 1712 i anledning af krigsskatten skal gøre rede for sin økonomiske stilling: „Syge folk udi mit hus som andres; med de dødes begravelser, klæder som blev fordærvede og vågekvinde, der gik det (hvad han havde) så nær bort, som så mange 100 gange med arbejde nat og dag mit liv som andres blev sat i vove“. Året efter melder han, at halvdelen af præstepenge og fjerdedelen af offret „var bortdød eller forarmet“. Han ejer kun sit bibliotek, der var 1000 rdl. værdt. Herefter føl-

ger så en hel bogfortegnelse, der synes at udvise 5 à 6000 bind. Selv sagde han, at han havde ligesåmange bøger, som Job havde kameler (3000).

Der findes også en dødsattest efter organisten ved Helliggæstkirke, Christian Gejst. Denne havde havt 3 kuld børn, der tilligemed hans sidste kone døde af pesten og blev begravede i kapellet eller urtehaven. Endelig den 27. Sept. døde også manden, „og da jeg på hans dødsseng berettede ham, da var han ladet alene tilbage i huset; han blev også begravet i urtegården“. M. R. svigtede ikke i den yderste nød.

Skönt dronning *Louise* endnu levede, havde *Fredr. IV* i 1712 indgået et bigamisk ægteskab med *Anna Sofie Reventlow*. Dette måtte nødvendig oprøre M. R., og han holdt i den anledning den bekendte prædiken, hvori han sagde: „Skulde ikke Helliggæsts klokke klemte, når der er ildebrand på slottet!“ — „Når landets vældige ved synd og laster drage Herrens straf over det, må da Guds tjener ikke vække dem af sikkerhedens søvn!“ Da dronningen døde 1721, blev *Anna Sofie* ophøjet til dronning, og hofpræsten viede dem påny. Da sagde M. R. til Clausen: „Kongen er David, dronningen er Bathseba, vær han nu Nathan!“

Det var fra gammel tid en indgroet uvane, at embedsmændene tog imod bestikkelser. Det var ulovligt, men samtiden dømte ikke strengt derom, og enhver tidsalder må historisk måles med sin egen målestok. Når *Griffenfeldt* blev fældet for denne brøde, har hverken samtid eller eftertid kunnet forsone sig med dommen. Hvorlænge vil det endnu i vore dage vare, inden den offentlige mening fuldt ud vil fordømme smugleri? Dommen over *Griffenfeldt* havde ialtfald ikke standset bestikkelsesvæsenet, der næppe ingensinde trivedes bedre end i *Fredr. IV*.s tid. Blandt de mistænkte var selve præsidenten i det Danske cancelli, den bekendte historiker *Fredrik Rostgård*. Han havde en personlig fjende i biskop *Deichmann* i Christiania. Denne formåede kongen til at nedsætte den geheime (hemmelige) kommission med *Deichmann* selv som formand, og han tog fat med hemmelige undersøgelser, der vakte megen harme. I daglig tale kaldtes den „bandekommissionen“, fordi den havde så travlt med at tage folk i ed. Det lykkedes at fælde adskillige embedsmænd og da navnlig *Rostgård*, der blev afsat og forvist fra København, men senere dog taget til nåde igen.

Denne kommissions lumske adfærd opbragte M. R. i høj grad. På opfordring havde han nægtet at indtræde som medlem. Da han en Søndag traf Deichmann i kirken, udbød han: Men hvad sidder du her, Kajfas i kommissionen! Vistnok med tanken på dennes virksomhed holdt han en prædiken, hvori han sagde, at en konge gjorde sig skyldig i alle de méneder, som hans undersåter begik, når de måtte sværge på umulige ting, f. ex. at lade være med toldsvig!¹⁾ Dette blev meldt til kongen, der svarede: „Wir wollen selbst nichts mit ihm zu thun haben“ (Vi vil ikke selv have noget med ham at gøre). Kongen vilde da sende ham som biskop til Færøerne. Men M. R. havde en ven i grev C. D. *Reventlow*, broder til Anna Sofie, hvis forhold til kongen han dog ikke billigede. Denne svarede nu kongen: „Deres majestæt, det lader sig i evighed ikke gøre. Jeg kender manden og har kendt ham i mange år; han resignerer för og lever som privatmand. Hvad uro vilde det ikke volde, da så mange mennesker elske og ære ham. En mund lukkes til, og tusinde lukkes op“. Der blev da hellerikke gjort mere ved sagen.

Forøvrigt var der flere gange tilbudt ham bispestole, men han havde værgret sig. I 1720 var han dog imod sin vilje blevet flyttet til Frue kirke som stiftsprovst. I sit forhold overfor kongen og kommissionen var den almindelige stemning utvivlsomt på M. R.s side. Måske har kongen følt dette, og mærkes bör det, at kongen — trods de ovennævnte sammenstød — tydeligt tilkendegav respekt for den gamle provst. Da denne i Københavns brand 1728 mistede alt, hvad han ejede, og navnlig det kostbare bibliotek, skænkede kongen ham 1000 rdl. I anledning af ildebranden holdt han en bodsprædiken, der gjorde stærkt indtryk. I en samtale sagde han da: Undrer mine herrer sig over, at byen brændte af, siden så mange nu omstunder siger, at helvede skal brænde af. Ved kongens død 1730 holdt han vel en skarp bodsprædiken, men den var navnlig rettet mod „de ulve“, der havde hersket i kongens sidste tid. Han synes at have stået i brevveksling med dronning Louise — mon denne har søgt trøst hos den gamle provst? — der siges nemlig, at han efter hendes død afleverede hendes breve.

¹⁾ M. R. gav for kommissionen en ejendommelig udvikling af forskellen mellem bekræftelsesed og løfteed. Bekræftelsesed burde ikke kræves; løfteeden måtte man i visse tilfælde finde sig i. Den almindelige opfattelse stiller spørgsmålet omvendt. Han forsvarede også Anna Berg i bestikkelsessagen.

Strid med pietismen.

Reaktionen mod den lærde orthodoxy fandt i begyndelsen af det 18. årh. udtryk i den pietistiske bevægelse. Dennes mål var det samme som så mange tidligere kirkelige vækkelses: at sætte troens inderligere tilegnelse over hensynet til troens renhed. Men derved fik retningen tillige et noget sødladent præg, forenet med nogen mystik, der var en vederstyggelighed for en mand som M. R. Mens han var stiftsprovst ved Frue kirke, falder i særdeleshed hans hæftige kamp mod pietisterne, der i Fredr. IVs sidste tid og end mere under Chr. VI udbredte sig stærkt, navnlig da de fandt støtte dels hos den ny hofpræst *Bluhme* og dels hos den bekendte statsmand, grev *Johan Ludvig Holstein*, første greve af Ledreborg. M. R. kom dog ikke til at opleve pietismens sejr. Han kæmpede mest med dens forløbere, og han lagde i sandhed ikke fingrene imellem. I en prædiken lignede han pietisterne ved væggelus, som man ikke lett kunde blive kvit. Han kaldte dem også tyve i lyset, som skulde snydes o. s. v.¹⁾ Han havde heftige sammenstød med sin næstformand ved Frue kirke, *Jakob Lodberg*, da biskop på Fyn. Pietisterne støttedes ivrigt af Chr. VI's dronning *Sofie Magdalene* og hendes indvandrede slægt. Da dronningens moder hørte om M. R.s skarpe ord, skal hun have udbrudt: „Bellt der alte Hund noch?“ (gør den gamle hund endnu?) M. R. skal i den anledning have sagt: „Hundene slikkede Jesabels blod“. Chr. VI lod gentagne gange den gamle provst advare og endog stævne for en kommission, som dog ikke gjorde ham noget. Han havde nu engang frisprog.

Om den pietistiske bevægelse vil der blive anledning til at fortælle mere i den følgende periode på Møn.

Da M. R. døde, skulde han begraves på kirkepladsen øst for Frue kirke, og han havde forlangt, at graven skulde være 9 alen dyb, formodentlig fordi han i pestens tid havde set mange grave blive forstyrrede. Da grev Holstein kom der forbi,

¹⁾ I Anledning af den pietistiske oversættelse af bibelen havde M. R. en heftig strid med udgiveren *Mumme*. Da denne ikkedestomindre blev udnævnt til biskop i Ålborg, blev M. R. så opbragt, at han ikke vilde deltage i bispevielsen, men blev siddende i sin skriftestol, og begyndte skriftetalen således: Vi ville nu med Abraham lade asenet blive nedenfor, mens vi går op på bjerget at bede.

spurgte han graverne, om graven nu også var dyb nok, hvilket udlagdes som en forsikkring om, at han ikke skulde komme op igen!

Nej, mændene af M. R.s skole gik ikke igen; han var en af de sidste. Den følgende tid tilhørte pietismen.

M. R.s mangesidige interesser gjorde ham til en ivrig samler i videnskabelig og kunstnerisk retning. Hans store *bibliothek* er alt omtalt; det indeholdt også mange værdifulde håndskrifter. Derhos havde han en betydelig samling af *malerier*, deriblandt Albrecht Dürers portraiter af Luther og Katherina Bora, grevinde Ulfelds blomster og frugtstykker. Ligeledes en stor *møntsamling*, som han ordnede efter riger og tidsaldre. Han samlede også *konkylier*, som han elskede så højt, at han lod sig male med en muslingeskal i hånden, hvorved han efter gammel sæd betegnede sig som pilgrim. Mest omtalt blev hans samling af *oldsager* og historiske *rariteter*, som man dengang udtrykte sig. Deriblandt nævnes kong Valdemars kølle med kongens navn. Fra en kæmpehøj ved Horsens havde han fået 3 „snogehoveder“ af bronce, som sagdes at have tilhørt kong Hother. Det må have været dyrefigurer fra vikingetiden. Kongen havde for 2000 rdl. købt et elfenbensstykke, hvorpå var udkåret nedtagelsen af korset. Czar Peter havde budt det tidobbelte, og M. R. yttrede, at han vilde give derfor alt hvad han ejede, „det har ikke sin lige i hele verden“. Men alt, hvad han ejede, brændte med København i 1728. Der bemærkes, at to af *snogehovederne* fandtes i brandtomten og købtes af grevinde Reventlow.

Man kan vel forstå, at en så ejendommelig mand som M. R. har efterladt sig en mængde anekdoter, som han sikkert har kunnet fortælle levende. De har levet længe i folkemunde, indtil etatsråd *Monrad* i Throndhjem, søn af Fr. Monrad, der har skrevet M. R.s levned, samlede deraf hvad han kunde minde. Af disse anekdoter og småtræk kan her meddeles nogle som eksempler på arten, som just ikke altid stemmer med vor tids smag.

Chr. IV betalte for sin søster i brudeskat til Skotland, værdi en tønne guld, med et stykke sølv, smeltet som en specie. Det var den største specie i verden!

Samme konge spiste gerne ål, især dem fra Maribo sø, men

da han lod søen rense og ved klosteret fandt benrade af börn, spiste han aldrig mere ål.

Da enevoldsmagten blev tilbudt Fredr. III, svarede han: Jeg takker for tilbudet! jeg skal nok regere, som jeg bør, men tænker på, at jeg ikke kan svare for mine efterkommere.

En Tydsker blev henrettet på Københavns slotsplads. Dronning Sofie Amalie bad forgæves for sin landsmand. Fredr. III svarede: „Det er kun en Tydsker!“ Dronningen havde nemlig før sagt det samme om en Dansker.

Det ses, at man var ved indgangen til barokstilen. Men M. R. brugte også det Latinske mundheld, at fabler er tidt fostermødre til den fineste sandhed.

Til slutning en ægte Reenbergsk yttring: „Når jeg er misfornøjet, tager jeg et kridt i hånden, iagttager dem, der går forbi, og optegner dem, jeg vil bytte med og dem, jeg ikke vil bytte med. Da de sidste er de fleste, giver det sindet ro.“

M. R. døde af slag 23. Febr. 1736, 76 år gammel. Hans gamle hustru overlevede ham endnu i 3 år, hun blev 92 år gl. Til hans minde blev i Frue kirke opsat et epitaphium, hvorpå var en indskrift, forfattet af hans brodersøn Chr. Reenberg. Epitaphiet er forlængst forsvundet, formodentlig ødelagt ved kirkens brand 1807. Indskriften er trykt her nedenfor.

En anden kvikkere gravskrift lyder således:

„Hør, læsere, som dette ser,
her ligger Morten Reenbergs ler;
hvad Du om ham vil vide mer,
det kan Du høre af enhver.“

Hans ry var virkelig udbredt videnom; et vidnesbyrd herom er, at han ofte er blevet opkaldet hele århundredet ud; ikke alene finder vi hans navn på Møn, således degnen Morten Reenberg Schmidt i Fanefjord, men også andensteds. På Als var der senere to præster samtidig, der hed Morten Reenberg With og M. R. Meldal.

Han har — trods sin store lærdom — ikke efterladt sig bogligt arbejde af større omfang, kun adskillige indlæg i dagens strid og nogle skrevne prædikener i det kgl. bibliothek. Hans gerning var helt personlig. Dog var han ikke for ingen ting broder til en digter; han havde også efter tidens lejlighed en lille digteråre; man huske, det er før Holberg. Her et par prøver.

Ovenfor er nævnt degnen i Magleby, Søren Petersen Ingemand. Han havde to sønner; den ældste har formodentlig heddet Peter Sørensen Ingemand; han var købmand i Stege, og hans søn igen var Søren Ingemann, provst på Falster, der var digteren *Bernhard Severin Ingemanns* fader.¹⁾ Maglebydegns anden søn hed *Henrik Sørensen Ingemand*. Han blev klokker i Stege, og M. R. ses at have sat ham meget højt, hvorom følgende vers vidner (retskrivningen ændret):

Guds og Stege menigheds tro tjener, salig *Henrich Sørensen Ingemand*, levede klokker her i kirken 23 år, døde i sit 47de år, menigheden til sorg og savn, helst for sin hustru, Dorthé Jakobsdatter Danholm, og sin medtjener *Morten Reenberg*, som her satte dette til fortjent eftermæle

anno 1708 den 4. Aug.

Hvorfor bræger Sions lamme,
den uskyldig liden hjord,
som begynder først at stamme
ti budord og fadervor?
Ligger Eders hyrde dånet,
som bar vand til dåbens flod,
som ved bönnen først har banet
Eders tro til Jesu blod?
Sions døttre jeg besværer,
jeg besvær Jerusalem,
hver en vægter, hver en lærer,
hver vor kirkes ægte lem,
kaster roser, øser tåre
hver, som finder sig inddelt
i vort tab ved denne bære,
andre halvt, men jeg mit helt.
Du ved helligdommens døre
havde kun dørvogters sted;
ak, at de, som synes større,
stode med Din dyd beklæd!
Mærket var det lys, Du tændte
op på helligdommens bord,

¹⁾ H. F. Rördam mener endog at kunne spore slægten på kvindesiden helt tilbage til psalmedigteren *Hans Thomesön* i det 16de århundrede.

med den ild, som i Dig brændte
for Guds ære, for hans hjord.
Synd og djævel Du forfulgte,
ingen var du hellers vred,
ingens satan; thi Du dulgte
meget i tålmodighed.

Sions døttres kirkegange,
altergang og börnedåb,
bedesedler, kirkens sange
og communicanters hob,
brudefolkes æres dage,
og de dødes sidste hær
vidner: vi får aldrig mage
til vor Henrich klokker mer.

Alting står som trykt og prentet
ind i kirkens bøger ført
ved din hånd, som har forrentet
pund på pund, og hvo har hørt
slig en klokker, slig en hyrde,
slig en sjælesörgers flid?
dagens hede, nattens byrde,
hvert et sted og hver en tid
bar hans ufortrydlig möje.

Lamme (♫: börn) var hans dages lyst,
natten römte fra hans öje,
da var han de syges tröst.
Himlene tidt monne høre
hans andægtig daglig vis,
inden kirkens lukte döre
dyrked han sit Paradis;
hvor henrykt han der blev fundet,
hvor undselig han gik ud,
skal for himlen blive vundet (♫: vidnet),
hvor Du vandred med din Gud.

Fejle skal för brysters åre,
för skal mælken fejle bryst,
för skal öjen fejle tåre,
spæde mund sin moders lyst;
för skal Stege fejle sjæle,
kirkegården fejle lig,

för Din dyd skal fejle mæle,
 för skal mælen fejle mig.
 For den slægt, som Du Dig føde,
 skal det tegnes på Din grav:
 Se, her ligger blandt de døde
 hyrdens øje, hånd og stav.

Til en ukendt gammel ungkarls bryllup i Stege 1703 skrev M. R. et digt, der begynder således:

„Hvad er en gammel pebersvend?
 en ormestukken dukke,
 for nullo regnet iblandt mænd,
 blandt kvinder for en krukke,
 som ledig står o. s. v.

Mere poesi er der i en psalme, hvori vi lett kender M. R.s pen. Han tænker sig liggende på dødslejret og skildrer der sine tanker. Det skete dog ikke således, da han blev bortrevet pludselig. Psalmen er på 12 vers; her meddeles de to første og fire sidste.

Hjertelig mig nu længes
 at fare bort i fred,
 mig længes, og jeg trænges
 fra verdens usselhed.
 Min vandringsstav jeg kaster,
 mit legem i min grav;
 min sjæl til Jesum haster
 til Gud, som hende gav.

*

Bort med alverdens tanker
 og al forfængelighed;
 jeg mine bylter sanker
 at rejse strax afsted
 til himmelen, mit hjemme,
 og til min' fædres land;
 min sjæl, gak i Guds gemme
 at se Din Gud og mand.

*

Trods Satan med Din sejer,
trods død, hvor er Din brådd,
idet jeg Jesum ejer,
Din magt er undertrådd.
Jeg sønderknuser slangen
med helvedes parti;
lå jeg i synden fangen,
min Jesus ta'r mig fri.

*

Nu tændes op min lampe,
nu klarer solen op,
mod døden tør jeg stampe,
jeg lader kun min krop
i jorden til sin hvile,
til den med sjælen skal
forenet igen ile
ind i Guds frydesal.

*

Hvi græder mine kære?
Jeg ventes i Guds favn;
ak, under mig den ære,
at jeg i Jesu navn
kan fare af til glæden,
hvor jeg skal evig se
i Jesu saligheden,
det Guddoms store træ.

*

Så kom min Jesu søde,
jeg ser min salighed,
jeg engler har imøde,
jeg farer bort i fred.
jeg svinges i det høje
hen ind i himmelen
fra verdens gråd og möje —
hvor sov jeg salig hen!

Indskriften på epitaphiet i Frue kirke:

Læser!

Forstår Du, hvad Du læser,
skønner Du, så skrækkes!

Guds sande kirke sørger
over en forsøgt sjælesørger,

Mag. *Morten Reenberg.*

Ingen sorg trykte ham uden kirkens,
den bar han altid i sine tanker,
den glemte han aldrig i sine bønner,
den opbygte han allevegne ved lærdom og levned.

Ingen under!

Hans hjerte, flettet i tjørne,
smeltedes daglig i suk, tåre og bønner,

thi

hans øjne så

Guds hånd udstrakt over fire Guds
menigheder:

I Brabant blev først ved pest, siden ved sværd
tvende regimenter,

på Møn ved smitsom sygdom, de tvende byens dele,
i København tvende menigheder, Hellig Gæstes og
vor Frue,

den ene ved pest, den anden ved ild bortstrøede,
den sidste den skarpeste:

Kirken ligger i sin forstyrrelse.

Byrder og sorrig nok for 45 år!¹⁾

Søgte fornøjelse i 42 år i ægteskab med den velædle frue,

Marie Margrete Bagger.

Foer af fremmed fra alter, hus og verden

den 23de Februar 1736,

udslæbt af sorrig, arbejde og bønner

i 75 år 8 måneder og 7 dage.

¹⁾ Hans præstetid var dog kun 43 år.

18de århundrede.

OVERGANGEN fra det 17. til det 18. århundrede optages og betegnes for Møns vedkommende ved

Øens istandsættelse.

Det frygtelige experiment med hestgardens regimente var endt med øens fuldstændige ruin. Der måtte nu atter tages fat på Møns og Bogøs istandsættelse. Allerede i året 1696 var beslutningen om gardens flytning tagen, og dette var blevet forberedt af en kommission, bestående af geheimeråderne *Jens Juel* og *Harboe* og etatsråd *Meier* (se Krogh: den kongelige livgarde til hest s. 237). For at lette ordningen lod man hovedstyrken blive på Møn til April 1697, da garden endelig afmarscherede, som er fortalt i forrige bind.

Men endnu var regeringskontoiernes forråd af eksperimenter ikke udtømt. Der udpønskedes en ny stortstilet plan, som dog havde det fortrin fremfor de nærmest foregående, at den stod i nogen historisk forbindelse med Møns fortid. I den ældre middelalder havde øen været samlingsplads for den Danske ledingsflåde; senere havde Møn ydet et betydeligt bidrag af skibe og søfolk så vel til orlogsflåden som til de store fiskerier, og endelig havde øen i det 16. årh. ofte været embedslen for rigsadmiralen. Her var altså tilknytning for en plan om at gøre Møn og Bogø (der siden gardetiden var forbundet med Møn) til en stor *sømandskoloni* for bemanning både af krigs- og handelsflåden. Regeringen vilde, at begge øerne tildels skulde befolkes med båds mænd, der for et beskedent vederlag skulde være til tjeneste. Desuden skulde enhver familie sende en søn til søs og derved vinde frihed for vornedskabets bånd. Til båds-

mændene havde man henved 400 gardehuse, og der blev uden udset byggepladser langs kysterne til yderligere ca. 600 huse, så at hele planen forudsatte en styrke af ca. 1000 båds-mænd. Endvidere skulde der i Stege oprettes en stor *navigationsskole* til uddannelse af styrmænd. Planen fremstillede som et stort patriotisk foretagende, hvortil der i vidt omfang ydedes „frivillige“ pengebidrag både fra Danmark og Norge.

At dømme efter den pomp, hvormed denne plan pusseredes frem, kunde man gætte, at ideen har stammet fra kongen personlig. Derved kunde det også forklares, at der aldeles ikke hentydes til den forudgående ødelæggelse. I spidsen for den kommission, der skulde starte planen, blev sat en af rigets ypperste mænd, den berømte generaladmiral *Jens Juel* (Niels Juels broder). Han havde haft nogen forbindelse med Møn, forsåvidt som han havde været gift med enken efter den baron *Gyldenkrone*, der havde haft Møn som pantegods, før det overdroges til garden; men først og fremmest var han levende interesseret for søfartens og flådens fremgang.

Begge disse tråde kan have ledet ham ind på den kongelige plan at gøre Møn til et sømandshjem. Imidlertid nøjedes han med at starte planen i 1696, idet han allerede året efter kaldedes bort i diplomatisk tjeneste. Det lykkedes ham dog trods general *Plessens* ivrige modstand at fastslå beslutningen om gardens flytning.

Den 12. Sept. 1696 udstedtes indbydelse til inden- og udenlandske matroser og håndværkere om at bosætte sig på Møn og Bogø som båds-mænd på de nedennævnte vilkår.

Den 8. Dec. 1696 forkyndtes de mærkelige:

Privilegier for Stege bys samt Møns lands og Bogøs indbyggere (her efter Paludan II 346).

„Vi Christian den femte o. s. v. gøre alle vitterligt, at vi, såvel til vor købsted Steges, som til vort land Møns samt Bogø's folkerige tiltagelse og fremvæxt i næring og brug, allernådigst haver for godt befunden at forunde og give, såsom vi og hermed allernådigst forunder og giver dets indbyggere, som der nu ere eller kommendes vorder, efterskrevne privilegier og friheder, nemlig:

1) Må landmanden uden nogen hindring sælge og forhandle sit korn og andre mistelige vare udi købstaden, på lan-

det eller udenfor, hvor hannem selv bedst synes, og han ved derfor mest at kunne bekomme.

2) Så må og købstedmanden herefter som i forrige tider¹⁾ nyde fri handel ogandel inden- og udenrigs.

3) Vile vi bemeldte Stege by med borgmester og rådmænd af de i handel og søfart bedst kyndige indvånere allernådigst forsyne.

4) Alle nu der i Stege by boende eller andensteds fra did ere flyttede, som ikke med borgerskabs ed og pligt i andre vore købstæder ere beheftede, som i fornævnte Stege ville købe og opbygge ubebygte pladse eller gamle gårde og huse og dennem med ny bygninger forandre, alt udi købstedbygning med forsvarelig muret tavlværk, tegltag og vel opmurede skorstene, må nyde frihed for alle skatter (told og consumption alene undtagen), nemlig for ethvert fag, de således af ny lader bygge, af et loft højt udi ett år, og af to loft højt udi to år.

5) Må byen overalt til nogen hjælp og lindring udi den allernådigst påbudne consumption godtgøres og nyde udi de første 3 efter hinanden følgende år årlig 300 rdl., siden når samme 3 år ere forbi, skal den, i hvor meget den og kunde tiltage, udi næst følgende 10 år ej mere give i consumption end årlig 1000 rdlr., og når vi da byens opkomst og forbedring derefter fornemme, ville vi endnu lade samme benådning udi andre 10 år på lige måde allernådigst continuere.

6) Alle de, som på forbemeldte vore lande Møn og Bogø ere barnfødte og der nu virkelig tilstede ere, være sig gifte eller ugifte, bosatte eller ej, så vel som de, der på landene herefter avles eller fødes, må og skal for vornederrettighed og deres fødesteds tiltale ganske og aldeles være befriede, hvorimod dog forældrene skal være tiltænkte, i det ringeste en af deres sønner, om de flere end en haver, at lade sejle og sig til sømandskab dygtig gøre; men de, som der på landene fødte og vornede ere og sig nu på andre steder uden for samme lande enten udi tjeneste eller ved bopæl opholde, skal være tilforpligtede, enhver for sig, til sin friheds erlangelse, tvende dygtige bådsmand at forskaffe og desforuden 8 rdlr. i penge betale. Hvorefter alle og enhver vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette, ej görendes herudinden hinder eller forfang i

¹⁾ I gardens tid var af hensyn til dennes forsyning al udførsel forbudt.

nogen måde, under vor hyldest og nåde. Og byde vi hermed og befale vores grever og friherrer samt stiftsbefalingsmænd, amtmænd, præsidenter, borgmestere og råd, fogder og alle andre, som disse privilegier under vort cancellisegl tilskikket vorder, at de dem på behørigt steder til alles efterretning strax lader læse og forkynde. Givet på vort slot København den 8. December anno 1696. Under vor kongelige hånd og signet.

Christian.

Det er iøjnefaldende, at disse mærkelige „privilegier“ indeholder et utvetydigt brudd med det hidtidige statshusholdningssystem. Fortidens lange og sejge kampe for at holde hver næringsvej indenfor sine egne snævre grændser er noget nær opgivet — i principet. Når en landsdel er bleven såvidt ruineret, at den må „istandsættes“, griber man til at *løse båndene*. Det må vel heraf sluttes, at man var på vej til at erkende, at den første betingelse for et lands økonomiske opkomst er *næringsfrihed* og *personlig frihed*. I denne henseende har Møns og Bogø's privilegier en betydelig historisk interesse; disse øer blev herved foregangsland i en udvikling, der dog brugte 1 à 1½ hundred år for at sætte almindelig frugt. Disse øer fik derhos et forspring af 5 år fremfor de større nabøer med hensyn til fritagelse for vornedskabet. Det vilde være af megen interesse, om vi havde sådanne statistiske oplysninger, der kunde oplyse noget herom, f. ex. om hvormange bortflyttede vornede, der vendte tilbage og løskøbte sig for 8 rdlr. Det bør efterses i rigsarkivet, om ikke forvalteren *Hans Pedersens* regnskaber, som der er bevarede, muligen kunde give vink om denne overgangstid. Af provst *M. Reenberg's* korrespondance synes man at kunne læse mellem linierne, at de Mønske bønder forholdt sig hurtigt og rett godt er kommen med i genoprejsningen, så de kunde bære de hårde byrder, som den store Nordiske krig medførte. De var nu ikke alene personligt fri, men også hoverifri, efterat ladegårdene var nedlagte. Modellen til „Jeppe på bjerget“ har Holberg ialfald ikke hentet på Møn, skönt han var her i besøg 1711.

Endvidere bør bemærkes, at dette første skridt til vornedskabets ophævelse er foretaget under *Christian 5*, hvoraf man altså ser, at tankerne under denne konge gik i retning af bøndernes frigørelse, medens sønnen og efterfølgeren *Fredrik 4* fik æren for planens fuldstændige gennemførelse 1702.

Den foreløbige kommission under baron *Jens Juel* synes at have nøjedes med at lægge planen til ordningen. Det var nok nødvendigt, at en af regeringens fornemste mænd tog startningen i sin hånd, thi general Plessen gjorde modstand til det yderste; nu måtte han bøje sig. Men Jens Juel havde andetsteds ærende; privilegierne af 12. Dec. 1696 synes at have været hans sidste gerning på Møn. I begyndelsen af Februar 1697 tiltræder den egentlige istandsættelseskommission under stiftamtmand *Otto Krabbe*. At denne ikke vilde have havt tilstrækkelig auktoritet til at bryde Plessens modstand, kan ses af, at denne trods kongelig befaling meget overlegent nægter at møde for den ny kommission (16. Marts). „Det kunde ikke være hans lejlighed at møde der; men han havde givet major *Lützu* ordre til at gå de herrer tilhånde“. Dette skete også, dog kun angående gardens afmarch. Når Plessen giver anvisning på *Lützu* og ikke på den næstkommanderende, oberstlieutenant *Niels Krabbe*, tyder det på, at denne sidste ikke har været indviet i Plessens sager. Dette bestyrkes også ved, at *Krabbe* blev Plessens eftermand som chef for garden, medens *Lützu* blev indviklet i processen og dømt til mindre erstatninger.

Istandsættelseskommissionens protokol og betænkninger bør efterses i landsarkivet og uddrages. Her meddeles en del deraf efter Paludan I 424 flg.

Kommissionen tog først fat på at gennemgå regnskaberne for de 12 år, garden havde huseret her. Det viste sig da, at der, foruden hvad Møn havde ydet, af kongens kasse var udredet 59,908 rdlr. Men desuden havde der måttet anvendes 30,256 rdlr. til at understøtte bønderne. Hvormeget der var taget ulovligt eller ligefrem plyndret, kan ikke oplyses. Plessens bo slap som bekendt med en erstatning af 40,000 rdl., og forskellige medskyldige måtte udrede mindre beløb. Den store process har adskillig lighed med den, vi nu (1923) oplever, også deri, at den, der havde hovedansvaret, døde i fængslet samtidig med, at dommen faldt eller skulde falde. (Det hele experiment kan vel antages at have kostet ca. 200,000 rdl. Regnes rigsdaleren til en nutidsværdi af ca. 20 kr., drejer det sig altså om en sum af ca. 4 mil. kr. Og dog er det mærkeligt at se, hvor hurtigt dette tab mister sin brådd.)

Det første kommissionen foretog sig var naturligvis at afskedige alle de betjente, som Plessen havde benyttet; først og

fremmest ridefogeden *Christian Arentsen*, hvis gods strax blev beslaglagt. I hans sted ansattes som ridefoged eller forvalter, som han oftest hed, *Hans Pedersen*, en brav mand, som vi kender fra den foregående tid og end mere i den følgende gennem Morten Reenberg's korrespondance. At dette var en betydelig og anset stilling, kan ses af, at der tillagdes ham en høj løn, 360 rdlr. foruden skriverskæppen, en strøgen skæppe korn af hver gård, tilsammen i nutidsværdi 7—8000 kr. Meget af genoprejsningens arbejde skyldes ham.

Der ansattes ligeledes en ny herredsfoged og en herredsskriver, der hver fik en bondegård frit i *Thostrup*, hvor disse embedsmænd boede i det meste af det 18. århundrede. Møn udgjorde jo siden 1683 kun ett herred, der havde thinghus i søndre ende af Lendemarke.

Embedsværket i *Stege* synes at være gået helt istå. Formentlig har ridefogeden og gardens officerer besørget hele styrelsen. Det hedder derfor i de ny privilegier, at kongen lover at forsyne byen *igen* med borgmester og rådmænd af de i handel og søfart bedst kyndige indvånere. Men at finde sådanne var næsten ikke muligt; de måtte tvinges. Fra forrige bind kender vi *Richard Villumsen*, der havde været byfoged og senere borgmester. Kommissionen bevægede ham nu til at overtage borgmesterstillingen. Den tidligere rådmand *Peter Jensen* blev atter rådmand. Som anden rådmand var udset en mand, der dog vægrede sig, fordi han altid var ude at sejle. Man opspurgte da en anden mand, ved navn *Peter Christensen Skipper*, „hvilken både er ved middel og forstand og vel kyndig i byens donter“. Men da han også vægrede sig, måtte kommissionen udvirke en kongelig befaling, hvorefter han *skulde* være rådmand.

Men en god og dygtig *byfoged* kunde ikke opspørges i Stege. Kommissionen skriver da, „at der skal være en halvgammel, middelaldrende person i Vordingborg, navnlig *Abraham Hansen Wegner*, som dygtig skal være, om han dertil måtte forordnes“. Dette sker.

Men for at „persuadere“ (overtale) disse mænd, måtte der loves dem lønningstillæg; derfra stammer Stege bys magistratsjorder, der udlagdes af ladegårdens jorde, som nedenfor berettes.

Om ansættelsen af herredsskriveren meddeles en snurrig historie. Den sidste skriver ved Møns landsting, *Albrecht Ras-*

mussen havde tillige været herredsskriver. Under det Plessenske regimente var han blevet fordrevet fra sin stilling derved, at *Jens Jespersen* havde „søgt bestillingen fra ham på vrang beretning, han skulde være død“. Nu var Jens Jespersen selv død, og „den døde“ A. R. ansøger påny om at blive herredsskriver. „At han endnu er levende beviser hans ansøgning, hvilket vi og kan vidne, der have talt med ham“. Formodentlig har altså den gamle landstingsskriver A. R. nu kunnet rykke ind i herredsskrivergården i Thostrup.

I istandsættelsesåret har *Otto Krabbe* fungeret også som amtmand på Møn. Men det var dog meningen, at øen atter skulde have sin egen amtmand, når ordningen var gennemført. Dette skete i 1698, og man vil måske undres over, at den ny amtmand bar navnet Plessen. Han havde dog intet med generalen at gøre, skönt han også var fra Meklenborg og hed *Christian Sigfred v. Plessen*, ejer af godset Højkendorf i Meklenborg. Da en broder af ham var falden i den Skånske krig på Dansk side 1677, var han kommet til Danmark for at ordne arven. Han blev da hofchef hos kongens broder, prinds *Jørgen*, der senere blev gift med den Engelske dronning *Anna*. Prindsen havde som livgeding Vordingborg og Jungshoved amter, som Plessen siden bestyrede fra 1680 til 1710—14 med stor dygtighed. Han gjorde sig herved bekendt som en fremragende finansmand. 1692 udnævnte kongen ham til præsident i rentekammeret og medlem af regeringen (geheimeråd). Han styrede finanserne så fortrinligt, at han istandsatte forretningsgangen i hele riget, der nu havde en kendelig opgangstid uden ny skatter. Både Sverrig, Polen og Tydskland søgte forgæves at få ham i sin tjeneste. Det er i denne periode, at han efter hjemkomsten fra fredsforhandlingerne i Rijswick, ved siden af sine mange andre bestillinger, bliver udnævnt til — amtmand på Møn. Man må ikke tænke sig, at han flyttede hertil, hvor amtmandsboligen på Nygård da også var nedrevet. Af og til kom han dog herover, formodentlig fra Vordingborg eller Jungshoved; men hans ansættelse på Møn må formodentlig være en form for lønningsforøgelse. Forvalteren *Hans Pedersen* har naturligvis haft den daglige styrelse. Men ligesom i gamle dage havde Møn atter fået en af rigets spidser til øverste embedsmand.

Da navigationsskolen blev oprettet 1701, sattes *C. S. Plessen* i spidsen for bestyrelsen; men for den ivrige Morten Reenberg

blev dette nærmest et omsvøbsdepartement, som vi har set Reenberg's mening om i dennes levnedsskildring. Men da var P. allerede afgået som minister til samtidens store beklagelse. Som grund anføres, at han skal have frarådet den letsindige krig i 1700 mod *Karl XII*, og dog lod han sig bruge som diplomatisk afsending ved freden i *Travendal*, hvor han skaffede Danmark tålelige vilkår i Aug. 1700. Som medvirkende grund til hans afskedigelse nævnes, at den udpræget kristelige mand har fordømt kongens usædelige levned. Virksomst har det vel været, at hans misundere bagvadskede ham, og at han havde virket i den derom nedsatte kommission for at forbedre bøndernes vilkår efter vordnedskabets ophævelse.

Efter at være udtrådt af regeringen vedblev han at bestyre Vordingborgs og Jungshoved amter for prinds *Jörgen*, og han har også vedblevet at fungere som amtmand på Møn, dog ikke længere end til 1708, da han afløstes af grev *Moltke*. Allerede 1702 finder man ikke hans navn under navigationskolens breve. Efter prinds Jörgens død afleverede han til kongen prindsens amter og flyttede til Hamborg, hvor han døde i 1723 i høj alder og anseelse. Han blev oftere brugt af den Danske regering i diplomatiske ærender. Hans afskedigelse fordømtes særligt af Danmarks venner i udlandet.

Det blev et meget omfattende arbejde, der kom til at hvile på den kommission, som havde *Otto Krabbe* til formand. Vi har tidligere gjort bekendtskab med denne mand, da han — vistnok fra 1671 til 1685 — ved siden af mange andre hverv fungerede som amtmand for Møn og var formand i den kommission, der 1683--85 ordnede øens indretning til standkvartér for garden. Hans sammenstød dengang med oberst Plessen er fortalt i forrige bind. Han tilhørte den gamle Danske adel, men var en af de få blandt disse, der trådte i nært forhold til den første enevoldskonge; på sit dødsleje skænkede Fredrik III ham en ring, der fulgte ham i graven. Under Chr. V steg Krabbe jævnt ad embedsstigen, til han 1682 blev stiftsbefalingsmand (s: stiftamtmand) på Sælland. Måske har hans modstand mod general Plessen medvirket til, at han ikke under Chr. V blev medlem af regeringen. Først under Fredrik IV blev hans store evner taget i brug i de højeste stillinger, da han var over 60 år gammel. Skönt han ikke var militair, udmærkede han sig 1700 ved at ordne forsvaret på Sælland og Møn, hvor vi træffer ham hos

provst Reenberg i Stege. Derefter blev han ledende medlem af den kommission, der 1701 ordnede landmilitsens oprettelse, samt af kommissionen, der besluttede vornedskabets ophævelse 1702, og endelig 1703 medlem af regeringen, hvor han navnlig ledede den indenrigske styrelse under den lange Nordiske krig. For alder og svaghed tog han afsked 1717, levede et par år på et af sine godser, Egholm, i Hornsherred og døde 1719. Hans enke (tredie hustru), *Birgitte Skeel*, overlevede ham i 18 år.

Han var en mand af den gamle skole, men roses fra alle sider for sit trofaste arbejde og sin humane virksomhed som gods-ejer over mange godser. I hans samtid var der næppe nogen, der havde så stor indsigt i de Sællandske landbrugsforhold som han. Hans opfattelse herom var stærkt konservativ, han frarådede så vel landmilitsen som vornedskabets ophævelse, men efterat være overstemt i kommissionen, tog han dog begge opgaver i sin hånd. Han har vel nok havt øje for, at de to forordninger dårligt kunde forliges, men siden vilde medføre det ny stavnsbånd. Forøvrigt optrådte han gerne som bøndernes forsvarer, ligesom tiendeforordningen af 1708, der søgte at hindre misbrug ved optællingen på marken, er hans værk. I hvert fald har Møn ham meget at takke for det store arbejde ved øens „istandsættelse“. Da det var ham, der havde ledet ordningen ved øens overdragelse til garden og derved søgt at sikre beboerne mod udpresning, kan man forstå, med hvilke følelser han 12 år efter atter overtog øens styrelse efter ødelæggelsen.

Til hjælpere i kommissionen havde han overkrigskommissair, justitsråd *G. Braem*, hvem planen til landmilitsen særlig skyldes, samt renteskriveren, *Mathias Rasmussen*, fra rentekammeret og amtskriveren *Anders Ågård*.

Istandsættelsen.

Den første opgave var at beregne de byrder, som øen fremtidig kunde bære, og fordelingen foretoges på grundlag af det ny hartkorn, der trådte i kraft fra 1690 efter matrikulen af 1688. Den gamle matrikul af 1644 hvilede kun på jordebøgernes landgildeberegning. På dette grundlag var byrderne i 1685 blevet fordelt (se VI s. 84); man regnede da med 3530 tdr. gl. hartkorn, og når derfra fradrages ladegårdene og embedsjorde m. m., blev der ca. 3000 tdr. afgiftspligtigt hartkorn. Da der skulde

være 450 garderkvarterer, blev der 6 tdr. 3 skp. hartkorn til hver part, hvilket omtrent svarede til gennemsnittet da af en bondegårds tilliggende. Den hidtidige landgildeydelse m. m. af en sådan part regnedes til 27 rdl. 1 $\frac{1}{2}$, og da en garders underhold regnedes for 20 rdl. 5 $\frac{1}{2}$ 4 $\frac{1}{2}$, kunde der spares godt 6 rdl., som kommissionen (Krabbe) foreslog, at bønderne skulde nyde godt af. Resultatet blev som bekendt noget ganske andet.

I løbet af 80erne havde regeringen imidlertid ladet opmåle og taxere al ager og eng i Danmark til en ny matrikul, der altså gjaldt fra 1690. Den var dog ingenlunde nøjagtig, da man nøjedes med at inddele jorderne i 4 klasser på øerne og i 6 klasser i Jylland. Af den bedste jord regnedes kun 2 tdr. land på en td. hartkorn, af den dårligste 6 tdr. land på øerne og 16 tdr. land i Jylland. Efter skøn om den indtægt, der kunde påregnes i forhold til agerbrug, lagdes også hartkorn på møller, tiender, fiskeri, bro- og færgerettigheder. Engene ansattes i forhold til mængde og godhed af høet, græsning efter antal af græssende kreaturer, og skovene efter — antallet af oldensvin, der kunde fodres, beregnet til 24 svin på 1 td. hartkorn. En så overfladisk taxering kunde udføres forholdsvis hurtigt (i 7 år). Da man godt 100 år senere tog fat på en virkelig bonitering i 24 klasser, varede arbejdet i ca. 40 år.

Man ser, at efter matrikullen af 1690 er de bedste jorde hårdt behandlede, 2 tdr. land pr. td. hartk., mens højeste taxt nu er $5\frac{1}{7}$ td. l. pr. td. hartk. Men det har vel passet med daltidens primitive landbrug, hvori boniteten var hovedsagen.

I det hele taget blev hartkornet betydeligt nedsat fra den gamle til den ny matrikul, for Møns vedkommende fra 3530 til 2855 tdr. hartk. I 1697 fradroges yderligere 334 tdr. som afgiftsfri; det bidragydende hartkorn blev da 2521 tdr. efter den ny matrikul; i gennemsnit har hver gård havt ca. 5 tdr. nyt hartkorn, og der pålagdes nu som afgift 4 rdl. pr. td., altså gennemsnitlig på en gård 20 rdl., hvilket omtrent svarer til hvad der i 1685 var beregnet, og det vilde i nutidsværdi udgøre omtrent 400 kr.

Koblerne, som var taget fra bønderjordene til græsning for gardehestene, blev nu atter sat i hartkorn i de såkaldte separate kobler, der dog synes at have bevaret tiendefrihed. En stor lettelse for hoveribønderne var, at de uhyre kobbelhogn bortfaldt — 13,632 favne. Men navnet kobbeltjordene er bevaret.

I 1685 var kongens indtægt af Møn beregnet således:

skatter.....	7,057 rdl.	„ β,
landgilde	6,182 —	48 -
Tilsammen...	13,239 rdl.	48 β.

I gardens tid sank indtægten for kongens kasse efterhånden så stærkt, at den i gennemsnit af de 12 år kun udgjorde 7,092 rdl. 39 β.

Den i 1697 udarbejdede jordebog udviste:

2521 tdr. hartk. à 4 rdl.	10,083 rdl.	4 ⚡	8 β
Husmænd, vejrmøller m. m.	335 —	3 -	„ -
Tiendeskatter (1 ⚡ pr. td. hartk.)...	85 —	„ -	„ -
Græskobler, enge og enemærker ..	652 —	1 -	2 -
Forpagtning af fiskerierne	100 —	„ -	„ -
Skatter af tidligere kirkegods	15 —	5 -	15 -
Familie- og folkeskat	300 —	„ -	„ -
Ialt ...	11,572 rdl.	2 ⚡	9 β

Den ny kommission har altså nedsat

afgiften fra 1685 med... 1,667 rdl. 7 β

hvoraf beregnet restance.. 1,584 — 82 -

idet de værst medtagne bønder fritoges for afgift i visse måneder indtil 1 år. „Istandsættelsen“ virkede dog så godt, at forvalteren, Hans Pedersens, regnskab

allerede for år 1700 viste
 17,397 rdl. | 2 ⚡ | 10 β, |

hvoraf dog endnu var restancer ..
 3,723 — | 3 - | 6 -. |

Medens de faste afgifter således ikke blev væsentligt ændrede, blev der offret betydeligt for at bøde på de foregående års ødelæggelser. Allererst blev de store restancer fra fortiden eftergivne. Derhos skaffedes kornoplæg, der uddeltes til såning. I besætningerne manglede 372 plovheste, 4 stude, 134 køer og 189 får, hvoraf en del skaffedes fra nedlagte gårde. En hest betaltes med 8 rdl., en stud med 6, en ko 4, et får med 1 rdl. Til øde og faldefærdige gårde byggedes 1306 ny fag hus og beregnedes 2,128 rdl. 78 β. Tømmer toges i skovene, men savskærerløn udgjorde 2,380 rdl. 52 β.

Hvor gårde var så usle, at en familie umuligt kunde leve deraf, uden kongen idelig skulde tilskyde, blev de sammenlagte med andre, og bygningerne brugte til bådsmanshuse. Således blev 11 gårde i Busene by sammenlagte til 6, og hver fik endda kun 4 tdr. 2 sk. hartkorn, medens de forladte bygninger og kålhaver indrettedes til gade- og bådsmanshuse.

For at gøre en ende på det så skrækkeligt misbrugte *hoveri*, blev begge ladegårdene nedlagte. *Elmelunde ladegård* var ansat for 60 tdr. hartkorn ager og eng (foruden henved 44 tdr. skov, der fraskiltes). Nu blev bygningerne nedrevne, og af de svære materialer byggedes 8 bøndergårde (samme antal som byen havde haft i middelalderen, før hovedgården blev oprettet.) Hver gård fik et tilliggende af $7\frac{1}{2}$ td. hartkorn, og indfæstningen sattes til 10 sletdaler. Gammelt tømmer og murværk har endnu været synligt i de to sydlige gårde på østre side, de andre er senere udflyttede, medens vestre side af gaden er brændt. Her fandtes for nogle år siden en gammel brønd, måske den gamle ladegårdsbrønd. (Om selve slottets plads se bemærkninger i fortalen til V bind.)

De første 8 fæstebønders navne er meddelt i VI bind s. 199.

Skolen havde ligget på nordsiden af kirkegården som degnebolig, men blev af *Jens Jörgensen Fog* flyttet til Hjertebjerg, hvor der 1724 blev bygget en af Fredrik IV.s skolebygninger.

Stege ladegård blev ligeledes nedlagt. Medens det gamle slot havde ligget ude på den odde, der endnu bærer navnet „Slotsnakken“, og hvor der da endnu fandtes betydelige ruiner, lå ladebygningerne på hele det areal, der strækker sig mellem havnen og Storegade op til nuværende „Lille strandstræde“ (i middelalderen og senere kaldet „Bystræde“). Efter gamle folks erindring var dette areal delt på langs ved en muddergrøft, formodentlig en tidligere slotsgrav, der for henved 100 år siden blev fyldt med bark fra garveriet, hvor nu „Billedhuggerstræde“ findes. De bygninger, der fandtes nord for dette stræde blev vistnok 1697 nedrevne, og materialerne brugte til opførelse af 7 dobbelte bådmandshuse samt en bolig for chefen, commandeur *Schønebøll*, formodentlig rett over for den da åbne plads mellem de nuværende to kirkestræder. Bygningerne syd for strædet, den nuværende Hageske gård, har formodentlig været i bedre stand og blev i de følgende år bortsolgte til private, som nedenfor vil blive omhandlet. Bådmandshusene blev også bortsolgte inden domainegodsets salg i 1769.

Ladegårdsjordene havde 51 tdr. 3 sk. hartk. og var delt i 3 marker (vange): nord for landevejen lå 1) *Møllemarken* fra byen ud til Udbyvejen, 2) *Rismarken*, også kaldet „Danneris“ (navnet hidrører fra „ris“, der betyder småskov, hvoraf endnu de to lukker er bevarede), lå syd for landevejen, indbefattende

det nuværende Kathrinedal. Disse to marker havde 33 tdr. hartk., hvoraf 24 tdr. deltes i 16 lodder (kaldes endnu „Sextenjordene“) à $1\frac{1}{2}$ td. hartk., som overdroges til 16 borgere i Stege mod en afgift af 4 rdl. pr. td. hartk. De synes at være bleven fritagne for kongelige skatter, medens der pålagdes dem tilsammen i konge- og kirketiende 6 tdr. rug, 6 tdr. byg og 4 tdr. havre.

Af disse to marker, Ris- og Møllemarken, udlagdes desuden 9 lodder med hver 1 td. hartk. som embedsjorde for *magistraten* i Stege. Da der hidtil liden eller ingen indtægt havde været til disse bestillinger, fandt kommissionen, at disse jordlodder var det ringeste, der kunde bydes dem. Heraf fik borgmesteren, *Richard Villumsen*, 3 lodder, hver af de to rådmænd, *Peter Jensen* og *Peter Christensen*, 2 lodder, byfogeden, *Abraham Wegener*, 1 lod, og rådsstueskriveren, *Niels Gertsen*, 1 lod. Når den kongelige byfoged regnedes lavere end rådmændene, må det vel forudsættes, at han havde nogen løn af kongens kasse. Disse magistratsjorde findes endnu, men bliver nu afhændede.

Den tredie mark kaldtes „*Bjørnehøjsmarken*“ af nogle store kæmpehøje fra stenalderen og bronzealderen, som i 1826 blev gennemgravede og ganske sløjfede; de lå ved skellet mellem Udby og den nuværende provstegård. Denne mark, der havde 18 tdr. 3 skp. hartk., deltes mellem de 21 gårde i Udby, så at hver af disse fik 7 skp. med en afgift af 4 rdl. pr. tønne. Bjørnehøjsmarken strakt sig fra Møllemarken til Keldby skel nord for landevejen. Ved denne uddeling af ladegårdsjordene må dog erindres, at — som det hedder i herredsbogen — sognepræsten i Stege „af arilds tid“ havde havt $\frac{1}{3}$ c: hver tredie fure af alle ladegårdens 3 marker. Dette forhold fortsattes, såsom fælledsskabet jo endnu ikke blev ophævet. Da det var vanskeligt at skelne disse furer, havde det i provsten *Hans Viborgs* tid givet anledning til en process med ladegården, der bestyredes af den tidligere omhandlede *Christen Baltzersen*, der da var forvalter, senere landsdommer. For at præsterne kunde beholde deres ubeskåret uden process i fremtiden, var Viborg gået ind på at udlægge grønne furer fra præstegårdens agre „til kendetligt og ubrødeligt skel mellem jordene“. Disse var altså overalt pyntede med grønne striber, som endda siges at være brede, et talende vidnesbyrd om fælledsskabets besvær og jordens ringe værdi.

Ved matrikulen var præstegårdens tilliggende sat for hartkorn 17 tdr. 5 sk. 1 fd., men deri var medregnet den rettighed, som præsten havde i Nymarken (også kaldet Rødstensjorden), som var købstadsjord. Denne rettighed ansattes nu til hartkorn 6 skp. 1 fd. 1 alb. Når dette fradrages bliver præstegårdens andel i ladegårdsjordene 16 tdr. 7 sk. 1 fd. 2 alb. Lægges disse til de jorde, som ladegården selv hidtil havde benyttet, får man som samlet hartkorn 68 tdr. 2 sk. 1 fd. 2 alb., et tal, der ikke afviger stort fra det nuværende, når de tilsvarende ejendomme lægges sammen.

Da fælledsskabet senere ophævedes, blev det meste af Bjørnehöjsmarken og den østlige ende af Rismarken henlagt til provstegården. Ved kommunernes adskillelse i 1845 er der formodentlig begået en fejl, da Bjørnehöjsmarken vistnok burde have tilhørt landsognets kommune, eftersom den ved ladegårdens uddeling var tillagt Udby bønder. Dette spørgsmål er tidligere nævnt og fortjente en nærmere undersøgelse.

De store bygninger og anlæg, som general Plessen ved hoveriarbejde havde ladet opføre på den ene af *Nygårdene* (kanalerne ved Marienborg er endnu et minde derom), blev også nedbrudt, og materialerne benyttede til istandsættelse af andre gårde. Vor gamle bekendt, *Hemming Christoffersen*, fik sin gård igen som fæste for 40 rdl. — hvilken triumf for Hemming! Hans fader, Christoffer Carstensen, som var med at klage til kommissionen over at være sat fra gården, har måske nu fået den anden af *Nygårdene*. Hemming C. har sikkert holdt fast ved *Nygård*, sålænge han levede; men derefter er den blevet brugt som amtmandsbolig af amtmand, grev Moltke, der omkring år 1720 lod den indrette som lystgård (sommerbolig); formodentlig har der været brugelige levninger både fra Jakob Dannefers og Plessens tid.

Major *Lützuu* havde fulgt Plessens eksempel og ladet opføre en stor bygning til bolig for sig i Mandemærke. Denne bygning blev nu også dels nedrevet, dels indrettet til 3 dobbelte bådsmændshuse. Formodentlig har L. benyttet den spire til en hovedgård, der i middelalderen kaldtes „Pølsegård“.

I kommissionens jordebog skildres bondebygningerne som meget forfaldne; de udgjorde i regelen kun en snes fag. Mærkeligt nok siges det nu, at gårdene i gennemsnit havde 2 til 3 længer. Dette synes at stå i strid med den skildring, som kom-

missionen af 1684 har givet af bønderhusene kun 13 år tidligere. De beskrevs da som enlængede med middelalderlige røgstuer (se forrige bind s. 209). Den så hurtigt indtrådte forandring står formodentlig i forbindelse med fordringen om, at der skulde skaffes skorstene og kakkellovne til garderne. Moden har da sagtens fordømt de gamle røgstuer. Men så indgribende en forandring har næppe kunnet ske på så kort tid. Formodentlig betyder udtrykket „gennemsnit“, at der fremdeles fandtes adskillige enlængede huse med røgstue. Men utvivlsomt var en ny bygningskik ifærd med at trænge igennem ved slutningen af århundredet.

Jordens driftsmåde kan ses af kommissionens beretning, der siger, at besætningen gennemsnitlig bestod af 4—5 heste, 2—3 køer (!) og 4—5 får foruden nogle svin og småkreaturer.

Skovene var i Plessens tid naturligvis blevet stærkt medtagne. Foruden den reglementerede hugst, der i de 12 år udgjorde over 50,000 læs, var der efter ridefogedens sedler uden stempel hugget over 26,000 ege og bøgetræer — formodentlig til byggeri — og henimod 400,000 småtræer og grene. Ikke desto mindre mente kommissionen, at der endnu kunde tages egetømmer til byggearbejderne for ca. 3000 rdl. Der oplyses derhos, at prisen på egetømmer var 7 skil. pr. alen på Lolland, 1 mark i Vordingborg amt og 24 β à 2 μ på Falster.

19. Aug. 1697 blev affattet en fortegnelse efter optælling af træbestanden i Møns skove; den lyder således (se tabel næste s.):

De skovbetjente, der havde foretaget optællingen, tilføjer, at der dog kunde udvises *årlig* 2146 læs bøgebrænde, 586 læs bøgetræ til hjultømmer og 586 læs ege til bygningstømmer. Listen udviser, at egebestanden overvejende fandtes i Ulfshale (2500 store ege mod 170 i andre skove), formodentlig fordi denne skov lå så afsides, og transporten var vanskelig. Når der imidlertid gives anvisning på at hugge årlig 586 læs heraf til de mange fornødne bygninger, forstår man, at den smukke egeskov i Ulfshale snart måtte svinde; der findes nu kun få af de gamle store ege. Skoven behandledes siden som ovredrev og blev først ca. 1840 atter taget under kultur. Hegnedskoven og Sønderskoven (ved søndre strand) samt Bogø vesterskov blev ryddede ved domainegodsets salg 1769 for at skaffe bidrag til købesummen.

Skovene	Omkreds Mil	Ege		Bøge		Ialt ege og bøge
		store	middel	store	middel	
Klinteskoven . . .	2	"	"	10,000	8,500	18,500
Nörreskov (nu Nordfeldt)	1/2	"	1,200	3,000	3,000	7,200
Østerskov (Stubberup have m.m.)	3 inde- lukker	"	1,500	180	"	1,680
Ulfshale	3/4	2,500	"	"	150	2,650
Hegneden (nu forsvunden)	1/4	100	"	250	250	600
Hovedskov	1/16	"	20	"	150	170
Sønderskov (nu forsvunden)	3/4	"	550	70	3,100	3,720
Grönvedskov	1 1/2	70	1,200	9,000	6,500	16,770
Bogø Østerskov	"	"	"	"	300	300
Vesterskov (nu forsvunden)	"	"	"	200	200	400
		2,670	4,470	22,700	22,150	51,990

Jordebogen beretter, at der på Møn fandtes 21 søer med ferskvandsfiskeri, hvortil rettigheden tilhørte kongen. Det vigtigste af disse fiskerier var i Røddinge sø, som da var 500 favne lang og 300 favne bred. Her var der lige fra middelalderen et betydeligt fiskeri; i M. H. II er fortalt om det derværende St. Eriks gilde, hvis segl er opbevaret. I den sydligste gård i Røddinge fandtes 1906 i gårdspladsen murlevninger af en, som det syntes, rundagtig bygning, der måske har været gildehuset. Neden derfor i den nu förlagte del af søen blev fundet en del krukker, skår m. m., der nu opbevares på gården. De blev indsendt til bedømmelse af nationalmusæet, der erklærede, at de stammede fra middelalderen. I det 17. århundrede var søen bevoxet med rör, men i dens vestre ende var gravet en kule, som ved en 1000 favne lang rende stod i forbindelse med stranden og kunde lukkes med en sluse. Der var et hus til den der ansatte fiskemand. Forøvrigt blev alt arbejde og kørsel udført ved hoveri af bønderne. Under disse vilkår var der givet 50—60 sletdaler i forpagtning af dette fiskeri. Men nu da alt hoveri blev afskaffet „som al anden ovenmeldte be-

sværing“, gik forpagtningsafgiften ned til det halve. Røddinge sø er nu omdannet til en række fiskedamme efter nutidens mønstre. Fiskeriet i alle Mønske ferskvandssøer blev da forpagtet ud til forvalteren, Hans Pedersen, for en årsafgift af 150 sletdaler svarende til en nutidsværdi af ca. 2000 kr. At fiskeriet endnu blev anset mere værd end landbrug, kan formentlig skønnes af, at afgiften svarede til kongens indtægt af mere end 5 bøndergårde.

Stege by var blevet mishandlet i måske lige så høj grad som landet, også den måtte „istandsættes“. Dens rådhus midt på torvet var brændt i eller efter Svenskekrigen, og byen havde siden måttet hjælpe sig uden. Kommissionen lod påbegynde et nyt rådhus der, hvor Carøes forretning nu er, men kun kælderen med fængsler, som endnu kan ses, var blevet færdig, da byen ikke magtede mere. Nu fik de bygningsmaterialer tillåns af kongen og tillige udsættelse med betalingen, 96 rdl., i afgift af sextenjordene (se ovenfor). Det ny rådhus er da nok blevet færdigt inden århundredets udgang. For at fremme bebyggelsen påny bevilgedes det, at tilflyttende, der vilde bebygge øde pladser eller ombygge gamle huse til god købstadsbygning : bindingsværk med tegltag og gode skorstene, skulde være fri for de faste skatter (ikke told og consumption) i et år, når de byggede 1 etages huse, i 2 år for to etages huse. Endvidere bevilgedes byen årlig i 3 år 300 rdl. af consumptionen og i de følgende 10 år, hvad der indkom over 1000 rdl., og ligeledes i de følgende 10 år, „når byens opkomst fornemmes“ — således som det ses i øens ovenfor meddelte privilegier af 12. Dec. 1696.

Vi kommer nu til kommissionens næste hverv: at ordne *bådsmandskvartererne* m. m.

I 1685 var der beregnet 450 boliger til garden. Af disse var i virkeligheden kun blevet bygget eller indrettet 395. Af disse blev nu 52 nedlagte og indlemmede i bøndergårde, til rest 343 huse, som skulde være bådsmandskvarterer; til deres istandsættelse brugtes 162 rdl. 6 β. Men ifølge planen skulde der være ialt 1000 bådsmænd, og der blev derfor udsøgt det fornødne antal byggepladser langs med strand og skov. Da det imidlertid snart viste sig, at tilstrømningen af bådsmænd ikke blev så stor, som man havde ventet, er det tvivlsomt, om og hvor mange af de manglende huse virkelig er blevet opførte.

Der er næppe langs stranden fundet ret mange leyninger af sådanne huse, og de enkelte kan også være vogterhuse.

Af privilegierne af Dec. 1696 ses de begunstigelser, hvormed man har ment at kunne lokke unge mænd til at tage plads som bådsmand.

Forøvrigt var vilkårene følgende:

Foruden fri bolig skulde der ydes hver bådsmand:

En kos græsning vurderet til	„	rdl. 1	⌘	12	β
Et læs hø	„	—	4	-	8
To læs halm à 2 ⌘	„	—	4	-	„
Tilkørsel af 2 læs brænde à 6 β	„	—	„	-	12
En tønde rug	1	—	1	-	„
En tønde byg	1	—	„	-	„
			er	...	4 rdl. „ ⌘ „ β
Desuden i rede penge	4	—	„	-	„
			Ialt: 8 rdl. årligt.		

Disse 8 rdl. påhvilede det altså hver bonde at udrede; resten af hans landgilde (altså ca. 12 rdl.) måtte betales til kongens kasse, mest i naturalier. Men da man forudså, at de 4 rdl. kontant, som bådsmanden skulde have, ikke kunde skaffes tilveje af bonden, skönt de fordeltes med 1 rdl. i hver af årets 4 kvartaler, indrømmedes det yderligere, at halvdelen (altså 3 ⌘) måtte betales med rug eller byg in natura, og prisen skulde da beregnes 1 rdl. 1 ⌘ for en tønde rug og 1 rdl. for en tønde byg. Vi har nu ondt ved at forstå den uhyre vanskelighed man i fortiden havde ved at skaffe rede penge.

Bådsmandene betragtedes på Møn egentlig ikke som militaire. De stod vel under tilsyn af en marineofficer, men dog under borgerlig lov og rett. Når de indkaldtes i kongens tjeneste, fik de i månedlig hyre 1 rdl. 4 ⌘; men ellers kunde de ernære sig dels ved strandfiskeri og bådfragt, dels ved egentlig søfart. Herved gav forordningen af 24. Juli 1697 dem en fortrinsrett, idet der påbødes, at ingen „indenlandsk skipper, som farer fra København på Vester- eller Østersøen, udklareres på toldkammeret efter 1. Jan. 1698, uden han med attest fra admiralitetet beviser, at han den fjerde eller femte part af sit mandskab af Møns og Bogø's bådsfolk har antaget“. Dog måtte de lade sig nøje med $\frac{1}{2}$ rdl. mindre i månedshyre, end andre befarnede folk fik; de havde jo hus og delvis ophold frit. En anden

morsom forrett havde bådsmands enker. De måtte beholde huset i et halvt år efter mandens død, „om hun imidlertid med en dygtig bådsmand igen kunde vorde forsynet“. Handel og krohold måtte bådsmandene ikke befatte sig med. Derimod tilstodes der dem faste stolestader i kirkerne, mens andre husmænd måtte nøjes med klapstole på kirkegulvet. Sært at se, at landets hovednæring, landbruget, allerede da sattes på den ringeste plads.

Bådsmandenes chef eller rettere tilsynsmand var kapitain, senere schoutbynacht (= kontreadmiral) *Hans Schønebøll* af gammel Norsk adel; han var gift med Josina Maria af den ligeledes Norske slægt *Macody*. Han var naturligvis medlem af navigationsskolens bestyrelse.

Trods alle begunstigelser og lokkemidler blev tilgangen af bådsmand ikke tilstrækkelig, de fleste af de påtænkte huse er sikkert ikke blevet byggede; allerede efter en snes års forløb begyndte man at sælge bort af husene, og i første halvdel af det ny århundrede forsvinder de efterhånden, og endeligt ved øens salg 1769.

Når den store tiltalende plan, at gøre Møn og Bogø til en stor sømandskoloni, så snart strandede, blev der som forklaring anført, at tilgangen mest bestod af vagabonder, der gav institutionen et dårligt ry. Men hvorfor kunde kolonien ikke drage bedre kræfter til sig? Mon man ikke begyndte at høste den bittre frugt af datidens grundsætning, at alting skulde skabes, ledes og — kvæles fra oven. I hvert fald syntes der ikke at være *salvoand* nok omkring Møn til at bære et sømandskab i så stor en stil.

Navigationsskolens triste skæbne er ovenfor fortalt i provsten, *Morten Reenberg's* levned. Han var dens egentlige stifter, og den stod og faldt med ham.

Som ovenfor nævnt, fik Møn og Bogø et forspring foran de større nabøer derved, at *vornedskabets* bånd løstes her 5 år før på Sælland. Allerede tidligere var personlig frihed blevet brugt som belønning for enkeltmands fortrinlige tjeneste i krig. Heraf hidrører vistnok det Mønske navn „Frimand“. Samme tanke har sikkert ledet til at knytte friheden til oprettelse af bådsmandsordningen på Møn og Bogø og besøg på navigations-skolen. Da oprettelsen af *landmilitzen* (22. Febr. 1701) gik umiddelbart forud for vornedskabets ophævelse på de andre øer (21.

Febr. 1702), har tankeforbindelsen formodentlig været den samme. Ialfald udtalte kongen nu udtrykkeligt, at bondestandens frigørelse skulde vise vejen til iver i tjenesten for konge og fædreland. Tidligere har man ment, at hensigten allerede fra begyndelsen havde været, at landmilitens bånd skulde kunne benyttes som erstatning for vornedsbåndet af hensyn til landbruget. Historikeren professor *Edvard Holm* har særlig fortjeneste af at have påvist, at dette egentlig ikke var tilfældet. Fra begyndelsen af var landmiliten kun tænkt som forsvarsordning, og den gjorde med sine 15,000 mand fodfolk og 1800 dragoner også god fyldest i den store Nordiske krig ved siden af de hvervede regimenter. Men i selve grundlaget for ordningen var der dog en spire, der ved misbrug kunde udvikle sig til det senere stavnsbånd. Vel blev rekrutterne udtagne på sessionerne alene af militaire hensyn, men herremændene var gjort ansvarlige for, at der for hvert gods blev fremstillet det fornødne antal værnepligtige, en mand for hver 20 tdr. hartkorn. Men heraf udviklede sig efterhånden den praxis, at herremanden søgte at sikre sig det fornødne mandskab ved at nægte at give værnepligtige flyttepas. Herfra var springet ikke langt til ved samme middel at sikre sig gårdfæstere og fri sig fra øde gårde. Og således kom udviklingen i praxis; landmiliten blev skærmbredt derfor, og den fik også skylden.

Den byrde, som landmiliten medførte, var i fredstid ganske ubetydelig. Mandskabet samledes kun Søndag eftermiddag, 2 timer om sommeren, 1 om vinteren i nærheden af hjemmet, samt nogle få dage til samlede øvelser om efteråret, altså omtrent som vore skytte- og gymnastikforeninger, og forpligtelsen gjaldt kun i 6 år. Man forbavses over, at en så lett tjeneste kunde gøre landmiliten så forhadt. Vel havde den 11årige store Nordiske krig naturligvis medført langt større byrder, men landmiliten havde ofte udmærket sig så meget, at man sikkerlig må forudsætte god vilje. Men desværre måtte de værnepligtige afdelinger gøre tjeneste ved siden af de hvervede tropper, hvor disciplinen kun kunde hævdes ved brutale midler; og den rå tone overførtes da fra disse til de nationale afdelinger. Vi ved ialfald, at *træhesten* ved denne tid rykkede ind fra de hvervede tropper til landmiliten og derfra igen blandt fæstebønderne. Ad denne vej blev soldatertjenesten så forhadt, at det „at springe soldat“ kunde anvendes som straf. Hertil har det

formentlig også bidraget, at landhæren ganske blev sat i skygge af flåden, der under Sehested, Gabel og Tordenskjold vandt lavrbærene, mens landhæren led nederlagene navnlig overfor Magnus Stenbock.

Overgangen fra bådsmandsordningen til organisation af ryttertjeneste og landmilits har hidtil kun været flygtigt behandlet, og meget har henstået dunkelt. Arkivaren ved hærens arkiv, den dygtige krigshistoriker, kapitain *Rockstroh* har nu foretaget en grundig undersøgelse af disse forhold og derom meddelt interessante resultater i sidste hefte af historisk tidsskrift. Særligt har han fremdraget en hidtil ukendt omordning, der er foretaget i året 1718. Den store Nordiske krig (1709 til 1720) nærmede sig sin slutning, og hæren havde indhentet dyrekøbte erfaringer fra slagene ved Helsingborg og Gadebusch. Den udførlige fremstilling omfatter hele hæren og har derfor ikke kunnet fordybe sig i alle enkeltheder. Da jeg så, at dette navnlig gjaldt en så lille landsdel som Møn, henvendte jeg mig strax til forfatteren med forskellige spørgsmål desangående. Han har derefter med den største beredvillighed ikke alene uddraget af arkivernes masse og afskrevet adskillige oplysninger vedrørende Møn, men også stillet dem til min rådighed. Jeg skal heraf meddele følgende:

Hovedkvarteret for småøerne var på Falster. Fra Korselisse gård indsender regimentskriveren *Jakob Jørgensen* direkte til kongen den 15. Juni 1718 følgende indberetning vedrørende Møns land:

1) „som skal bestå af E. Maj.^s eget beholdne gods og gör 303 rytter læg, hvilket gods er forstrakt imod 200 tdr. sædebyg og 300 tdr. sædehavre, som af E. Maj.^s ridefoged s^r Hans Pedersen så vel som købstadmændene og andre på landet efter langvarig ansøgning dennem er forstrakt formedelst landets manglende forråd af korn, og således er deres gårdes jorder endelig udi rette tider tilsået.

2) er — at erindre den bygfældighed, som findes på bøndernes gårde og huse, som tømmeret derudi de fleste steder ikkun består af „bøje-træ“, stolper, bjælker, sparrer og lægter, og dertil højliggen efter mine tanker og eftersyn vilde behøves en del „føre-tømmer“ samt eg, som bønderne kunde komme til hjælp; særdeles den storm og uvejr dette forår har meget ned-

lagt deres huse og gårdes bygninger, som i ringeste vil hjælpes med 1500 sparrer, 400 „hejde træer“ (3: remstykker), 200 tylter lægter, 600 bjelker, 500 stolper, løsholdter 200 st. og bræder 30 tylter.

3) Findes de gamle rytterhuse på landet, som stedse har været øde, og består af 130 stykker 3: item og de, som med husfolk hertil og endnu er besæt, som er 250 stykker 3:. Samme tømmer, som står derpå, vil enten ganske nedtages eller og, ifald rytterne skal ligge på landet, dessen bygning istandbringes. Og hvis ikke, så kunde fornemmes, som jeg vel skulde mene, om ikke folk kunde bekomme at bebo dem imod at svare årlig deraf til rytterkassen, som de andre husmænd efter proportion.

4) Bønderne beklager sig overalt, dersom rytterne skal ligge hos dem, de da bliver øde og ikke kan svare af deres gårde, hvis (hvad) de kan tilkomme; mens dersom de måtte svare til dem som det ny ryttergods udi Sælland, vilde de holde det bedst for bestandighed til deres konservation, og rytterne at komme i købstæderne at ligge under kommando af vedkommende.

5) Rytterkoblerne er alle indlukte; hvilke var bedst til Ds. Maj.^s interesse blev lejet bort til bønderne i tide til græsning dette år, som der voxer ikkun meget ringe græs udi de fleste, mens til græsning gode; og som bonden lider mangel på græsning i landet, saa er det sikkerlig til E. Maj.^s bedre interesse og desuden bondens opkom, at de beholder koblerne, så mange som ikke bruges til rytterhestenes græsning, og giver hø derfor i stedet derfor til rytteriet årlig efter en derom forfattet ligning.

6) Her findes de tre gamle ladegårdsmarker ved „Stegøe“, de to er borgerskabet forundt i fæste, den 3de nogle bønder. Den ene af de 2 vange, borgerskabet har i brug, kaldes „Rismarken“. Derudi kan avles efter åringernes væxt 200 til 300 læs hø, som mig er berettiget og lader sig anse således. Om de borgere og ommeldte bønder skal beholde de 2de vange, de haver i fæste, siden de beklager sig på begge sider at vorde ruineret, ifald de marker tages dem fra, det indstilles — og om denne 3de at høstes herefter til rytterhestene enten skal forblive dertil eller hvorledes, det må og forestilles, som her findes ikkun ringe høavling her på landet, såsom man skulde mene, at når den kom i brug, vel giver mere hø. Og som præsten haver den $\frac{1}{3}$ del part af samme vang til sit kald, om E. Maj. måtte behage, præsten ligesom andre derfor at fornøje, siden E. Maj.^s in-

teresse hos borgerskabet for de $\frac{2}{3}$ dele beløber ikkun årlig at regne imod 48 rdl., og præsten bortlejer sin $\frac{1}{3}$ del ligeledes til borgere og bønder årlig for betaling.

7) Findes amtets bønder i mådelig god drift og stand, undtagen her og der i sognene ere nogle efterladne, nogle formedelst ulykkelig hændelse, af svaghed på deres kreaturer, og nogle af egen liderlighed udi drik og forsømmelse udi slet tilstand, som ved kommissionens holdelse og godsets nærmere beskrivning og overlevering til mig specialiter kan fornemmes. Ellers be„sværger“ bonden sig meget, at hannem intet bygningstømmer er givet i lang tid til gårdenes reparation, hvorover bygningerne er i slet stand. For resten kan jeg ikke andet slutte eller fornemme af dette lands beskaffenhed, det bonden jo nok kan svare E. Maj. deraf til rytternes deres besoldning efter reglementet, når Gud i nåde giver dem fred og bevarer dem fra ulykkelige hændelser.

8) Den forandring, som er sket på jordenes omdeling afvigte år, besværger bonden sig på de fleste steder meget over“.

(Resten vedrører „Falster land“.)

Denne indberetning synes at være sendt direkte til kongen (Fredrik IV), der med følgende skrivelse dateret *Clausholm* 9. Juli 1718 sender den videre til landetatens generalkommissariat:

„Vi giver Eder af hosfølgende fra regimentskriver Jakob Jörgensen indkomne relation nærmere at fornemme, hvorledes han Møn og Falster landes rytterbønders tilstand beretter at have forefunden, samt hvad han det angående i adskillige punkter sig omforespørger. Vi bestemmer da, at de 200 tdr. sædebyg og de 300 tdr. sædehavre, som godset på Møns land er bleven forskudt, ved hvert sted som et fast inventarium skal anføres, så og at rytterkoblerne *ikke* efter 5. pts. indhold til bønderne skal bortlejes, men til rette tid slås og høet deraf indtil videre foranstaltning vel forvares, og endelig at det med alle de øvrige pkter skal bero, indtil vore til ryttergodsets indretning forordnede kommitterede på åstedet selv henkommer, hvor de da alting nøje i opsyn skal tage og al nærmere nødvendig anstalt forföje“.

Efter de kommitteredes undersøgelse af ryttergodset m. m. indsendtes en indstilling om ordningen, hvori der siges: „Til de trende compagnier på Falster og et på Møn kompletet er alting reguleret“ —

Det var altså meningen fremdeles at indordne Møn under rytterregimentet.

Men herom giver kongen nu resolution dateret Gjorslev slot 20. Sept. 1718:

„*Eftersom Møn ej bliver ryttergods*, så kan det Mønske kompagni *igen* til soldaterlæggene henlægges, men hartkornet må inddeles i portioner og skal svare ligesom andet ryttergods 4 rdl. årlig af en td. hartkorn, samt desforuden, efterdi de ej leverer halmen in natura, endda for hvert læs halm betale 3 R til rytterkassen“.

Man ser altså heraf, at der i året 1717 er blevet gjort et forsøg på atter at lade ryttere afløse bådsmændene, men at der herimod, uvisst hvorledes, er rejst en sejrrig modstand. Det er så meget mere mærkeligt, som det fra andre egne oplyses, at man hellere vilde være rytterbønder end landmiliti, hvortil grunden formentlig har været, at man allermost frygtede herremændenes vilkårlighed. På Møn var det en anden sag; vi havde i snart to århundreder ikke havt noget at gøre med herremænd, derimod havde vi nylig lært hestgardens regimente at kende på en måde, der sent vil gå af minde. Det lykkedes altså nu at få gentagelsen forhindret, og for den kommende ordning har, så vidt man kan se, regimentskriveren *Jakob Jörgensen* lagt et godt ord i vægtskålen; han taler i det hele Mønboernes sag. Det er ellers en ejendommelig tjenstgang, vi her er vidne til. En underordnet embedsmand indgiver sin beretning og indstilling direkte til kongen under dennes private besøg på Clavsholm og Gjorslev, og kongen sender dem videre til de højeste regeringskollegier. Det er imidlertid en vel kendt egenskab hos Fredrik IV, at han ofte gik sine nærmeste rådgivere forbi og indhentede udtalelser fra lavere stående personer; det var vistnok et udtryk for hans mistænksomhed.

Den gode Jakob Jörgensen har øjensynligt ikke været nogen god stilist, og det er flere steder ikke lett at forstå hans egentlige mening. Under pt. 6 viser han en underlig forvirring i opfattelsen af forholdene ved den i 1696 nedlagte Stege ladegård og synes at forvekle begreberne mark og vang. Måske er der i de foregående år blevet gjort forsøg på at ændre den da skete ordning, som vi her ovenfor har forklaret. I hvert fald omtaler han borgerne kun som fæstere og brugere af ladegår-

dens jorder. Vel kunde den enevældige konge omordne alt som han vilde, men han plejede jo dog at respektere både brugs- og ejendomsretten. Vi forstår også, at skribenten er knyttet til et rytterregiment, når han taxerer jorderne alene i forhold til den mængde hø, der kan avles, medens man ikke ser, om han hermed regner med trevangsbruget eller det hele areal.

Det er også netop på dette punkt, at kongen slår ned med sine bemærkninger. Kom ikke mine ryttere for nær! Hvor vel-talende end Jakob Jörgensen skildrer Møns mangel på græs-gange, så får bønderne dog ikke lov til at leje græsset i kob-lerne; nej det skal slås og høstes til hø og vel bevares til vinterfoder for rytterne. Tilsidst måtte kongen dog nøjes med halm. Af denne forhandling får man også en bekræftelse på det velkendte billede af den lille flittige konge, der sidder og glider sig op i småting.

Imidlertid Møn var nu friet for indkvartering af ryttere, men måtte naturligvis betale samme afgift som det øvrige ryttergods, lidt over 4 rdl. pr. td. hartkorn. Det lyder i vore øren som en bagatell, men når man husker på, at en td. hartkorn dengang ikke var 100 rdl. værd, ser man, at alene denne post opslugte hele værdien, og der var mange andre skatter. Og dog siger Jakob Jörgensen, at bonden nok kunde klare sig, når ingen ulykker stødte til.

Nu skulde Møn altså efterhånden indordnes i landmilitzen, der som ovenfor berettet allerede var oprettet 1702. Formodentlig var der allerede da opsat lidt af rammerne, og den kapitain *Bülow*, der har ligget begravet i et kapel ved Borre kirke, som han købte 1703, har formodentlig været ansat ved landmilitzen. 1724 haves en lægdsrulle for det nationale landinfanteri, bestående af mandskab fra Sydsælland, Møn, Falster og Lolland, måske også Langeland.

Imidlertid havde der samlet sig så megen bitterhed imod landmilitzen, som Fredrik IV fik skylden for, så at den ny konge ved thronskiftet 1730 troede at måtte opoffre den. Da viste det sig imidlertid, at den netop var blevet brugt som et slags stavnsbånd, og Christian VI blev allerede 1733 nødt til at genoprette den påny, endog yderligere skærpet i den befrygtede retning. I forhandlingerne om genoprettelsen 1733 findes Møn nærmere omtalt. Af sydsøllandske regiment dannes 2. bataillon af små-øerne. Denne bataillons 2. kompagni (også kaldet no. 9) beteg-

nes som det „Mønske“, skönt kun 45 mand var fra Møn, resten 113 fra Falster. De øvrige 3 kompagnier var fra Lolland og Falster. Det Mønske kompagni havde 612 reservemandskab. Der var exerceplads i Borre for 17 mand, i Stege for 17 mand og i Søndersogn for 11 mand. Der boede en underofficer ved hver plads. Samme år indrettes nogle officerskvarterer.

Chef for Mønske kompagni var da kapitain *Beck*, boende i Søndersogn, der senere nævnes som major, boende i Stege.

Thomas Beck var indvandret fra Bremen, ansat som sergent ved garden. Under krigen i Braband var han i Hollandsk tjeneste. Efter hjemkomsten herfra tjente han sig op ved forskellige afdelinger, indtil han 1733 blev chef for Mønske kompagni og 1736 major. Han døde på Falster 1747. Han blev gift med en datter af bådsmandschefen admiral *Schøneboll* 1738 i Stege og 1742 med Sofie Hedevig v. *Bülow*, der er født i *Borre* 30. Sept. 1712, død i Kbhvn. 1775, formodentlig datter af ovennævnte kapitain *Bülow*.

Disse personalia er medtagne for at vise forbindelsen med Stege og Borre. Som lieutenant ved Mønske kompagni er nævnt Bruun og Winkler.

Mønske forhold er atter typiske for samtidens Danmark. Major Beck er indvandret som Tydsk landsknægt, skrev sig oprindelig *Beeck*. Han blev sergent ved den kongelige livgarde og derfra forsat til det „nationale“ Sællandske regiment, blev kapitain og chef for Mønske kompagni med kvarter i Søndersogn. Da han giftede sig ind i nogle af Møns fornemste familier, har han formentlig fået tilladelse til at tage ophold i Stege. Som major har han vel fået stillingen som chef for 2. bataillon. Hans lieutenanters navne tyder på, at den ene var Dansk, den anden Tydsk. Forholdet 2 Tydske til 1 Dansk synes at stemme med tilsvarende forholdstal af officersnavne ved andre Danske hærafdelinger under det 18de århundredes enevoldskonger. Endnu i 1764 findes kun 3—4 Danske officersnavne ved hele det Syd-sællandske regiment. Dette kan ikke forundre, når vi mindes, at Fredrik IV efterlod sig et politisk testamente, der fremfor alt pålagde efterfølgerne ikke at lade efterkommere af den gamle Danske adel¹⁾ få betroede stillinger i administrationen, advarede

¹⁾ Kun en af de gamle Danske slægter har stadig været istand til — trods forfølgelsen — at yde ofte gode bidrag til Dansk styrelse. Det er *Rosenkrantzterne*. Men hvorfor skriver de navnet i Tydsk form?

særlig mod slægterne *Juel* og *Sehested*, der havde udmærket sig særdeles, og hvoraf den sidste endda nærmest var en Sønderjydsk slægt. Derfor ser vi gennem hele århundredet en strøm af indvandrede Tydkere i spidsen for styrelsen: Plessen, Holstein, Schulin, Bernstorff o. s. v., hvoraf mange vel viste fremragende dygtighed på deres særlige omraader, men som dog alle bærer ansvaret for, at Sønderjylland gennem århundredet regeredes på Tydsk med alle de deraf flydende ulykker.

Dette gjaldt ikke alene hæren og den øverste styrelse. Samtidig finder vi en række indvandrede Tyskere som amtmænd på Møn: Foruden de to ovennævnte Plessener, C. G. Moltke (1708—28), C. U. Lütow (1728—33), C. S. Galkowsky (1733—47). Det ser virkelig ud, som om udlændinge, særlig Tyskere, havde enerett på de højeste embeder i Danmark, og vi forstår tilfulde betydningen af indfødsretsloven af 1776, der grebes som en redningsbøje¹).

Landeværnsfanen.

En sådan beskrives af Paludan I s. 240 således:

„Hos gårdmand Mads Frandsen i Thostrup fandtes for nogle år siden (ca. 1800) en af Fredrik den fjerdes landeværnsfaner, 3 alen i □, af carmoisinrødt taft, med forgyldte figurer og påskrift således: Midt på den kongelige Danske krone. I det øverste hjørne ved stangen Møns våben. I det nederste hjørne ved stangen rudera af en borg med tre tårne, beliggende ved havet. I det øverste ydre hjørne en basun engel i en sky og nedenfor:

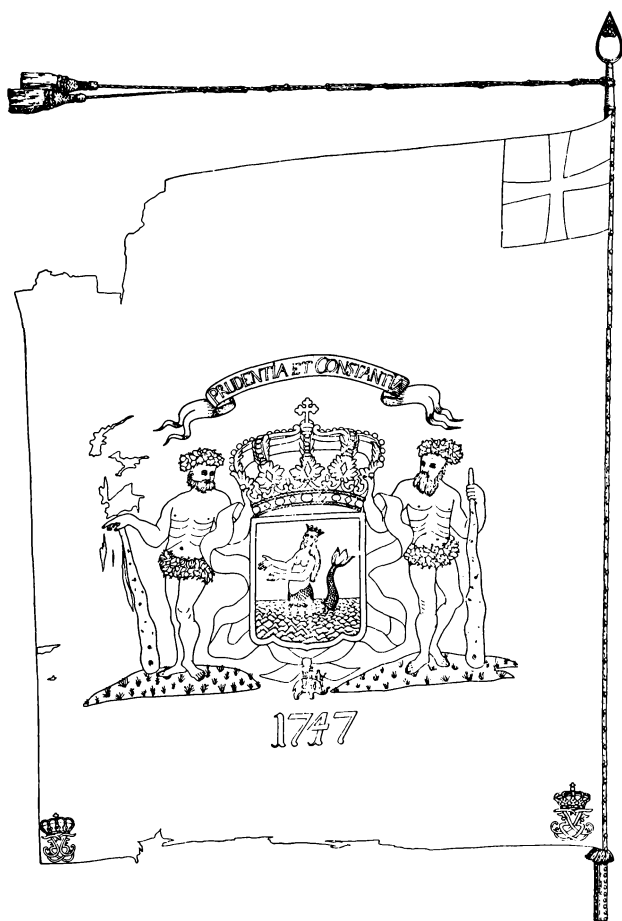
„Forfecter land og cronen,
så blæsis i basunen.“

„Herredsfogden boede i Fredrik den fjerdes tid i en af Thostrup gårde, hvilket kan have givet anledning til, at fanen er forblevet der i byen. Den er nu blevet sendt til amtmanden“. Hvor er denne fane senere landet? Nærværende forfatter har engang set en lignende fane afbildet et sted, men med den ænd-

¹) Ved slutningen af dette afsnit bør det dog bemærkes, at udgiveren af Paludans Mønsbeskrivelse 2den del s. 3 (1824) kortelig omtaler den ovennævnte kommission, der i 1717—18 foretog den ny inddeling af ryttergodset. Den bestod af statsråd Benzons, cancelliråd Landorph og commerceråd Buchholz. Titler og navne er tidssvarende.

ring, at der i midten fandtes en *kronet havfrue*. Jeg har tidligere havt en selvgjort flygtig skitse heraf, som dog for øjeblikket er forsvunden, og originalen har ikke kunnet findes.

Imidlertid er der opbevaret et par andre faner, der har tilhørt et hvervet regiment, der bar navn af det Mønske, skønt det i regelen lå i Holsten. Her gengives en sådan fane fra år 1747, der i midten også har billede af en kronet havfrue. Dette symbol, hentet fra det misforståede navn „Møen“, synes altså at have været brugt så vel af landeværnet, som af det Mønske hvervede regiment.

Den pietistiske tidsalder.

DEn periode, der karakteriseres af den *lærde orthodoxi*, havde ligesom udtømt sin sidste kraft i en saa typisk skikkelse som hædersmanden, *Morten Reenberg*. Hans sidste kamp var rettet imod den nu opdukkende pietisme. Denne synes at være udslaget af folkesjælens fortvivlelse. Samfundet var skridt for skridt under en forfejlet styrelse sunket ned i en hidtil ukendt fattigdom og den dermed følgende demoralisation. Møn var blevet det grelleste eksempel på den omsiggribende ødelæggelse, og der måtte et kongeskifte til for at afsløre forbryderne. Da det var kommet så vidt, at bærere af de højeste embedsstillinger, ja selv formanden i højesterett stempledes som bedragere, medens landet fyldtes med spioner, så kan man forstå, at folket søgte trøst for alle ulykker. Samtidens udvikling syntes at anvise to udveje: *Enten* kunde man søge ind i sin egen sjæl, finde syndeskylden der og bekæmpe den ved inderliggørelse af det religiøse levned — det var følelsens og grådens vej, og den fulgte *pietisterne* efter Tydsk mønster. *Eller* man kunde med Nordmanden *Holberg* gå forstandens og latterens vej, som det kendte ord siger:

„Kan Du ej le den galskab væk,
bort græder Du den sikkert ikke!“

Det er lett at se, hvorledes disse to strømninger forløb jævnsides, og begge munder ud i revolutionen, hos os med *Struensee*.

I sit mesterværk, Danmark—Norges historie 1720 til 1814, har professor *Edv. Holm* med megen grundighed lempet det 19. århundredes strenge skudsmål over datidens enevoldskonger

med den grundbetragtning, at hensigten altid var god. Men det kunde vel nok stærkere understreges, at den egentlige grund til al „galskaben“ var det system, der tilsigtede at umyndiggøre folket og ribbe samfundet for ethvert selvstændigt initiativ. Kun enestående åndelige kæmper som *Hans Egede* og hans hustru formåede at bryde igennem den store „bøjgen“.

Med afslutningen af den store Nordiske krig 1720 nåede det økonomiske sammenbrudd bunden. Da var — som Holm oplyser — statsskatten steget til 20—30 % af al indtægt, 2 % af al formue (5: halvdelen af udbyttet), og det skattepligtige hartkorn måtte svare mindst 3 rbd. af hver tønne (når en td. hartkorn kan anslås til en værdi af 100 rbd., vil det altså sige ca. $\frac{3}{4}$ af udbyttet). Men da havde Danmark også ved uhyre anstrengelser vundet sin *eneste virkelige sejr*, da kongen ved patentet af 22. August 1721 kunde forkynde genforeningen med *hele Slesvig* under stormagters garanti, medens landets repræsentanter beedigede, at „Slesvig til evig tid som helhed var inkorporeret i den Danske krone“. Om samtidens almindelige opfattelse af denne kendsgerning kan ikke tvivles. Men det gör ondt at se yngre Danske historikere beskæftigede med at bortfortolke sagens kerne, fordi kongerne siden forsömte at drage konsekvensen af sejren. Der er et og andet forhold både ved sejren dengang og hvad den kostede, der tydeligt minder om tilsvarende begivenheder og forhold nu 200 år derefter. Jeg har ikke set, om andre har draget parallellen.

Hovedslaget mellem orthodoxe og pietister.

I lang tid havde striden været ført fra prædikestolene i København, hvor stiftsprovsten, *Morten Reenberg*, var den skarpeste ordfører for de orthodoxe. Kongen (Chr. VI) foruroligedes derved og søgte som sædvanlig råd hos den Tydske grev *C. E. Stolberg* i Thyringen. Man mærke også grev Stolbergs gentagne råd til kongen at indforskrive Tydske professorer og sende Danske studenter til opdragelse i Halle. Efter dennes snilde råd nedsattes 16. Nov. 1733 en *kommission* til undersøgelse af striden, dog således at det blev de orthodoxe præster, der indstævnedes for kommissionen for at forklare, hvad de havde at klage over pietisterne. Tendensen var klar, da kommissionen blev sammensat af 5 pietister og 2 orthodoxe med den udprægede pietist, stiftamtmand *I. L. Holstein*, første greve af Ledreborg,

som formand, i Holsteins bolig i Stormgade, men forhandlingen skulde være strengt hemmelig. Slaget rettes da også strax imod Reenberg, der sætter sig i forsvarsstilling og forlanger betænkningstid. Da dette bliver ham nægtet i en kongelig skrivelse, møder han 16. December i spidsen for mange Københavnske præster og bider skarpt fra sig. Forhandlingen synes at være ført både på Latin, Dansk og Tydsk. Da Holstein siger til ham (på Latin): Du er en folkeophidser, svarer han: Nej ikke jeg, men Du og Din faders hus! (Denne, der var indvandret fra Tydskland, sigtedes for at have været Socinianer.) Men kommissionen synes ikke at have lyst til at have mere med den „gamle provst“ at gøre. Han fritoges af hensyn til alder og svaghed for at møde oftere i kommissionen. Men han havde efterladt sig en fortegnelse over adskillige kætterier, som var fremsat af en række pietistiske prædikanter både mundligt og skriftligt. Ifølge kommissoriet måtte der da optages en lang række forhør over de sigtede, og disse forhør blev snart så uhyggelige med brodersönnen, Christian Reenberg, som ivrig anklager, så selv grev Stolberg nok rådede kongen til at holde inde med skydningen. Det endte da med, at kongen udtalte en formaning til ikke at føre striden fra prædikestolene. Ad embeds- og befodringsvejen kunde man bedre og mere skjult støtte den pietistiske bevægelse. Jevnfør Nikolaj Jægers historie nedenfor.

Indadtil var det som sagt den pietistiske bevægelse, der prægede første halvdel af det 18. århundrede under stærk påvirkning fra den Tydske reformator *Francke* († 1727) i Halle. Bevægelsen trængte allerede frem under Fredrik IV, og frugten var oprettelsen af vajsenhuset i København. Sællands biskop, *Kristen Worm*, holdt i begyndelsen sin hånd over pietisterne, men vendte sig senere imod dem, da fordringerne blev overdrevne. Det store omslag kom imidlertid ved kongeskiftet, da *Christian VI* og hans pragtsyge dronning, *Sofie Magdalene* (fra det lille Tydske fyrstendömmе Bayreuth), ganske kastede sig i pietisternes arme, og *Holberg* måtte lukke det Danske theater.

For disse heftige bevægelser og kampe blev *Møn* atter en udpræget valplads, efter at den sidste høvding af den gamle skole, *Morten Reenberg*, havde forladt øen 1709. Han efterfulgtes af provst *Hulbech*, der gör indtryk af at have været en forligelsesmand uden noget særpræg i overgangstiden. Efter

hans død kaldedes til præst i Stege og provst på Møn 29. Nov. 1737 pietismens mest udprægede repræsentant

Nicolaj Jæger.

Om dennes hele færd har den udmærkede historiker, *H. F. Rørdam*, i kirkehistoriske samlinger IV. række V givet en udførlig fremstilling. Den tager måske mere med af enkeltheder, end der behøvedes til karakterisering af den ejendommelige mand. Men da fremstillingen giver en rammende skildring af kampens bølgegang og dermed et ypperligt billede af hin tidsalders tankegang, vil den med adskillige udeladelser og tilføjelser blive benyttet i det følgende.

Nicolaj Jæger var født 1697 i Hammel ved Frisenborg, hvor faderen var birkedommer. 1714 blev han (privat) student, året efter filosofisk baccalaureus og 1718 theol. kandidat med non (laveste karakter). Derefter var han amanuensis hos biskop *C. Worm*, da han var dygtig til at føre pennen. Han kunde også skrive vers, hvad man ser af et digt, som han skrev om Anna Sophie Reventlows indtog som dronning i København 1721. Dette skrift er alt andet end pietistisk i tendens eller enkeltheder. Det er en livlig skildring af indtogets pragt med megen virak for den ny dronning (hvis forhold til kongen havde vakt så megen forargelse). Lønningen udeblev hellerikke, da han 26. Dec. 1721 kun 24 år gammel kaldedes til præst i *Elmelunde*.

Når og hvorledes omslaget med ham er foregået, kendes ikke; men fra 1728 finder vi ham som den strenge kirkelige tugtemester, og senere bliver han støttet af pietismens hovedmand, slotspræsten *Bluhme*.

I 1728 har han en langvarig strid med sin degn, Drejer, hvorom der nedenfor skal berettes.

Han er dog især bleven bekendt ved sin ihærdige kamp for at gennemføre *kirketugten*. I 1730 får han dog endnu sine foresattes støtte, idet han klager over en bonde i Elmelunde by, ved navn Johan Hageman, der tidligere havde været korporal under krigen, men derefter havde fået en gård i fæste der i byen. Han vilde ikke gå i kirke; men da forordningen af 21. April 1730 påbød dette, kom han vel, men kun til prædiken og opførte sig lidet andægtig eller satte sig til at sove. De gamle plejede ellers at blive efter tjenesten og lade sig afhøre om, hvad de havde hørt af prædikenen, „hvilket de og

kunde til al fornøjelse“, og de overværer endog derefter katechisationen med de unge. Men Hageman foragtede begge dele, skønt han trængte hårdt dertil. Han levede også i „ondt forligelsesmål“ med sin hustru, og da nogle af menigheden havde spurgt præsten, om Hageman „var af vor religion“, lod præsten ham kalde til sig, første gang ved degnen, men han nægtede at komme; derefter sendte præsten — der selv var syg — bud med degnen og „medhjælperne“ (som det synes en mand af hver by, der dannede et slags menighedsråd). Så kom han endelig, men afviste ethvert spørgsmål og formaning ved henvisning til, at han havde været soldat og havde udmærket sig i krigen. Præsten nægtede ham da altergang, indtil han omvendte sig og lovede bedring, men han svarede, at han kunde ikke blive anderledes end han var, og han troede på en almægtig Gud, Jesum Christum og den Hellig ånd. Far vel!

Dette indberetter præsten til biskop Worm ved brev af 26. Sept. 1730 med påtegning af provsten J. Hulbech, der efter forhandling med medhjælperne attesterer rigtigheden af det påklagede forhold.

Da der ikke høres mere om sagen, har Hageman formodentlig måttet føje sig og erfare, at det ikke var nok at have været en tapper soldat.

Præsten Jæger havde i sit segl den underskrift: Værer snilde som slanger og enfoldige som duer. Dette kan vel finde anvendelse på hans færd i efterfølgende sag.

Midsommerfesten.

De ældgamle folkefester ved Jul, Fastelavn, Kyndelmisse, Valborgsdag, St. Hans og Mikkelsdag havde udspring langt tilbage i tiden, ja nogle har allerede været fejret i hedenold. Med sit ejendommelige folkelige greb har den katholske kirke forstået at knytte flere af disse fester til sig, om end den har måttet se igennem fingre med adskilligt, der nu vilde anses for anstødeligt. Tanken har utvivlsomt været, at kirken skulde vise sig som folkets hjem, hvor alle søgte hen i fest som i sorg. Derfor stod kirkerne altid åbne og betroedes tildels til befolkningens omsorg. De kirkelige processioner med folkeoptog var disse: tidligt på året drog man ud fra kirken med kors og fane, og præsterne velsignede hus og marker, folk og fæ; dette kaldtes korsbyrd. Ved Majfesten, når kornet var sået, gjorde man ligesom gen-

besøg til kirken. Ungdommen var da „udmajet“ med flitterstads, anføreren „majgreven“ fremfor alle med majspiret i hånden. De „red da sommer i by“ med megen lystighed og svir. Men Søndagen derefter førte majgreven toget ind i kirken, hvor der offeredes på alteret, og det var ikke frit, at de dandsede sig både ind og ud. Endnu vildere kunde det gå ved bryllupper, når brudeskaren 2den eller 3die dag samledes i kirken med mad og drikke og holdt gilde med svir og dands i selve kirken. Præsterne søgte vel at holde lystigheden indenfor passende grænser, men lukke kirken det vilde man ikke. Drikkeondet var jo så indgroet i folk, og man så anderledes derpå end nu omstunder.

Således var kirke- og folke-fester voxet sammen efter tidens lejlighed. Ved reformationen standsede imidlertid deltagelsen fra kirkens side, og kirkerne lukkedes. Folkefesterne fortsattes dog, og menigmand søgte så godt de kunde at vedligeholde nogen forbindelse med kirken. Der gik så over hundrede år, så kom Danske lov 6 III 11, der strengelig forbød disse folkefester, der sagtens også var skejlet ud på forskellige måder. Men ett er at skrive en lov, et andet var ialtfald dengang at få den sat i værk. Atter gik et halvt århundrede, og ungdommen blev ved at ride sommer i by. Men da alle ulykker strömmede ind over landet med deraf følgende demoralisation, gav den pietistiske strøm majfesterne skylden og rejste en storm imod dem, og ved landemodet i 1707 blev det pålagt provsterne at søge denne gamle skik afskaffet. I de 11 år fra 1721—32 var det lykkedes Jæger at hindre udførelsen i Elmelunde sogn. Men i 1732 var der tre af bønderne i Elmelunde by, *Jens Brant*, *Hans Nielsen Møller* og *Anders Larsen*, der, efter indhentet tilladelse hos amtmanden på Møn, etatsråd von *Lützow*, genoptog skikken. De samlede dertil 16 unge karle ved kirken, af hvilke nogle forlod kirken, inden læsningen var tilende. Formanden, Jens Brant, der mærkelig nok synes at have været en af præstens „medhjælper“, lod sin søn uddele krands. Hans Nielsen Møller førte sommerspæret, og en husmand Anders Rasmussen rørte trommen. Så red de fra by til by og svirede så vel, at en af de unge morgenen efter af sine forældre måtte hentes på Jens Brants gulv. Desuden havde de sagt, at de vilde fortsætte med festlighederne de følgende Søndage.

Dagen efter festen indsendte præsten under 30. Juni 1732

en klage til biskoppen med udførlig beretning om det passerede. Han nævner dog ikke, at bønderne havde haft amtmandens tilladelse, hvad han siden siger, at han ikke har vidst, ligesom han siger, at han ikke vil tage deltagerne til alters, førend han har fået biskoppens svar. Da Hans M. melder sig til alters den følgende Søndag, nægter præsten at „annamme“ ham. Da indsendte H. M. en klage til amtmanden, beråbende sig på den givne tilladelse og forsikkrende, at præsten jager alle unge tjenestefolk fra sognet, så sognemændene ikke kan få sit arbejde gjort.

Denne begrundelse tyder på, at bevægelsen har været planlagt. Da klagen, som manden næppe selv har kunnet skrive, er forfattet samme dag, som afvisningen er sket, må det antages, at H. M. alt iforvejen har sørget for at have en sagfører tilstede.

Klagen bringes samme dag til amtmanden, der påtegner den med opfordring til præsten at give sin erklæring; dateret Nygård, 5. Juli 1732.

Jæger giver dagen efter sin forklaring i overensstemmelse med klagen til biskoppen, beråber sig på loven og landemodet, men omtaler heller ikke nu amtmandens tilladelse, som dog er påberåbt af H. M.

5. Juli 1732 kom biskoppens svar på præstens klage, hvori denne henvises til at andrage sagen for amtmanden; „men at deres velærværdighed uden anden foregående omgang skulde holde dem (bønderne) fra lønligt skriftemål og Herrens bord, *dertil finder jeg ingen anledning*“.

Biskoppen vidste jo ikke, at amtmanden forud havde givet tilladelse.

Jæger sender alligevel anklagen til amtmanden, men får sin skrivelse *uåbnet tilbage*.

I det sted sender amtmanden nu en klage over præsten til biskoppen. Han havde, på grundlag af Hans Møllers skrivelse og Jægers erklæring derpå, undersøgt sagen *nöje* og fundet, at præstens beskyldninger ikke var rigtige, og da han derefter havde ladet ham indkalde hos provsten for at bilægge striden, var Jæger udebleven. (Budet skulde være bragt ham mundtlig med en mand fra sognet, men Jæger nægtede siden at have fået det.) Amtmanden gör nu gældende, at Jæger skulde ikke have taget sig selv tilrette, men overladt det til biskoppen og amtmanden. Denne er nu meget vred og skriver: „Jeg kan meget vel fornemme, at hr. Nicolai intet andet hermed intenderer, end

som at han vil angribe mig i det mig allernådigst betroede embede“ — og slutter med at kræve en provsterrett nedsat over præsten. Dateret Nygård 16. Juli 32.

Samtidig skrev Jæger til biskoppen og melder, at klagen til amtmanden er sendt uåbnet tilbage, beklager sig over, at amtmanden har været derude, havt bønderne samlede på gaden og støttet dem i deres opsætsighed, medens han til præsten sender mundtlig bud, som det kunde være til en bonde.

Med skrivelsen fulgte beretning om den formaningsstale, han havde holdt til bønderne for at afholde dem fra „hedenskabet“, og derhos en beskrivelse af optøget. Förend de red, havde de tilsammen sunget en psalme og læst en bön og derpå redet „i Jesu navn“. En red foran med en stok, hvorpå var en hvid fane med et kors; derefter kom et par med majspæret; i hver by de kom til plantede de majspæret og dandsede omkring det under korsfanen. Ved hjemkomsten drak og dandsede de et stykke ud på natten. Dette gentoges næste helligdag.

Præsten tilföjer endvidere, at dengang han første gang fik denne leg forhindret, da var der en mand, som sagde til ham, at når de gjorde således, så fik de både korn og kærne. Når han da fik nogle til at fælde deres majspær, så var der andre, som rejste et andet op igen, og en af dem lignede dette ved Kristus, som opstod på den tredje dag.

Nogle sagde da om præsten, at han var Antichristen, der forstyrrede Christenheden. Han havde da hemmelig formanet og straffet dem, og de havde da også bedret sig og var ikke med denne gang. (Man har heri et tydeligt billede af, hvorledes der i den gamle folkeskik var blandet levninger af de hedenske frugtbarhedsfester og de katholske processioner.)

Men den nidkære præst havde nu fået at göre med sine overmænd. Biskoppen fulgte amtmandens opfordring og lod sætte provsterrett over præsten. Men denne er dog ikke forknyt, men lader selv stævne ikke alene bønderne, men også amtmanden for provsteretten.

Den sagtmodige biskop skriver og opfordrer til forlig, idet han på den ene side udtaler, at Jæger har handlet urett ved at fare for hastigt frem, men også amtmanden burde ikke have sendt Jægers brev uåbnet tilbage. Men der blev intet forlig.

Provsteretten, der sattes i sacristiet (udbygningen på nord-

siden, som senere nedreves, men nu atter er opført) ved Stege kirke 13. Aug. 1732, bestod af provsten *Jørgen Hulbech*, og præsterne *Jens With* fra Keldby og *Jens Engel* fra Borre. Her foretages Jægers stævning af de 3 bønder samt amtmanden og forvalteren eller ridefogeden *Christoffer Schmit* „på bøndernes vegne“. Prokurator *Jørgen Lund* møder for amtmanden og nedlægger påstand på, at sagen afvises fra provsteretten og henvises til herredstinget, hvilken påstand også af retten tages tilfølgende.

Dette vil Jæger ikke finde sig i, men indgår nu til kongen med andragende om, at der må blive sendt en kommission til sagens undersøgelse og påkendelse; Jæger har sagtens sat sit håb til kong Christian den 6tes bekendte pietistiske tilbøjelighed. Men da amtmanden får nys herom, sender han også et andragende til kongen i modsat retning.

Begge andragender bleve af regeringen henviste til biskoppens erklæring, men af den omstændighed, at sagen lå 6 uger i conseilet, kan man måske slutte, at det har været vanskeligt for regeringsmedlemmerne at afholde kongen fra at gribe ind til gunst for Jæger.

Imidlertid var der ført vidner for Mønbo herredsting, dels for amtmanden, nemlig beskikkelsesmændene (stævnsmandene) *Christopher Larsen Bødker* og *Abel Knudsen*, begge af Råby-magle, dels for præsten, nemlig kirkeværgerne *Niels Jensen* i Østermarke og *Hans Olsen* i Torpe, der begge var præstens medhjælpere. Disse beretter om præstens forsøg på at tale de pågældende til rette; blandt andet havde *Hans Møller* da sagt til præsten: Nu har jeg været fra alters i 7 uger, og om jeg dør imidlertid, så skal det kræves af Eders neglerødder.

10. Sept. sættes atter provsteretten i Stege sacristi for at dømme præsten efter amtmandens klage. Istedet for den syge præst *Engel* var mødt capellan *Hans Vandal* fra Magleby. Efter reglen: alle kneb gælder, når de bliver brugt, greb Jæger nu til et mærkeligt forsvar. Stævnsmandene, der ikke kunde læse, havde, da de bragte ham stævningen, begået den fejl at lade ham beholde originalen og taget genparten med tilbage; heraf benyttede Jæger sig til at udeblive fra retten; han vilde tydelig trække sagen ud, om der imidlertid skulde komme imødekommende svar fra kongen. Provsteretten blev kendelig ilde berørt ved denne taktik og satte ham „lagdag“ til ugen efter. Jæger

lod da møde ved sin svoger Ørbech med et indlæg, hvori han først forklarer den uhjemlede stævning og spotter med, at stævnmændene har aflagt ed på, hvad de ikke kunde læse, men ender med at indskyde sagen til den kommission, som kongen „allernådigst måtte forordne“. (Det synes som Jæger sikkert har ventet dette; han har formodentlig allerede da stået i forbindelse med den siden så mægtige Bluhme, der da nylig var bleven hofpræst.) Retten fremmer ikkedestomindre sagen og bestemmer domsafsigelse til den 29. Oktober.

Imidlertid indsender amtmanden et andragende til biskop Worm fra de 3 bønder, hvori disse klager over deres „højt magtpåliggende salighedssag“ og beder om, at der må blive givet ordre til, at den „retsindige Herrens tro tjener“, provst Hulbech, kan tage dem til alters.

Da sagen således får en for Jæger truende vending, iler han i begyndelsen af Oktober til København, formodentlig for at søge støtte hos sine venner. Allerede tidligere (8. Aug.) havde han været en tour i Kbhvn. og skaffet sig fra „summus theologus“, professor Hans Stenbuch, en — dog noget forbeholden — erklæring imod de „modvillige“ bønder. Formodentlig har hans venner ved det andet besøg ikke kunnet råde ham bedre end påny at henvende sig til biskoppen, der gerne vilde have sagen forligt. Jæger begik nu atter et af disse træk, der ikke vidner gunstigt for ham. I stedet for personligt at gå til biskoppen og tale med ham, skrev han (8. Oktober) til biskoppen med ny udførlig fremstilling af den truende provsterettsag, men han *daterede brevet fra Hjertebjerg*, skönt han den dag var i København; han har altså af en eller anden grund villet skjule for biskoppen, at han var rejst til København. Men provst Hulbech, der åbenbart ikke har stolet på Jægers ærlighed, sender samme dag et brev til biskoppen, hvori han meddeler denne sagens akter „i den tanke, at hr. Nic. Jæger, som nu er i København om denne sin sag, måske ikke lader Deres Højærværdighed få akterne at se, som han dog har med sig beskrevne“. Jæger fik da hellerikke hos biskoppen nogen støtte, thi denne svarer ham under 11. Oktober meget koldt, at „han gjorde bedst i uden videre vægring at annamme de 3 mænd; hvis ikke, vil det formodentlig blive Deres Velærværdighed selv til fortræd“.

Jæger giver sig dog ikke og svarer biskoppen under 18.

Oktober — nu dateret fra København — med ny beskyldninger mod bønderne og tillige med en sigtelse mod provsten, at „vedkommende“ (s: amtmanden) hellere vilde have provstens dom end kongelige kommissarier, efterat provsten allerede en gang havde henvist sagen til verdslig domstol.

Hermed rejste Jæger så hjem med uforrettet sag, og provsterettens dom, der faldt den 29. Oktober, gik ham hårdt imod. Han blev dømt i bøder og sagsomkostninger, samt til at gøre amtmanden afbigt og uden vægring tage de tre mænd til alters.

Men allerede inden biskoppen havde kunnet blive bekendt med dommen, havde han under 31. Okt. afgivet en erklæring til kongen, hvori han beklager Jægers hele fremgangsmåde og særlig nævner den urigtige datering af dennes brev af 8. Okt. Forøvrigt udtaler han den for statskirken karakteristiske opfattelse, at det ikke gik an at kræve kirkelig afbigt for en handling, hvortil den kongelige øvrighed havde givet tilladelse. Han ender dog med at tilråde, at „sagen dæmpes og i mindelighed afgøres således“, at Jæger, „der har villet vise sin nidkærhed, men uden forstand“, tager de tre mænd til alters, og forresten advares herefter at gå forsigtigere tilværks.

I overensstemmelse hermed udgår så en kongelig resolution af 28. Nov., der befaler, at sagen skal ophæves uden videre process på den måde, som biskoppen anbefalede.

Det skinner dog igennem kongebrevets ord, at man næppe har billiget amtmandens optræden, idet det hedder, at bønderne „skal have beråbt sig på“ amtmandens tilladelse. Når afgørelsen trak ud i 4 uger, er det måske også et tegn på nogen tvivl blandt regeringens medlemmer.

Man skulde nu tro, at den enevældige konges resolution var den endelige afgørelse. Ingenlunde; ingen af parterne lod sig nøje hermed.

Amtmanden var yderst opbragt og dristede sig endog til under 4. December at indsende til kongen en fornyet voldsom anklage imod præsten, hvorhos han vedlægger provsterettens dom og begærer den udført.

Den kongelige resolution var tilsendt pastor Jæger med en formaning fra biskoppen om ikke herefter at handle på egen hånd og ikke at datere sine breve fra urigtigt sted. Jæger svarer 9. December, at han var villig til at tage de 3 mænd til alters, naar de vilde angre deres synd, men da han nu påny

havde kaldt dem til sig, havde de svaret, at de vilde ikke erkende for synd, hvad de havde gjort, medmindre „amtmanden befalede dem, at de skulde kende det for synd“. Herefter vilde han ikke tage dem til alters, men „hellere være al den trængsel, lidelse og nød underkast, som er sket Christi tjenere tilforn“.

Men ikke nok hermed, han indsendte dagen efter til kongen en ny udførlig fremstilling af sagen. Heri kommer han blandt andet også ind på at imødegå en yttring af amtmanden om, at sommerridningen var den „eneste lystighed, bonden har om året ved al sit sved og arbejde“. „Men det er sandelig ikke deres eneste lystighed på Møn, og efterdi jeg hermed er aftvungen at sige, hvad lystighed Møns bønder desforuden have, da kan de næppe gødske deres jord uden gilde; ved deres høslet har mange af dem fiol og tromme for sig og holde gilde i to eller tre dage tillige. Ved deres bystok, når de skifte byfoged, har de gerne en hel eller halv tønde øl, som byen er stor til, at drikke og gøre sig lystig ved. Sligt må tåles, efterdi det sker søgnedage og er ikke så absolut Deres kgl. Maj.s lov imod. Her har de unge hellerikke så stor lejlighed til liderlighed som ved det såkaldte sommergilde, hvilket de mange steder berede sig til fra Voldermisse (Valborgsdag) og continuere siden fra Pintsedag hver helligdag til henimod Mikkelsdag med drik og spil foruden andet, som hemmelig går i svang iblandt dem ved den lejlighed, de have dertil; hvilket gilde, som det er en åben dør for alle laster, som i Deres kgl. Maj.s løv strengelig forbydes, så er det ikke noget, som jeg har kunnet samtykke i, endskönt jeg lige så vel trænger til bonden som andre“. Efter en lang veltalende udvikling og skarp klage over både provst og amtmand slutter han atter med andragende om, at sagen må blive pådømt af en kongelig commission. Han drister sig endogså til at foreslå commissionen sammensat af den senere så mægtige grev J. L. Holstein og præsten Hans Mossin (Morsing) ved Trinitatis kirke (der forøvrigt senere blev bekendt ved sit sammenstød med sine pietistiske medhjælpere).

Idet Jæger nævner grev Holstein, får man en naturlig forklaring af den dristighed, hvormed han optræder. Holstein, der var kongens nærmeste ven og fortrolige, tilhørte nemlig den pietistiske retning; men hans ophøjelse til ledende statsmand sker først et årstid senere. Ellers vilde Jægers sag formodentlig have fået en anden udgang.

Imidlertid presser amtmanden på med gentagne skrivelser og opfordrer heri biskoppen til at vise, „at den gamle pavelige myndighed med at holde nogen fra alterens sacramente imod lov, en usvækket dom og en souverain konges absolute befaling, ikke nu mere regerer i disse Lutherske lande“.

Biskop Worm svarer Jæger under 20. Dec. med ny formaning til at føje sig og sigtende til Jægers ord i brevet af 9. Dec., slutter han med en yttring om, at det kan hænde, „at en og anden, der have kaldet sig Christi tjenere, ere selv løbne i fortræd, hvorfor jeg vil bede Gud bevare Dem“.

Jæger svarer herpå 30. Dec. med en af nidkærhed brændende fremstilling af sit standpunkt „på den grundvold, der står fast, hvilken haver denne besegling: Herren kender sine“.

Den fremdeles sagtmodige biskop skriver da 3. Januar 1733 til kongen, at hvis ikke den kongl. resolution af 28. Nov. havde ophævet processen, vilde han have tilrådet at lade provsterettens dom indanke for landemodet; men for at ikke bønderne i så lang tid skulde være afskårne fra sacramentet, vilde han tilråde at lade provsten i Stege eller en anden præst på Møn betjene bønderne imidlertid.

(Rördam siger med rette, at når man strax havde grebet til denne udvej, vilde megen strid været undgået.)

Regeringen, som genneingående fulgte biskoppens råd, fralder nu resolutionen af 28. Nov., lader sagen indanke for landemodet og overlader biskoppen at skaffe bønderne betjening ved en anden præst.

Men inden sagen kom for landemodet, var amtmand Lützwow død. Under 2. Maj 1733 havde biskoppen givet tilladelse til, at amtmanden under sin sygdom måtte tage bolig i Stege navigationsskole; men provsten indberetter til biskoppen, at L. ikke var kommet til at bo der, da han den 1. Maj ved døden var udfriet fra „al den umage, som han i den korte tid her på landet havde udstået“. Det synes, at provsten har ment, at amtmandens død var fremskyndet ved ærgrelse over, at han ikke kunde få magt med den opsætsige præst.

Endelig i Juni 1734 falder dommen ved landemodet, hvorved provsterettens dom stadfæstes. Men Jæger vil fremdeles ikke bøje sig. 1. Sept. indberetter provst Hulbech, at Jæger atter har afvist bønderne, og spørger, hvad han nu skal gøre. Biskoppen svarer, at man nu må vente og se, om Jæger vil appellere til

højeste rett, og pålægger provsten fremdeles at betjene bønderne. Sagen kom dog ikke videre, Jæger betalte, hvad landemodet havde idömt ham; men om han böjede sig overfor bønderne, vides ikke.

Dette er dog ikke sandsynligt, thi netop på denne tid skete det systemskifte i regeringen, der bragte pietismen i höjsædet. (Brødrene Plessen gik af 1733—34, og Holstein tiltrådte 1735).

Man ser da også, at pastor Jæger så langt fra følte sig overvunden og nedböjet, at han just i December 1734 indgår til biskoppen med en ny klage, denne gang rettet imod nabo-præsten Jens With i Keldby, hvem han havde „søgt at opvække til årvågenhed og nidkærhed i embedet“.

Derom var der bleven strid imellem dem i præstekonventet, og Jæger havde nægtet at betjene ham ved altergangen. Om et brev, som han desangående havde skrevet til With, siger han: „Jeg nægter ikke, at jo samme mit brev er noget skarpt; men endel kender jeg manden, at han ikke er tjent med mælkemad, endel var også sagen af den beskaffenhed, at det syntes fornøden dristig at skrive sandheden“. Jæger vil nu, at biskoppen skal skride ind, skønt det ikke er hans hensigt at begære nogen anden præst til at betjene ham, da det ikke er hans mening, „at administrators uværdighed skulde betage de hellige ting deres værd og kraft hos dem, der bruge dem værdeligen“; men han frygter for den forargelse, at With skulde „overfuse ham i skriftestolen“.

Biskop Worm svarer som sædvanlig sagtmodig, at With er en rettsindig og fredelig Guds tjener, og at Jæger bör tale med ham, så de kommer til forståelse.

I de følgende år fortsætter Jæger sin kamp for at gennemføre kirketugten. Der foreligger desangående en hel række breve fra ham til biskoppen. Blandt synderne nævnes f. ex. en forhenværende skovfoged ved Råbylille skov, Hans Larsen, Johan Hagemans tjenestekarl, Jens Torsen, og fem personer, der have begået noget „ringe tyveri“ fra et strandet skib. Særlig opstår der uenighed om behandlingen af Peder Mortensens hustru, Kirsten Larsdatter i Råbylille. Hun var sigtet for injurier, men frikendt ved herredstinget. Dog vil præsten ikke tage hende til alters, da han kalder hende en „skændegæst og uforligeligt menneske“. Herover klager den ny amtmand, general *Galkowsky*, til biskoppen, og denne skriver da til præsten i

samme retning som under den tidligere sag, at det ikke gik an at anvende kirkestraf for en sag, i hvilken vedkommende var frikendt af den verdslige rett. Men Jæger blev ved sit, og herom føres da forhandling i mere end et år, under hvilken biskoppen ytrer i et brev til amtmanden, at Jæger „måske ikke er hr. generalen som mig bekendt, da De dog nok med tiden lærer ham at kende“.

I denne sag får Jæger dog den tilfredsstillelse, at den pågældende kone „omvendte sig“. Hun bad præsten lade hente hendes modstandere, og hun rakte dem da hånden, idet hun sagde: Jeg har gjort Eder urett, og jeg beder I vil forlade mig det! Med en kendelig triumferen slutter Jæger sit brev herom til biskoppen med et spørgsmål, der omtrent vil sige så meget som: Har biskoppen så mere at befale!

Dette brev er af Februar 1736. Næste år foregår der en mærkelig forandring med præsten. 1737 fejredes 200 års dagen for reformationen, og Jæger havde i den anledning skrevet et festdigt, hvorom mere nedenunder. 7. Maj 1737 skrev Jæger til biskoppen et brev, hvori han gör afbigt for, at han hidtil har manglet den besindighed, som erfaring nu har lært ham, og som vidnesbyrd om, at biskoppen vil tilgive ham, beder han denne om, at han vil lade det medsendte festskrift censurere.

Måske var der dog nu også et andet hensyn, der indvirkede på Jæger. Den gamle provst Hulbech var så svag, at han måtte søge sig en viceprovst, og hans kapellan havde dertil foreslået for biskoppen en af de 3 ældste præster på øen, nemlig Jens With i Keldby, Jens Engel i Borre og Nicolaj Jæger i Elmelunde. Biskoppen havde valgt Engel, men denne havde bedet sig fri af helbreds hensyn.

I Maj 1737 kom biskop Worm til Møn, rimeligvis for at ordne dette såvelsom gudstjenesten i det ny tugt- og arbejds hus. Jæger vilde da have gjort bispen sin opvartning, men giver Withs søn skylden for, at han var kommet for silde. Biskoppen havde imidlertid medbragt Jægers festskrift, der nu var censureret af professor Wøldike. Jæger takker herfor — i brev til biskoppen — og siger, at han vil lade skriftet trykke med de rettelser og udeladelser, som censor har foretaget, skönt han ikke selv kan se nogen fejl deri.

Siden er Jæger dog kommen på andre tanker og sender skriftet til sin meningsfælle hofpræsten Bluhme, der forelægger

det for kongen; derved bliver det genstand for omtale i kongens brevveksling med grev Holstein. 24. Juni meddeler kongen denne, at Bluhme har givet ham Jægers skrift med Wøldikes censur. „Vi tvivle ikke om, at Han (således tiltalte kongen andre) selv vil finde Wøldikes censur ganske forunderlig, og skal det blive således ved, så kan ingen opbyggelig bog mere udkomme“. Bluhme havde foreslået kongen at lade bogen censurere om igen af to professorer af den pietistiske retning, og herom vil kongen høre Holsteins mening. Denne har dog sagtens fundet dette for stivt overfor Wøldike. Men det synes, at forhandlingen herom har trukket så længe ud, at bogen ikke udkom før 1739, påtegnet med Wøldikes „imprimatur“. Imidlertid var hermed Jægers lykke grundlagt. I Oktober 1737 døde både provst Hulbech og biskop Worm, og uden at Jæger engang havde søgt embedet, bliver han udnævnt til sognepræst i Stege.

Allerede 17. Nov. skriver kongen til Holstein, at han har kaldet Jæger til præst i Stege. Men da provstestillingen ikke behøver at være knyttet til Stege, vilde kongen give Hjertebjerg til den ovennævnte Mossin, der så skulde være provst tillige. Det blev der dog ikke noget af, da Mossin netop på samme tid kom i strid med pietisterne. Under den kongelige resolution, hvorved Jæger kaldes til Stege, er der derfor tilføjet med en anden håndskrift: Skal være provst tilligemed. Stege præstekald har dengang været et af Danmarks største, og det søgtes af mange ældre præster med udmærkede anbefalinger endogså fra kongens svigermoder, markgrevinden. Men det gjaldt nu for pietismens bannerførere at skaffe en glimrende oprejsning for den mand, der havde lidt så meget for kirketugtens sag. Unægtelig havde Jæger vundet sejr, da han i sine optegnelser skriver, at han 29. November 1737 blev „kaldet fra Elmelunde menighed til provst og sognepræst i Stege“. At han som provst styrede med nidkærhed og stramme tøjler, er lett forståeligt nu, da han havde de øverste myndigheder og hele tidsånden på sin side, og dette fremgår da også af hans følgende brevveksling med biskop Worms eftermand, *Hersleb*, hvori han klager over en del af sine undergivne præster og degne, der ikke vil anerkende provstens myndighed, men kun regne ham som „primus inter pares“ ∴ den første mellem ligemænd. At Jæger fortsatte med sin selvrådighed også overfor sine overordnede, fremgår af, at stiftsprovsten *Niels Dorph* klager til biskoppen over, at Jæger

havde tiltrådt embedet i Stege uden at have fået bispelig kol-lats (kaldsbrev). Jæger undskylder sig da med, at Dorph ikke havde svaret på hans brev, og menigheden kunde ikke und-være ham.

Det er den samme Jæger, om hvem Paludan (i Møns-beskrivelsen 1. 484) fortæller følgende „anekdote“: „Da kong Christian den sjette engang var på Møn og spiste hos provsten, nedlod kongen sig til at spøge med ham og sagde blandt andet: „Det er vel et meget slet kald, De har.“ (Kongen var sag-tens vant til at høre sådanne klager.) „Deres Majestæt“ — sva-rede provsten — „det er for stort levebrød for en mand. To kan rundelig leve deraf.“ Forundret over dette svar, som røbede en ikke almindelig uegennyttighed, gav kongen ham løfte, at når kaldet efter hans tid blev delt, skulde hans descendenter, når de dertil var værdige, have fortrinlig adgang til det ny kald. Dette løfte gik også i opfyldelse, da sønnesønnen (det var bro-dersønnen) (Hans) *Jörgen Jæger* 1782 fik Damsholte.“ Rördam tvivler dog om, at kongen har været i Stege i de 3 år, da Jæger levede der, hvortil må bemærkes, at det godt kan være sandt, fordi det ikke vides; ligeledes behøver man næppe med Rör-dam at betvivle, at kongen har spist hos provsten, hvilket meget vel kunde stemme med kongens religiøse tilbøjelighed. Lige-ledes synes det hellerikke ganske berettiget at drage Jægers for-mentlige uegennyttighed i tvivl, fordi kongen *efter* de faldne ord erklærede, at delingen først skulde ske efter Jægers afgang. Ganske visst er der træk nok, der vise, at Jæger har ladet sin optræden påvirke af hensyn til udsigterne for sin egen stilling. Men hans hele saga, hvoraf det klart nok fremgår, at han ikke var bange for at sætte egen fordel på spil, viser noksom, at han meget mere endog hensynsløst har tilstræbt magt og ind-flydelse for at sætte sin vilje igennem, end just for at vinde økonomisk fordel.

Jæger fik dog ikke lang tid at nyde sin sejr. Endnu 6. Sept. 1740 haves et brev til biskop Hersleb med hans usæd-vanlig faste hånd; få dage derefter døde han (15. Sept.). Efter hans død blev det store Stege præsteembede delt, idet Dams-holte sogn — også kaldet Nysogn — blev udskilt.

Jæger var utvivlsomt en særdeles begavet mand med ud-viklet karakterstyrke. Han var hellerikke uden digteriske evner efter tidens lejlighed. Herom vidner det ovenomtalte festskrift

til reformationens forherligelse. Indledningen er en historisk betretning på vers, hvori det f. ex. hedder:

Ved dette nabolys (i Tyskland) vort lys vi Danske tændte,
thi der kong Frederik den første selv erkendte,
at det var sundt og sandt, hvad som blev præket der,
besøgede han, at det samme prækes her.

Derefter følger en rimet indholdsfortegnelse af Davids psalmer, f. ex. den 51de psalme:

Her ser Du Davids bön og bod,
han søger nådens bad og flod,
som gör hans synder hvide.
Han ønsker åndens fryd og fred,
(med løfte om ny lydighed)
og kirken vel må lide.

Det tredie afsnit indeholder en fremstilling af hans hele pietistiske livssyn, og det er sagtens særligt dette, som professor Wøldike har censureret. Han siger selv, at det „har været mit forsæt at lade dem, som have havt mig mistænkt, se, hvad min tro og religion er“.

Skriftet er dateret Hjertebjerg præstegård 23. Oktober 1736 (altså umiddelbart ved reformationsfesten), men det udkom først 3 år efter.

Desuden er opbevaret og udgivet i biskop Herslebs samling af landemodesprædikener Jægers prædiken ved landemodet i Roskilde 22. Juni 1740, hvis hovedsum er dette:

„Uden hellighed skal ingen se Gud, og uden hellighed er ingen at ænse for at høre Gud til.“ Herfra hidrører vistnok partinavnet „de hellige“.

Jæger var en typisk repræsentant for den pietistiske tidsalder, væsentligt knyttet til Chr. VI's regering.

Hans voldsomme kamp om altergangen viser noksom faren ved misforstået kirketugt.

Om præsterne 1740—75.

Efter at have fostret de to modstående kæmper, Morten Reenberg og Nikolaj Jæger, synes det Mønске præsteskab at have udtømt sine kræfter. I den næstfølgende tid finder vi ingen fremragende mænd i præstegårdene, og strømmen ebber ud i „oplysningens tidsalder“, det vil sige vantroens tid.

H. F. Rördam, der har viet Møns kirkehistorie en særlig omhu, har imidlertid gjort opmærksom på et forbavsende forhold her omkring år 1750. Da var *alle præstekald på Møn besat med Nordmænd*:

Stege (endnu indbefattet Damsholte), *Rasmus Paludan*, 1740—3.¹⁾

Keldby, *Ludvig Stoud*, samt hans eftermand, 1742—66.

Elmelunde, *Peder Hagen*, 1750—66, også dennes eftermand var opdraget i Norge.

Borre, *Sören Bygbal Bredal*, 1748—75.

Magleby, *Gerhard Achton*, 1747—85.

Fanefjord, *Jens Schjellerup*, 1757—66.

Den ny præst fra 1743 i Damsholte, *Rasmus Platou*, var født i Danmark, men slægtsnavnet er Norsk.

Når hertil kommer, at samtidig var Nordmanden *Peder Hersleb* Sællands biskop, har Rördam sikkert rett til heri at se et vidnesbyrd om, at Nordmændene ikke blev tilsidesatte. Tilfældet på Møn var rigtignok enestående, og Rördam bemærker, at man kun sjælden finder Norske præster i Jylland. Jyllands klima var nemlig berygtet som råt og blæsende, mens Møn skildres som sundhedens fæstning. Ofte begrundes ansøgninger herved, således også af amtmand Moltke, der søgte hertil fra Smålenenes amt i Norge, fordi han ikke kunde tåle kulden deroppe. For den moderne bevidsthed stiller forholdet sig som bekendt helt omvendt.

Da P. Hersleb blev biskop på Sælland, forlangte han 1738 indberetninger fra stiftets præster om de pågældende præstekald m. m.

Heraf kan bemærkes følgende:

Kaldsretten til alle sogne tilkom kongen. Stege by havde 200 borgere foruden nogle fornemme folk og indsiddere; af landets bønder 204 decimanter (tiendeydere). Ialt i sognet under ett ca. 500 familier.

¹⁾ Det bemærkes, at man i provst Paludans breve kan finde tegn til Norsk ud-tale f. ex. „forjæves“ i stedet for forgæves og andre retskrivningsfejl som „huidløftig“, men han var, som Hersleb vidner, dog en god og ærlig om end overmåde ulærd mand, som dog 1743 blev stiftsprovst i Christiania og derefter biskop i Christianssand. Hersleb virkede også for at beklippe de lange prædikener; han pålagde klokkeren at afkræve præsten en rigsdaler bøde, når prædikenen blev længere end en time.

Kaldets indtægt: korntienden af landet ca. 450 td., der anslås i penge til 500 rd., kvægtiende med ost og æg ca. 240 rd. 3 højtidsoffre 135 rd., accidenser ca. 200 rd. Præstepenge af byen 20 rd. Dagsværk af landet 15 rd.

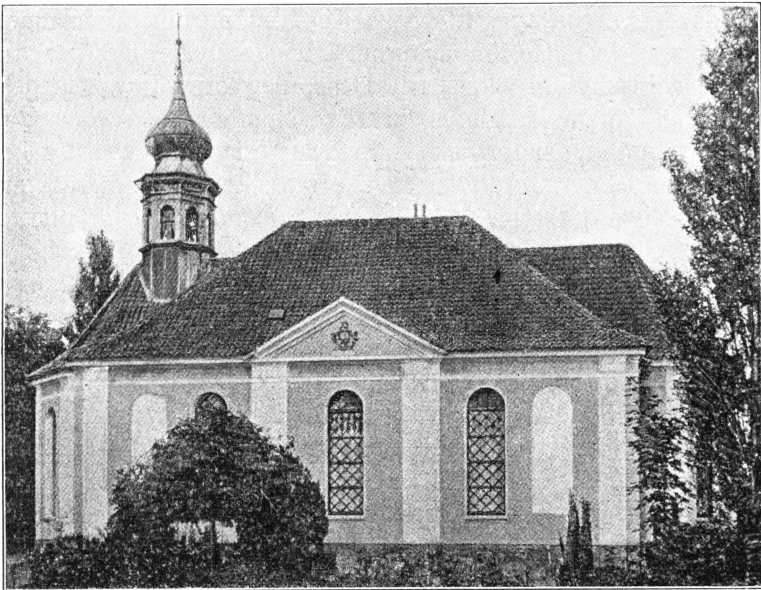
Ved kaldet er foruden den rette præstegård (ved kirken) en stor avlsgård, som er forpagtet ud for 85 rd. 2 mark. Ialt altså 1185 rd. 2 mark (indberetningen regner kun med 1100 rd.).

Der fortjener at bemærkes, at af den broderpart, som „landet“ (der var kun ett sogn) yder til præsteløn, udgør kvægtienden en væsentlig del, hvilket formentlig hidrører fra, at Sæl-lands stift fra gammel tid havde den rett, at præsterne oppebar hele kvægtienden, medens i andre landsdele de 2 trediedele tilfaldt kirken og kongen. Herom blev der forøvrigt ført process i Elmelunde med forvalteren. Forøvrigt forbavses man ved at så ubetydelig rolle, avlsgården, den nuværende „provstegård“ på henimod 200 tdr. land (16 tdr. hartkorn), dengang spillede. Anslår man den dagældende rigsdaler til en nutidsværdi af ca. 20 kr., får man en samlet indtægt af 24000 kr. og forstår da bedre provst Jægers (det er ham, der har indgivet beretningen) ord til kongen, at dette embede kunde fåle at deles, hvad da også kort efter skete, da hele Damsholte sogn blev udskilt.

Jæger meddeler fremdeles, at han er kommen overens med formanden, provst Hulbechs enke om en pension på 50 rd., visselig en beskeden enkepension af så stort et kald; men hidtil havde enkerne ikke haft anden adkomst end at gifte sig med eftermanden.

Jægers eftermand var altså den Norske *Rasmus Paludan*, som dog kun blev her i 3 år. Har klimaet skuffet ham? eller er han blevet overrasket ved at finde embedsindtægten formindsket med henved halvdelen? En uheldig bedrift, som han under sit korte ophold her dog fik tid til at gennemføre, giver måske en anden forklaring. Morten Reenberg havde efterladt sig en storartet præstegård med ca. 20 værelser, deriblandt værelser for både amtmand og biskop m. fl. En sådan bolig medførte uvil-kårlig et stort gæsteri (se indskrifterne). Dertil havde provsten råd, så længe embedet var udelt. Men samtidig med Paludans kaldelse var delingen besluttet, og den trådte i kraft 1743, netop da han rejste hjem til Norge. Han søgte vel at frigøre sig for den store præstegård, og det lykkedes, da stiftskisten vistnok havde brug for penge. Præstegården blev solgt til eftermanden,

imod at denne fik huslejhjælp af kirken. Enhver efterfølgende præst kunde altså selv bestemme, om han vilde bebo gården eller ej. Således gik det da i over 100 år. De gamle bygninger forfaldt da efterhånden, og der forestod megen istandsættelse i 1859, da gamle provst *Smith* afløstes af *F. E. Bojsen*. Denne foretrak da at bo i en anden lejlighed ved Mølleporten, og den gamle præstegård med den prægtige have gik da helt over i privateje efter *Smiths* død. En lignende skæbne overgik kirkens øvrige „residenser“.

Damsholte kirke.

Den 17. April 1743 indviedes den ny opførte kirke i *Damsholte* af biskop Hersleb, der samtidig ordinerede den ny præst, *Rasmus Platou*. Den pietistiske periode under kong Christian VI har her efterladt sig et mærkeligt monument. Ved reformationen var Gudstjenestens tyngdepunkt for en del flyttet fra alteret til prædikestolen, men dette havde kun i ringe grad givet sig udtryk i den kirkelige arkitektur.

Den katholske kirkebygning med høje murhvelvinger egnede sig fortrinligt for messen og korsangen, men kun dårligt for prædiken. Talen druknede i genklangen. Dog finder man sjæl-

den eksempler på en rett Luthersk kirkebygning. Kunstens krav har været for mægtigt, man har holdt sig til de overleverede stilarter. Dog må det vistnok ses som et udslag af erfaring, at man mere og mere fyldte kirkerne med pulpiturer af træ, som tildels dæmper genklangen, og dette blev naturligvis nødvendigt, da statskirken befalede alle mennesker at gå i kirke, så at der måtte skaffes plads til mange flere tilhørere; pulpiturene stammer for en væsentlig del fra den pietistiske tid. Men et endnu grellere udtryk for denne retning må man se i de tilfælde, da prædikestolen er sat *op over alteret*; det stemmer med den pietistiske overvurdering af vækkelsen ved prædiken i sammenligning med livet i sakramenterne. I begge henseender har vi et talende vidnesbyrd i Damsholte kirke, der forøvrigt er bygget i kapelstil, fjernt fra de gamle kirkelige stilarter.

Et ejendommeligt træk for enhver kristelig bevægelse herhjemme har det været at foretrække gudelige forsamlinger fremfor at besøge kirkerne, og det selv om ordførerne er præster. Mon det ikke tildels er begrundet i de umulige lydforhold i kirkerne. Den, der skriver dette, mindes, da han i 1859 kom til Stege, at kirken var vel forsynet med pulpiturer; året efter blev de fejlet ud af arkitektoniske hensyn, hvad gjorde det så, om der end siden lidet eller intet har kunnet høres! Og da var der et eget hyggeligt præg over kirkerummet, som nu er tabt. Ganske vist pragtfuldt, men kan vore arkitekter ikke få øje for andet —? og da navnlig dette at gøre kirkerne til hyggelige hjem for folket, hvor selv de gamle kan sidde og høre.

Paludans eftermand 1743 var provst *Johannes Friedenreich* af en Østerrigsk adelsslægt; han var gift med Maren Goiske, søster til den theologiske professor Rosenstand-Goiske; fra ham stammer navnet Friedenreich i den *Hageske* slægt (se under denne). Han var forflyttet fra Asminderød ved Fredensborg, fordi kongen vilde være fri for ham der. Han synes at have været en stridbar mand, og Rördam er i tvivl, om han skal give manden eller kirketugten den meste skyld for hans mange uhyggelige stridigheder, hvori han dog støttes af biskop Hersleb. Særlig opsigts vakte en langvarig strid med apothekeren *A. C. Egholm* i Stege om dennes forsømte altergang. Heri indblandes også 1748 den residerende kapellan *Ullitz*. En sædvane, som nogen tid efter forsvinder, medførte, at præsterne Søndag efter de store højtider holdt en takketale til menigheden for ydet offer. Ullitz

havde holdt en meget usmagelig takketale henvendt til de forskellige stænder og antydet, at der vel kunde være en vantreven Nabal (1. Sam. 25), der ikke vilde offre til kong David, men hans kone, Abigael, havde forsonet denne. Dog ramtes Nabal af døden. Egholm følte sig ramt heraf og tiltaler præsten for disse „afskyelige expressioner“. Biskoppen synes dog at have fået sagen dysset ned.

Det myldrer på denne tid af højst uhyggelige kirketugts-sager. Pietismens forsøg på at gennemføre kirketugten måtte nødvendigvis strande. Christian VI var jo allerede død 1746, og senere hen hører man ikke meget mere derom.

Nedslående for kirketugten måtte det også virke, at der samtidig høres om en hel række præster og navnlig kapellaner, der sigtes for drukkenskab og liderlighed, hvorom der føres langvarige processer, til det endelig lykkes at komme af med dem. Et eksempel haves fra den skikkelige provst Hulbechs sidste år 1736. Der boede da i Stege en major *Beck* ved Sæl-landske nationalregiment. Han klager til biskoppen over den residerende kapellan *Johannes Bondæus*, der i en prædiken havde sigtet konerne i Stege for efter barsel at gå til kirken „som unge søer“ uden introduktion af præsten, ligesom han havde sagt, at kongen er kommen til verden på samme måde som vi andre, nemlig „igennem en skiden rendesten“. Majoren, der mener, at der er sigtet til hans egen kone, anmoder om, at samme præst må foregå os andre med et godt eksempel uden drukkenskab, letfærdig snak og andet sådant o. s. v.

Provsten svarer, at Bondæus allerede engang var dømt ved provsterett for usømmelig tale; men at der dog ikke behøvedes at være sigtet til majorens frue, da der var flere koner i samme tilfælde. Et par år efter blev Stege befriet for den kådmundede præst ved dennes død.

Keldby sogn.

Efter *Rasmus Treschow*, om hvem tidligere er fortalt, død 1708, fulgte *Jakob Sperling*, der døde allerede 1710.

Derefter blev den residerende kapellan i Stege, *Jens Jensen With*, kaldet til præst i Keldby. Han er mest bekendt som oversætter af provst Hans Jensen Viborgs Latinske Mønsbeskrivelse, som dog først er bleven trykt for få år siden hos Møns folkeblad efter en afskrift, som F. Bojsen havde ladet tage. Withs ind-

beretning 1738 melder, at sognet havde 56 tiendeydere, 30 husmænd og 33 inderster. Præstetienden udgjorde 80 tdr. rug og 80 tdr. byg, lam, kalve og føl 60 st., gæs 60 st. og 1 skp. havre til hver gås, höns 56 par, 1 eller 2 bistader, offer og accidenser 60 rd. Kirken ejes af kongen. En tidligere præsteenke blev gift med den Norske navigationslærer *Lous* i Stege; men efter hendes død bor hun i enkesædet i Keldby. Ingen annex- eller men-salgård. Præstegårdens avling står for hartkorn 13 td. 6 sk. 2 fd. 1 alb.

Degnekaldets indkomster, når pensionen („pens“ se ovenfor) til skolen i Stege fradrages (nemlig 2 tdr. 4 sk. 1 fd. rug og 3 tdr. 6 sk. 3 fd. byg), er beregnet til 86 rd. 3 ø 12 ø . Degnen hedder *Peder Bech*, er student, 30 år gammel.

I Thostrup boede formentlig i den tidligere skrivergård på 12 tdr. hartkorn en herredsfoged, *Henrik v. Ham*, der efter navnet at dömmе synes at have været en Tydsker; af dem kom der i denne tid så mange ind i landet. Han klager til provst Hulbech 1728 over præsten Jens With, der i en prædiken skulde have sagt, at „der var kommen en hid fra et andet land, og han ligner djævelen“.

With svarer, at han kun i almindelighed har talt om de ugudelige, der stripper landet om, ja fra et land i et andet o. s. v. Sagens udfald kendes ikke, men striden fortsættes i anden anledning, hvorved biskoppen nævner præsten. Nordmanden *Ludvig Stoud*, bliver som svigersøn Jens Withs eftermand.

Elmelunde sogn.

Nik. Jægers eftermand blev 1737 Fynboen *Joh. Philip Plesner*. Mærkeligt nok blev han efter pietistisk anbefaling af kongen foretrukket for kapellanen Povl With i Stege, der var indstillet af cancelliet. Dette blev imidlertid til stor offentlig skandale på grund af Plesners forargelige levned. Efter mange års forhandlinger og processer blev han endelig 1750 nødt til at tage sin afsked.

1738 har han indgivet følgende beretning: 48 gårdmænd, 2 skovsteder, 26 husmænd, 8 indsiddere, præstetiende 40 tdr., kongetiende¹⁾ 100 tdr., der tilsammen beregnes til en pris af

¹⁾ I forrige bind er berettet, at der under Chr. III tillagdes præsten 8 tdr. (2 pund korn) af kongetienden. På grund af kaldets lidenhed blev dette tillæg

150 rd., kvægtiende 40 rd., højtidsoffer 33 rd., accidenser 30 rd. (Tilsammen 253 rd.).

Præstegårdens hartkorn ny matrikul er 6 tdr. 1 alb., kan regnes i sæd af alle slags 18—22 tdr., når de største marker besås. (Regnes den 3die vang med, bliver det ca. 30 tdr. land. Sammenlignet med det nuværende areal må en betydelig del have henligget som eng og ovredrev).

Kongen ejer kirken.

Degnekaldets indkomster ca. 72 rd. og to stykker jord. Nuværende degn Hans Drejer (se nedenfor). Et legat til de fattige 80 sletdaler stiftet af Erik Bruun.

Borre sognekald.

1720 var hr. *Jens Engel* blevet sognepræst. Han har gjort sig bemærket som oldforsker; det skal være ham, der i præstegårdens have har påvist rester af bolværker, der viser at byen som tidligere købstad havde indsejling (nordfra). Han bad sig fri for at blive hjælpeprovst for den syge Hulbech. Hans indberetning 1738 til biskoppen lød på: at sognet har 62 tiendeydende, 80 husmænd og 44 inderster, foruden 8 små ejendomsbønder i Borre by, der altså endnu regnedes som købstadjord. Ellers var hele Møn jo nu kongsgods, også kirken. Som embedsindtægt regnes ialt 321 rd. (herredsbogen nævner samtidig tienden med 20 tdr. rug, 34 tdr. byg, 7 tdr. havre, 12 tdr. ærter og 30 rd. offer foruden småredsel). Præstegården udgjorde ca. 30 tdr. land, hvoraf den større del lå i Nørre Vestud med nogle huse, den mindre del i Nyborre, samt engparter. (Borre by har jo ikke noget jordtilliggende.) Kongen ejede kirken.

Desuden var der tillagt præsten en fæstebondegård på ca. 6½ td. hartkorn, idet han frit kunde vælge at betale sædvanlig

under Chr. IV forøget til hele kongetienden ca. 100 tdr. Da Nik. Jæger blev udnævnt, gjordes der forsøg på atter at afkorte dette tillæg, men det blev afværget af biskop Worm 1722.

Efter Plesner kom en brav Nordmand, *Peder Hagen*, der senere forflyttedes til Keldby. Ved hans ansættelse 1750 gjorde bønderne („bomændene“) i Elmelunde endnu engang forsøg på at blive fri for den ildsete ydelse af tienden i kærven; det gjaldt denne gang kongetienden. De synes at have slået sig til ro med den dom, som præsten Jakob Baden 17. Aug. 1702 (se ovenfor) havde vundet for præstetiendens vedkommende. Men atter forgæves. Siden høres intet mere om den gamle strid, indtil den endelig løstes ved landbo-reformerne sidst i århundredet.

landgilde m. m. eller sørge for vin og brød og voxlys til kirken. Engel valgte strax det sidste, men opgav det, da det ikke kunde betale sig. Sådant var værdien af en bondegård dengang!

Degnekaldets indkomst, når pensen til Stege skole fradrages, 92 rd. samt en jordlod på 4 sk. 2 fd. 2 alb. hartkorn.

Trods strenge forbud imod „simoni“ (embedskøb) blev de ofte omgåede. Et fornøjeligt udtryk herfor haves i et brev fra den gode præst Engel til biskoppen 1742, hvori han beder om på grund af alder og svaghed at få sin svigersøn, Nordmanden *Sören Bygbal Bredal* til kapellan, hvad han beder undskyldt ved den forsikkring, at denne „forhen, förend jeg nogen tid tænkte på at få ham antaget til medhjælper, havde fattet kærlighed til min datter“, hvilket han erklærer for at være „den rene sandhed“. Bredal blev da også kapellan og 6 år efter Engels eftermand og var en alvorlig og nidkær præst.

Magleby sogn.

Den tidligere nævnte *Hans Nielsen Aggerup* var sognepræst her fra 1710 til sin død 1734 og havde den langvarige strid med degnen Villum Ravn. Aggerup havde en huslærer ved navn Holger Rördam (fra Rörby i Ods herred). Han skal være den første af navnet *Rördam*. I de sidste 7 år havde han (som sædvanligt) sin svigersøn, *Hans Vandal*, til kapellan, der 1735 blev hans eftermand. Fra denne haves 1738 en indberetning:

Sognet havde 90 tiendeydere og 50 huse. Kirken tilhørte kongen.

Korntiende ca. 250 tdr., hvis pris kunde sættes til 208 rd. Kvægtiende ca. 70 rd., højtidsoffer 64 rd., accidenser ca. 50 rd. Tilsammen 392 rd. foruden avlsgården, der regnes til ca. 50 rd. med areal godt 30 tdr. sædeland.

Om den tidligere nævnte sognepræst (1610—76) *Niels Frantzen Bruun* berettes, at han blev 92 år gl. og var rask og rörig til det sidste, „gad tæret sin mad“. I de sidste 7 år havde han uden eget ønske fået kapellan, og til gengæld blev sognets kongetiende tillagt denne. Det ses ikke, hvor længe dette forhold bevarede.

Efter Vandal fulgte Nordmanden *Gerhard Achton* 1747—85, der tidligere havde været medhjælper hos den pietistiske præst *Nicolaj Brodersen* ved Nikolaj kirke i København og vistnok var påvirket af denne. Han synes ikke at have befundet sig vel på

Møn; han søger gentagne gange forgæves tilbage til København og har for biskop *Harboe* udførlig udviklet sine grunde herfor, henvisende til sine omstændigheder, sit sinds beskaffenhed og sine hensigter. Han måtte dog blive i Magleby til sin død 1785.

Fanefjord sogn.

Den ovenfor omtalte præst mag. *Hans Olivarius* (Reenbergs ven) døde 1726 og blev efterfulgt af *Oluf Langsted*, død 1732. Derefter blev *Ancher Borch*, der hidtil var lærer ved Frue skole i København, kaldet til præst i Fanefjord.

Han har 1738 indgivet indberetning til biskoppen: Sognet havde 85 tiendeydere, 91 husmænd og 68 indsiddere og fattige („almisser“).

Kongen ejer kirken. Præstetienden udgjorde 95 tdr. rug à 1 rd., 100 tdr. byg à 1 rd., 34 tdr. havre à 3 # , 9 tdr. hvede à 1 rd. 2 # , 11 tdr. ærter à 1 rd., lam, kalve, føl ca. 90 stk. à 3 # , gæs ca. 120 à 12 β , høns 85 par à 8 β , Bistader 1 à 2 1 rd. 4 # , højtidsoffer ca. 72 rd., accidenser ca. 60 rd. Ialt 435 rd. 5 # . To enker ialt 40 rd.

Formedelst avlingens ringhed blev der af istandsættelseskommissionen 1696 tillagt kaldet en fæstebondegård på 6 tdr. hartkorn mod, at præsterne betaler indfæstning og alle kongelige skatter.

Degnekaldets indkomster, når de 8 tdr. korn til Stege skole fradrages, ca. 108 rd.

Borch havde som slægtning af stifteren havt plads på Borchs kollegium i København.

Provst *Gram* har givet ham en meget lysende anbefaling.

I hans tid forefalder i Fanefjord en sognebåndsløsningssag, hvorom Borch 1750 indberetter til biskop Hersleb.

Beboerne i Lerbæk by begære tilladelse til at søge den nærliggende Damsholte kirke og Ebbelnæs skole. Præsten modsætter sig dette i en officiel erklæring og sender tillige et privat brev herom til biskop Hersleb, som bedes at brænde brevet. Han fortæller heri, at beboernes andragende er foranlediget af gårdmand og skovfoged Lars Jakobsen, „skovguden“ i Lerbæk, der var præstens fjende, fordi denne ikke havde villet indrømme skovfogeden et særligt stolestade i kirken med flere lignende sigtelser. Andragendet var affattet af consumptionsforpagteren, Jörgen Lund i Stege, hvis datter var gift med præsten Plesner

i Elmelunde, der (se ovenfor) blev tiltalt for drukkenskab, i hvilken sag Borch havde været aktor for provsteretten. Brevet er typisk for den slags stridigheder. Lerbæk hører endnu til Fanefjord sogn.

Ancher Borch blev 1757 forflyttet til Vordingborg og blev efterfulgt af Nordmanden *Jens Schielderup*, hvem J. Paludan (Møns historiker) ofrer en højlydt lovtale for mange udmærkede egenskaber, ikke mindst som „*religionslærer*“. Man mærke udtrykket fra rationalismens tidsalder.

Efter Schielderup fulgte 1765 *Peder Justesen*, der havde været lærer ved vajsenuset og sidst residerende kapellan ved garnisons kirke i København. Han har formodentlig været en troende mand og derfor genstand for forskellig bedømmelse fra vedkommende vidners særlige synspunkter. Paludan kalder ham god og retskaffen, men „meget indskrænket“, det vil vel sige, at han ikke hørte hjemme i „oplysningens“ tidsalder. Anderledes lyder det skudsmål, som provsten *Lars Gram* har givet ham ved en visitats 1768. Gram var en yngre broder af rigsarkivaren, professor *Hans Gram*, der anses for samtidens lærdeste mand, ven af og samtidig med Holberg. Lars var opdraget hos broderen, havde derefter haft forskellige præstekald, blandt andre *Emmerlev* i Sønderjylland i 14 år (1743--57), hvor han altså var præst for biskop *P. O. Bojsens* (f. 1762) forældre, knipplingshandleren Boj Hansen og hans mærkelige hustru Gedske Marie (Ovsen) i den tid, hun sukkede mest for at få en søn, der kunde blive præst. Har hun søgt trøst hos sin præst? og har han kunnet styrke hende? 1757 blev Gram theologisk professor ved Sorø akademi, og endelig blev han 1759 præst og provst i Stege¹⁾. Han kaldes „den lærde og vittige provst“, og der er næppe nogen tvivl om, at han har delt anskuelse med den store broder, hvis levned han har skildret i et skrift, der dog endnu henligger utrykt, formodentlig i det kgl. bibliotek. Der siges, at Gram var forfatter til et vers under Morten Reenbergs portrait.

Vi kan her skimte den udviklingslinie, der går fra den lærde tidsalder gennem Morten Reenberg og Grammerne (Holberg) til den såkaldte æsthetiske rationalisme i slutningen af århundredet.

¹⁾ „Som dengang endnu var et hæderskald“, siger J. Paludan. Hvad mener han egentlig med denne noget bitre bemærkning?

Det skudsmål, som provst Gram skrev om Peder Justesen i Fanejord kirkebog 1768, er sammensat af ordspil på navnet *Just* og lyder:

*Justesen exponit justo meletemata sensu,
Justitiæ viam, quam terit ipse, docet;
Hinc quoque Justitiæ laudem tandemque coronam.
Judicis ex dono post sua justa feret.*

Dette kan vel oversættes således:

*Justesen fremsætter honningvin i rette mening¹⁾
lærer retfærdigheds vej, som han selv slider;
Derfor bærer han retfærdigheds ros
og endelig efter sin jordetærd Dommerens krands af nåde.
Justesen døde året efter, Gram 1775.*

Degnestriden.

Tidligere (V. S. 50) er forklaret oprindelsen til den sociale strid mellem præst og degn, som fik så indgribende betydning i den nyere tids kulturhistorie. Den enevældige regering vilde drage skellinien mellem overklasse og underklasse netop der, hvor den protestantiske statskirke vilde have den, nemlig mellem præstestanden og degnene, så at præsterne blev fornemmere, mens degnene trykkedes ned i underklassen. Kampen herom førtes særlig i *Nicolai Jægers* tid, og man forstår lett, at denne store tugtemester, der havde rygstød i kongens gård, greb sagen fat med kendelig lidenskab; han skulde nok både som præst og provst tugte sine „undergivne“ degne. Det er derfor naturligt at indføje beretningen om hovedslaget her, væsentligt støttet til *H. F. Rördams* fremstilling i kirkehistoriske samlinger IV og V.

Mens Jæger var præst i Elmelunde, var der en studeret degn ved navn *Hans Drejer*. Denne var født 1699 og 22 år gammel dimitteret til universitetet 1720 undet det Latinske navn, Johannes Jani Drejerus.

Derefter var han lærer i Kalundborg og blev på anbefaling af Nordmanden Ejler Hagerup, senere biskop i Throndhjem, af biskop Worm kaldet til degn i Elmelunde, hvor Nicolai Jæger

1) Mon ikke den gode provst hermed har ment at betegne rettroende evangelisk prædiken?

da var præst. Både præst og degn var hårde halse, der allerede et år efter stødte sammen; den lærde degn vilde ikke vise præsten den skyldige lydighed; et forhold, der gentager sig mange steder og øjensynligt hidrører fra, at degnene tildels havde samme fordømmelse som præsterne og derfor ikke kunde finde sig i at stå i underordnet forhold til disse.

Præsten klagede til provsten, Jörgen Hulbech i Stege, og denne svarede 1. December 1728, at han ikke havde myndighed til — som Jæger opfordrede ham til — at diktere degnen en mulkt. Han havde derfor indskrænket sig til at give ham en irettesættelse; men da dette ikke frugtede, henviste han Jæger til at indstevne degnen for provsteretten. Dette sker kort efter, og retten sættes 17. December i Keldby præstegård, bestående af provsten og præsterne Jens With i Keldby og Jens Engel i Borre. Degnen sendte en sagfører, Hans Sadolin fra Falster, i sit sted, men denne blev afvist, fordi han ikke var beskikket af øvrigheden. Derefter nægtede degnen selv at møde. Imidlertid afhørtes vidnerne, blandt hvilke korporal Morten Lund forklarede, at ved en trolovelse hos Lars Spints enke i Råbylille var degnen, da præsten trådte ind, bleven siddende med sin kone for bordenden, rygende af en pibe med hatten på hovedet. Først da præsten begyndte trolovelsen, stak degnen sin pibe ind. Jesper Pedersen af Råby fortalte det samme fra en anden trolovelse, hvor alle undtagen degnen rejste sig, da præsten kom ind. Mads Andersen af Hjertebjerg vidnede, at det samme var sket hos Hans Mårsens i Hjertebjerg, hvor der holdtes aftenlæsning. Skoleholder *Jacob Rydal* i Hjertebjerg beretter, at præsten havde sendt ham med et provstebrev og landemodeakter til degnen i Elmelunde. Denne sad og skrev; da Rydal bragte ham brevskaberne, tog han dem og slængte dem på gulvet, sigende: Jeg véd vel, hvad jeg skal gøre i mit embede; jeg gi'r ham døden og djævelen! Rydal sagde da: Det kan I sige ham selv! hvorpå han svarede: Det tör jeg vel også. Degnens hustru Charlotte Sophie sad ved sengen og spandt.

Præstens medhjælper, Niels Jensen i Østermark, forklarede, at forleden var han og den anden medhjælper, Hans Olsen, kaldede til præsten, og i deres overværelse havde denne da formanet degnen i anledning af flere forseelser, således at han ikke måtte lægge til eller fra, når han læste bönnen i kordören, at han skulde lade præsten vide, når han sang det sidste vers før

prædikenen (hvortil degnen svarede, at han måtte blive ved sin sang), at han skulde bringe kirkenøglen til præstegården m. m. Under dette gik degnen ind på at betale 1 mark i mulkt, fordi han havde forsømt en dags læsning i en af byerne. Værre blev det, da præsten formanede ham til at vise sin tro; dertil svarede degnen: jeg har ikke endnu taget ved troen. Og da præsten forlangte, at han skulde fremskaffe ægteskabsbevis og hustruens skudsmål, svarede degnen: Hun er ingen landløber, og vi er ikke kommen af skarn! Da nægtede præsten at tage ham til alters: Vil I træde loven under Eder, så gør ikke jeg det!

De andre to medhjælpere, Jens Brandt i Elmelunde og Hans Madsen i Hjertebjerg, bekræftede forklaringerne og tilføjede, at Hans Olsen flere gange måtte gå frem og vare præsten, når det var tid at gå på prædikestolen; først når Olsen var kommet op i koret, var degnen sprunget op og gået ind til præsten.

Alle vidnerne erklærede, at præsten ikke havde givet degnen nogen årsag til sådan stridighed og opsætsighed.

Men såsnart degnens sagfører var bleven afvist, og degnen selv havde forladt retten, ilede han hjem til Elmelunde og skrev der samme dag — sikkerlig med sagførerens hjælp — en klage til biskoppen, hvori han besværer sig over præstens optræden. Han forklarer, at han ikke havde kunnet få prokuratoren Lund i Stege til at føre sin sag og derfor havde måttet hente Hans Sadolin fra Næs på Falster, der var kendt „snart af det ganske lands indvånere“. Han forklarer nu snildelig, at Sadolin havde gjort påstand for retten på, „at hr. Jæger ej burde tillades at yppe nogen process imod mig, forinden han først rådførte sig med sin biskop“. Men da dette blev afvist, havde han fulgt Sadolins råd at forlade retten og ikke foretage sig noget som helst, förend han havde forebragt den for biskoppen. Med denne begrundelse udbeder han sig så „udi dybeste underdanighed Deres højædle højærværdigheds nådigste resolution“ om, hvorledes han havde at forholde sig.

Prokuratoren har sandsynligvis været en habil mand; han har rört biskoppen på det ömme sted, idet han hentyder til til-sidesættelse af dennes myndighed. Biskoppen var herefter nærmest på degnens side, og det var forgæves, at præsten kom bagefter med sine breve og klager.

29. December skrev Jæger til biskoppen med en lang forklaring, hvoraf fremgår, at Drejer var i ledtog med en anden

„obsternasig“ degn, *Villum Ravn* i Magleby. Tillige får man af dette brev nyss om, at det egentlig var degnens „kæreste“ (hustru), der havde Ariadnes tråd i striden. Uden præstens tilladelse var Drejer rejst til Sælland og blevet der i 2 måneder, mens han giftede sig; da han kom tilbage med Charlotte Sophie, havde han ikke villet fremvise ægteskabsbevis eller skudsmål for konen, hvorefter præsten efter kirkeloven havde nægtet at tage ham til alters. Så forstår man meningen, når det hedder, at konen havde lovet, at degnen aldrig skulde bede om forladelse, „sålænge hendes øjne så solen“.

Med præstens brev fulgte et nyt synderegister over degnen, der havde ladet sin pige bære de hellige kirkekar; han var rejst til Falster uden tilladelse; han havde ikke villet sende bud til præsten, når det ringede 2den gang, så præsten, der ikke havde noget sejerværk, ikke kunde passe tiden; og da præsten havde sagt til ham, at han skulde synge den psalme: „Giv mig af Din barmhertighed en christen tro til ende“, havde degnen svaret: Ja Gud giv Jer den!

Medhjælperne med nogle flere „Guds børn“ havde forsøgt at få sagen forligt; men degnen nægtede at bede om forladelse, og det var kun blevet til skænderi, så præsten var gået ud af værelset.

Da biskoppen ikke svarede, skrev Jæger igen 25. Jan. 1729 med ny klager, hvoriblandt dette, at degnen nytårsdag havde været til barselskilde i Hjertebjerg, hvor han havde deltaget i juleleg, således at en af bønderkvinderne med ham ved hånden, hun for og han bagefter, havde sjunget: Her kommer Offer og her kommer Ædeling og her kommer sju mands Ædeling! og så havde de dandset og derefter begyndt på en anden: Vi skal op og skære havre, og hvem skal os den binde? Det skal aller-kæreste min! Og skal degnen i samme selskab have været meget „gemen og lystig“. Dette sørgelige eksempel forelægger præsten til biskoppens „dybsindige eftertanke“. Ligeledes klager han over, at degnen under prædikenen spaserer op og ned i koret med hatten på hovedet o. s. v.

Men biskoppen svarer ikke, og der går det rygte på Møn, at han holder med degnen, der tidligere havde været hans amanuensis, og dette skulde være foranlediget ved, at en købmands kone (formodentlig Jan Peitersen Teschs kone) i Stege havde skrevet til stiftsprovst *Morten Reenberg* (Jæger beklager sig også over, at Reenberg som stiftsprovst støttede den obster-

nasige degn), tidligere præst i Stege, og fået denne til at tale degnens sag for biskoppen, ligesom det også hed sig, at Nicolai Jæger egentlig havde været ophavsmanden til en forargelig strid, som en broder af ham, Christian Jæger, for et par år siden havde havt med degnen Villum Ravn i Magleby.

I sin vånde skriver Jæger så 7. Februar til biskoppens famulus (medhjælper), Ehlert, og beklager sig for denne bitterligt over, at han „undermineres“ af onde tunger. Han kalder Gud til vidne på, at han ikke har havt nogen del i sin broders urett, men at han ganske har „afsondret ham“. Men ved alle disse rygter bliver degnen mere og mere kry. Således igen, da præsten i medhjælpernes overværelse havde talet ham til, fordi han havde „forklasket og ilde medhandlet“ den bog, hvori altergæsterne indskreves, så havde degnen kun svaret med latter: han skulde nok forsvare, hvad han havde gjort. Præsten beder derfor Ehlert svare ham, hvorledes det forholder sig med biskoppens tavshed o. s. v.

Men biskoppen tier fremdeles; noget kan vel hertil have bidraget, at bispegården var brændt i den store ildebrand i København 1728, og bispen derfor havde meget at tænke på; men hans stemning kom dog frem, da provst Hulbech under 2. Marts henvender sig til biskoppen og spørger, hvad han skal gøre ved sagen. Den 17. Dec. var der jo optaget vidneforklaring for provsteretten „i den tanke ved slig stævнемål tilforn at få degnen af frygt bevæget til forlig, foruden at molestere Deres højærværdighed ved slig uro i disse bedrøvelige tider“. Men nu har Jæger ikke alene forlangt sagen fremmet, men endog krævet ny stevning for flere klager over degnen, „der desværre synes alt mere at bevæbne sig med stridighed mod sin sognepræst“, og uforligeligheden bliver mere og mere forargelig.

Provsten synes at have vægret sig ved at modtage degnens kontrastevning imod præsten, som det fremgår af biskoppens svar, der endelig kommer under 12. Marts og kort og koldt lyder således:

„Jeg ønsker meget gerne, D. V. kunde se den sag i mindelighed afgjort mellem sognepræsten til Elmelunde menighed, hr. Nic. Jæger, og degnen sammesteds, Villum Ravn; men når det ej lader sig gøre, så kan D. V. ej nægte degnen stevнемål, men får på lovlig måde at fare fort med sagen, indtil man ser, hvor hen han vil“.

Biskoppen forveksler her degnen Hans Drejer med Villum Ravn i Magleby, der også lå i strid med sin præst. Men af denne fejltagelse skimter det igennem, at det mindre er velvilje for degnen end uvilje mod præsten, der har rådet hos biskoppen. Pietismen havde endnu ikke holdt sit sejerstog, der først indtræder nogle år senere; endnu kunde højkirken magte de enkelte urolige hoveder.

I henhold til biskoppens brev lader provsten indkalde begge parter for provsteretten for at tilvejebringe et forlig. Jæger fremlægger herved et forslag i en række (20) poster, der går ud på at give degnen bestemte forholdsregler i de punkter, hvori han havde forset sig; præsten har intet glemt lige til at forbyde degnen at ryge tobak ved læsningen i gårdene. Men foruden de 20 punkter, hvori degnen skulde love bedring, skulde han desuden i medhjælpernes og de andre Guds børns overværelse gøre præsten afbigt for hele sit forrige væsen.

Man kan vel ikke undre sig over, at degnen ikke vilde underkaste sig så strenge vilkår. 29. Marts forsøger han endnu engang en henvendelse til biskoppen; skyder sig ganske ind under denne og lover at ville gøre, hvad bispen befaler. Samtidig sender han en bønsskrivelse til *amtmandinde Moltke* på Nygård, hvori han beder om hendes beskyttelse. Dette brev kaster også et eget lys over hele striden, idet degnen yderligere dvæler ved sammenstødet angående ægteskabsbeviset, da præsten havde sagt: Hvem véd, hvad det er for en, I er kommen med! og da konen senere havde bragt beviset (men formodentlig ikke skudsmålet), havde præsten overfuset hende med grovheder.

Det hjalp altsammen dog ikke; biskoppen gik ikke videre end at fri degnen for retslig tiltale; „forliget“ måtte han skrive under på, dog forlyder der intet om afbigten.

Dette forlig har dog øjensynlig kun været dårligt ment, og biskoppen fik fremdeles ikke ro. Allerede 30. Maj skriver Jæger påny til bispen med klage over degnen, der havde brugt en helligdag til skovning og afvist præstens påmindelse derom. Nu klager præsten også over, at degnen har fået indpas hos menigmanden. „Han og hans kone har vundet så meget hos de fleste med en drik brændevin i vinter, som jeg ikke har vundet ved alle de Guds ord, jeg har talt til dem“. De har nu lovet degnen at betale for ham, hvis han skulde blive mulkteret

for helligdagsbrøde. Med præstens skrivelse følger en fortegnelse på 4 tætskrevne foliosider over alle degnens opsætsigheder, blandt hvilke følgende er karakteristisk for forligets opfyldelse. Blandt punkterne i dette var også, at degnen skulde gå til præsten og melde, når der var ringet anden gang. Dette udførte han nu på denne måde, at han trådte ind uden at hilse, slog skohælene sammen og snærrede ordene ud „i fuld forbistret hu“. Han spyttede ad præstens kone og skældte dennes broder ud for en skurk og sluppet.

Men biskoppen har ikke villet høre mere om striden og har rimeligvis svaret i den mening: I skal forliges, I skabhalse! Thi 14. Juni skriver præsten igen og beder undskylde, at han har ulejligen biskoppen med sine klager over degnen. „Vil De se igennem fingre dermed, jeg kan gerne!“

Dette „gerne“ er sikkert så meget mere usandt, som biskoppen netop i de samme dage i en anden sag sigter Jæger for uredelighed, som det dog antages med urette.

Det mærkeligste er, at striden mellem den Elmelunde præst og degn virkelig hermed synes at falde i ro. Der fremkom siden ingen klager, men tværtimod vidnesbyrd om, at degnen har gået præsten tilhånde; han var endnu degn i Elmelunde i December 1748. Forklaring af omslaget ligger vel i, at Christian den 6.s thronbestigelse i 1730 har ladet alle parter ane, at nu stundede det til, at pietisterne skulde få magten fra oven. Med hensyn til stemningen i sognet fortjener det at bemærkes, at den *Jens Brandt*, som var Jægers medhjælper imod degnen, et par år efter var hovedmanden i kampen mod præsten angående sommeridningen.

Striden mellem præsten Jæger og degnen Hans Drejer var ingenlunde et enestående eksempel på det slette forhold mellem præsterne og de lærde degne.

I Magleby var i 1724 blevet ansat en degn ved navn *Villum Ravn*, der var student fra Slagelse skole. Præsten *Hans Aggerup* var gammel og kunde nok trænge til hjælp. I julen 1726 bad han degnen om at holde en aftensangstjeneste, hvorpå Ravn svarede således på Latin:

Reverende domine!

Concionem istam a me habendam tempore vespertino Festi Nativitatis Christi ex altero elicias, Cathedram etenim sanctam conscendere haud debent vel erudituli vel nugivendi, quibus

me antea annumerasti (memento modo). Quod reliquum est, scire discupio, qua de causa tacitus præsteriisti Edicta illa Regia, quæ recitandæ erant hesternò die; ejus modi etenim insolentiam una cum aliis indicatum volo.

Nominis tui observantissimus

Magleby 23. Dec. 1726.

W. R.

(Oversættelse)

Velærværdige herre!

Den aftensangsprædiken, som jeg skulde holde i julen, må Du forlange af en anden; thi den hellige prædikestol bør ikke bestiges af halvstuderede eller vrøvlere, blandt hvilke Du för (husk kun derpå) har henregnet mig. Forøvrigt ønsker jeg at vide, hvorfor Du i tavshed forbigik de kongelige forordninger, som skulde oplæses igår; således vil jeg nemlig betegne ufor-skammetheden sammen med det øvrige.

I ærbødighed for Dit navn

W. R.

Striden fortsættes i flere år, mens Ravn og Drejer i Elmelunde understøtter hinanden. Præsten frembringer først sagen mundtlig for biskoppen gennem en søstersøn, kornetten Paludan, men får et lignende svar som Jæger også fik, at der var skyld på begge sider, og de skulde forliges. Da indsendte Aggerup 15. Juli 1728 en udførlig klage, hvori han forklarer at have levet i bedste forståelse med de to tidligere degne, *Peder Bager* og *Albert Dam*. Men Ravn forfulgte, truede ham med knyttede næver og havde ophidset thingskriveren, Christen Nielsen, til „process og urolighed“ mod præsten. Ligesom Jæger (og sagens efter samråd med denne) vedlægger han en hel fortegnelse, indeholdende degnens synderegister, alt af samme art som det fra Elmelunde. Af særlige klageposter kan mærkes (som vidnesbyrd om kirkens tilstand), at den 3. April var ikke alene kirke-døren tilsnet, men endog inde i kirken lå der en snedrive ved opgangen til prædikestolen, så præsten måtte opfolde sin kjortel og træde i sne til midt op på benene. Et hovedpunkt er, at degnen ikke vil aflevere kirkenøglen i præstegården, så at præsten kunde benytte kirken, når han havde noget særdeles at handle om med dem, der søgte ham. Det groveste er dog, at præsten sigter degnen for jevnligt at benytte sakristiet som — retirade, hvad degnen dog benægter. Med det samme imøde-går præsten degnens klager, der går ud på, at præsten for 3 år

siden har sat en kornstak på kirkegården, at han kommer for sildig til kirketjenesten, og at præstens får kommer ind på kirkegården.

Provst Hulbech havde i denne anledning gentagne gange kaldet degnen for sig og formanet ham. Ravn havde lovet at rette sig derefter, men da det ikke blev bedre, henvendte provsten sig endelig til biskoppen, da præsten vilde stevne degnen. Men biskop Worm synes ikke at have villet blande sig i disse stridigheder. Hans svar kendes ikke; men der skete intet. Striden fandt dog en løsning, da provsten allerede 23. Marts 1744 kan melde, at degnen Ravn er død. På selve dødsdagen indsender præsten Aggerup ansøgning om embedet fra skoleholderen i Magleby, student *Mogens Hillerø*, der også strax (26. Marts) bliver kaldet til degn.

Ved midten af århundredet synes såvel den pietistiske som degnestriden at have udraset. Men da dønningerne derefter spores endnu en stund, gengives her en del af de oplysninger om skoleforholdene, som Rördam så flittigt har samlet.

I foråret 1744 raser på Møn en hidsig feber, hvoraf Hillerø og hans hustru, ligesom også Normann i Damsholte dør. Om de to ledige degnekald er der nu stor rift. Af landets egne børn anbefales *Sören Ribber* og *Hans Rostrup* i Damme. Denne gang synes dog biskop Hersleb fremdeles at ville forbigå Ribber, idet han foretrækker en skoleholder, *Jakob Bøgvad*. I den anledning skriver provst *Friedenreich* til biskoppen, at han helst vilde have Bøgvad til Magleby, hvor der er degnebolig. Damsholte har vel større hartkorn, så at det snarest vil foretrækkes af „den Jydske degn“; „dog ønskede jeg heller, at den Jydske degn blev i Sælland udi nærværelsen af sin „Ærke Patron“, end at vi skulde få en fiskal her på landet“. Denne „Jydske degn“ er øjensynligt en pietist, der er anbefalet af Bluhme (Ærkepatronen), som således vilde have en „fiskal“, en pietistisk anklager, ansat på Møn. Friedenreich føler sig åbenbart i forståelse med biskoppen, idet han frabeder sig fiskalen. Han kom da hellerikke. Bøgvad fik Magleby, Rostrup Damsholte.

I året 1754 havde den gamle skoleholder *Risbrigh* i Mandemarke trukket sig tilbage. Den daværende præst, Nordmanden *Gerhard Achton*, der også tilhørte den pietistiske retning, havde forgæves henvendt sig til den theologiske kandidat, *Casper Carstensen*, født i Grönsund færgesgård. Derefter havde han bedet

biskop *Hersleb* skaffe ham en god skoleholder. Biskoppen sendte da den theologiske kandidat *Berthel Rersløv*, som Achton blev så glad ved, at han siden anbefaler ham ikke alene til degn, men også til præst. Da degnen *J. Bøgvad* døde i 1756, bad præsten derfor indtrængende, at Rersløv måtte blive degn; men det kunde ikke ske, fordi han endnu kun havde tjent i 19 måneder som skoleholder.

Imidlertid sad *Hans Schmit* (student) siden 1743 som skoleholder i Ebelnæs, forpint af næringssorg med mange små børn og et svageligt helbred. Han havde gentagne gange fået meget varme anbefalinger af sin præst *R. Platou*, som dog navnlig fremhæver hans af nød og sorg „nedslagne gemyt“. Han synes nærmest at være udslidt som skoleholder, hvorfor det udtrykkelig hedder, at alle præsterne ønsker ham det ledige degnekald i Magleby. Også Achton slutter sig dertil, når han ikke kunde få Rersløv. Altså bliver Schmit kaldet til Magleby i begyndelsen af 1756. Men inden året er omme, klager præsten over, at han forsømmer læsningen i kirken og ikke itide bringer præsten alterganglisten. Achton plejede nemlig allerede om Onsdagen i kirken at prøve altergæsterne til den følgende Søndag. Foreløbig må Schmit have føjet sig, thi endnu 1758 giver præsten ham en god attest. Men snart bliver det rent galt. Det synes, som om den før så ydmygt nedbøjede skoleholder, efterat være bleven degn, har taget oprejsning for 20 års slid og nød. Der klages over, at han brugte „stavshug og hårgreb“ i kirken mod de unge karle, der gik til læsning, og „hårgreb og nævehug“ i læsestuen. Han tillod sig en „formastelig kritik“ over altergæsterne, nægtede at indskrive dem, der søgte kirkens forbøn, ja, nægtede at synge over lig, alt fordi vedkommende ikke vilde offre tilstrækkeligt til ham; der var endogså forgæves budt ham 2 mark for at synge over et lig.

Endelig må provsten, *L. Gram* i Stege, klage over ham til biskoppen og foreslå en provsterett, hvorved degnen *Sören Riber* i Elmelunde skulde beskikkes som aktor. Foreløbig gjorde Schmit afbigt; men forbedringen har ikke været varig; thi 6. Sept. 1764 dømmes han af en provsterett (Gram med præsterne Bredal i Borre og Hagen i Elmelunde) til at betale en betydelig mulkt og gøre afbigt overfor de menighedsmedlemmer, som han havde fornærmet.

Den egentlige grund til de mange stridigheder mellem præ-

ster og degne var, at degnene betragtede sig ikke alene ved deres uddannelse, men også ved deres embedsstilling som selvstændige og sideordnede præsterne, skønt lov og ritual sagde, at præsterne var degnenes øvrighed. For at få dette forhold helt klaret, indgik Achton i 1765 med et andragende til biskoppen om, at denne gennem landemodet vilde indskærpe regelen og tillige træffe nøjagtige bestemmelser om degnenes pligter. Han foreslår følgende række regler, hvoraf det ses hvad det var, der krævedes fra præsternes side:

1) Degnen måtte ikke uden præstens tilladelse rejse udenfor herredet.

2) Han måtte ikke tage sig ferie fra læsningen i Oktober måned og heller ikke tage pløjeferie i foråret.

3) Ikke uden præstens tilladelse forsømme nogen læsning i kirken eller byerne eller sende nogen anden i sit sted, som præsten ikke har approberet.

4) Degnen skal knæle i chordören, når lithaniet afsynges.

5) Hver 8. eller 14. dage fremvise for præsten sin læsningsbog.

6) Itide indsende communionbogen.

7) Ikke tillyse noget til sognestævne uden præstens samtykke (da der ofte tillystes latterlige eller forargelige begivenheder);

8) og endelig i almindelighed anerkende præsten som sin øvrighed.

Dette andragende er påtegnet af præsten *Bredal* i Borre, der også har en del at klage over sin degn *Ammementorp*, som han dog selv så varmt havde anbefalet. Imidlertid lader han ham dog vederfares den rett, at han ikke er så slem som degnen i Magleby.

Det ses ikke, om der er foretaget noget i anledning af dette andragende.

Hans Schmit blev siddende som degn i Magleby, og det må tjene til hans undskyldning, at han var meget svagelig. Når han gik omkring til læsning i byerne, blev han ofte angreben af sådanne indvendige smerter, at han måtte lægge sig ned på marken i frost og kuld. 1767 fik han sin søn Johannes hjem fra Vordingborg som student, og han blev da faderens medhjælper. Sønnen får et godt skudsmål både af præst og provst.

Vi har ovenfor set, at biskop Hersleb ikke vilde godkende

en kontrakt om overdragelse af et degnekald; det er antydnet, at han i dette tilfælde havde en særlig grund til modstand. Ellers synes denne trafik ikke at have været usædvanlig.

Siden 1676 sad ved Fanefjord kirke den gamle degn, *Hans Johansen*, der dog på grund af „sindets og legemets svaghed“ stadig måtte holde vikar. Da den sidste af disse, *Lavrids Brinch*, 1707 var bleven forflyttet til Falster, godkendte biskop *Henrik Bornemann* en kontrakt, hvorved Hans Johansen afstod degnekaldet til *Claus Schmidt*, der 7 år havde undervist børnene på „den insel Nyjord“ og derefter bestyret degneembedet i Fanefjord. Sålænge Johansen levede, skulde han nyde halvdelen af kaldets indtægter; efter hans død skulde S., der var student, tiltræde embedet uden ny kaldelse.

Claus Schmidt havde en søn, som var opkaldt efter den bekendte Stegepræst (siden stiftsprovst) Morten Reenberg. Sønnen, der var student, havde været hører ved den ny „regne- og skriveskole“ i Stege og derefter skoleholder i Damme i 1½ år. I 1745 var Claus degn 68 år, og det hændte sig da, medens han Langfredag vilde hjælpe præstens kone fra kirken til vognen, at han af et vindstød blev kastet overende, hvorved han stødte sig således på en sten, at man frygtede for hans liv. 24. April indsendtes der da fra ham et andragende om at måtte overdrage embedet til sønnen. Præsten *Ancher Borch* nøjes ikke med varmt at anbefale andragendet, men skriver endog til sin fætter, professor Anchersen i København, og beder denne personlig tale med biskoppen derom, idet han som yderligere begrundelse anfører, at den gamle degn har brugt sin formue til at bygge degneboligen af nyt. Endvidere tilføjer han, at dersom biskoppen indvender, at han har lovet Sören Riber det første ledige degnekald, så kunde det oplyses, at Reenberg var forlovet med Ribers søster, og at denne var villig til skriftlig at erklære, at han afstod sin fordring for søsterens skyld.

Biskoppen svarede imidlertid, at Reenberg havde tjent for kort tid som skoleholder, og det var da heldigt, at gamle Claus degn endnu holdt livet nogle år. To år senere går sagen i orden; *M. Reenberg* bliver degn efter indtrængende anbefaling af præsten „for alle kristelige dyder og alvorlig flid“. *Jonas Andersen*, der tidligere havde været på Nyjord og siden den gamle degns medhjælper, får pladsen som skoleholder i Damme. Men atter viser det sig, at springet fra sultestillingen som skole-

holder til et rigt degnekald virker berusende. Foruden Søndags-tjenesten påhvilede det degnen at gå omkring i byerne og holde aftenlæsning med ungdommen. 1749 indgiver M. Reenberg til biskoppen et andragende, hvori han gör gældende, at disse aftenlæsninger er uheldige. Ungdommen samles i et værelse, hvor der kun står et lys på bordet; hvad der da øves i kro-gene eller på hjemvejen i mørke, kan læreren ikke iagttage. „Dagens og lysets gerninger er de sande og sundeste“. I Fanefjord sogn er 7 byer foruden Grönsunds færgegård, der ligger $\frac{1}{4}$ mil fra byerne, og hvor der tjener 6—7 voxne men-nesker. De 7 aftener om ugen slår saaledes ikke til, „da de 7 sjæle (i færgegården) også burde have nogen undervisning“. Han andrager derfor om at måtte om vinteren læse med de fjernere byer om formiddagen og de nærmere byer om efter-middagen, da han så lettere kunde komme hjem om aftenen og ikke behøvede at ligge ude i fugtige senge og stuer med træk. Han har skaffet sig en erklæring fra bønderne i Vinde-bæk, at de er villige til at lade ungdommen møde til læsning om dagen i vintertiden. Han har talt med præsten derom, men denne vil ikke tillade sådan ændring (som unægtelig vilde være en stor lettelse for degnen, der herefter vilde være fri hveranden dag).

Biskop Hersleb svarer herpå i brev til provsten, at det var en misforståelse, når Reenberg betragtede aftenlæsningen som en uskik, der havde indsneget sig på Møn; det var den almin-delige regel, fordi ungdommen ikke måtte forstyrres i arbejdet om dagen. „Degnens magelighed kunde der ikke tages hen-syn til“.

Ikke destomindre har R. dog indført den ordning han øn-skede. Nogen tid efter indberetter nemlig provsten til biskop-pen, at præsten (Ancher Borch) har bedet ham indberette, at „hans degn, M. Reenberg, trods biskoppens skrivelse om læs-ning i byerne, dog læser de fleste gange om dagen, for at have sin magelighed“.

Det ses ikke, om bispen har ladet degnen følge sit eget hovede; men det gode forhold til præsten er öjensynlig for-styrret.

Da de kongelige skoler blev oprettede i 1727, beskikkedes de ny skoleholdere af amtmand *Moltke* og provst *Hulbech*. Til

Damme skole kaldedes da *Peter Thes*, der var student fra Ålborg og endog havde taget baccalaurgraden ved universitetet og selv dimitteret studenter. Efterat have tjent i 7 år som skoleholder i Damme ansøger han 1734 biskoppen om at måtte få et degnekald og får i den anledning en så glimrende anbefaling fra præsten Ancher Borch, at den ialfald tildels må være oprigtigt ment. Der tales om „de skønne naturens og nådens gaver, som Gud har nedlagt i ham“, og erklæres, at alle landets præster kappes i ønsket om at få ham til degn. Men han beklager sig over, at han dernede i Damme bor så afsides (!), at han ikke itide kan få at vide, når noget degnekald på øen bliver ledigt. (Vi har ovenfor set, hvorledes ansøgerne kappes, så snart det rygtes, at en degn er bleven syg.) Anbefalingen tiltrædes såvel af provst Hulbech som på amtmand Galkowskis vegne af fuldmægtigen Petersen, Stege 25. Aug. 1734.

Et par år efter blev Thes kaldet til *klokker i Stege*, og på denne tid er det, at han optræder i litteraturen. 1735 udkommer i Kbhvn. et skrift med følgende tittel:

Nogle Mønske mundheld samlede til lærdom fra nogle høj-lærde og nogle ulærde, nogle nu fraværende, nogle endnu nærværende, nogle endnu levende og nogle nu døde, af nævnte Jomfrulands

Pligtige Tjenere.

J. P. og T. er således fremhævet, at det åbenbart er forfatterens navn, og det passer ikke på nogen anden end *Peter Thes*.

Mønske mundheld 1735.

Det er *H. F. Rørdam*, der først har gjort opmærksom på denne forklaring af den skjulte forfatters navn. Dog er dermed ikke givet nogen fuldstændig påvisning af manden og hans herkomst. Navnet *Thes* kan spores tilbage i København fra det 17. årh. En Peter Lauritsen Thes, født i København 1666, blev af sin stevfader, Johannes Ramløse, bragt til Ålborg og dimitteret fra katedralskolen der 1683, men døde allerede 1696. Han kan have efterladt sig slægtninge der, som efter stevfaderen kan have optaget navnet Johannes (eller Jens). I året 1715 dimitteredes en student fra Ålborg skole under navnet *Petrus Thes-sius*, født 1694. Der er altså en *mulighed* for, at denne er identisk med den senere Mønske klokker, *Peter Jensen Thes*, som dør i Stege 1761.

Men der kan også gættes på en anden afstamning. Navnet *Thesch* var dengang et anset borgernavn af Hollandsk oprindelse i Stege. Den bekendte kirkevæрге, *Jan Peitersen Thesch*, var født på Amager, hvor navnet vistnok har været ældre, og derfra flyttet både til Ålborg og Stege. Klokkeren *Peter Jensen Thes*, som øjensynligt har været sprogmand og knyttet til Morten Reenberg's „Danske skoler“, har da muligen fordansket sit navn og anvendt forbogstaverne som forfattermærke. Da den Hollandske form „Thesch“ siden forsvinder, kunde man endog formode, at forfatteren har været søn af kirkeværgen. Man vil yderligere kunne spore en forbindelse med Reenberg, når man ved, at Peter Thes i 9 år havde været skoleholder og degn i Fanefjord, hvor Reenberg's ven, *Olivarius*, havde været præst og havde begyndt den første Danske skole, ligesom forgængeren i degnekaldet, *Claus Schmidt*, havde sluttet sig så nær til Reenberg, at han endog havde opkaldt sin søn og medhjælper efter denne. Det vilde da ligge nær at antage, at Reenberg i sin egenskab af stiftsprovst har sørget for at få en nær slægtning af sin bedste ven i Stege ansat først i Fanefjord og siden i Stege.

Hvis begge disse gætninger kan stå ved magt, vilde forklaringen altså lyde således:

Da Latinskolen i Stege blev nedlagt 1701, har kirkeværgen J. P. Thesch sendt sin søn eller nære slægtning til besvogrede præstefamilier i og om Ålborg, hvorfra drengen da er blevet student 1715. Efter at have taget magistergraden ved Københavns universitet, vender han tilbage til Møn som degn i Damme og siden klokker i Stege.

Når Peter Thes her er skildret som en slags elev af Morten Reenberg — og deri søgt forklaring af, at dennes efterladte rebog er bleven opbevaret i Ålborg — så måtte man vel også kunne påvise nogle ligheder i begges forfatterskab. Men stakkels Peter Thes, der af sin samtid omtales noget nær som en genial mand, er over 100 år derefter blevet genstand for en ualmindelig skarp fordømmelse af C. Molbech 1850. Peter Thes's „Mønske mundheld“ nævnes overhovedet kun som advarende eksempler. Dette er en ganske urimelig hård dom. Skal vi da aldrig nå til det stade, at vi kan bedømme ethvert værk i forhold til sin samtid! Jeg råder ikke nogen til at sætte sig hen at læse de Mønske mundheld som nutids æsthetisk nydelse, og dog kan de være morsomme at lære at kende, målte med sin tids mål. Jeg lyt-

ter ubetinget villigere til en samtidig oplyst mand som præsten Ancher Borchs skudsmål, end til Molbechs gnavne kritik.

Peter Thes giver sig ikke ud for mere end han er. Han ved meget godt, at hans samling ikke består af folkelige ordsprog med dyb poetisk betydning. *N. M. Petersen* skelner mellem tre slags ord: de egentlige *ordsprog*, som er erfaring, fremstillet i billeder (poesi), tankesprog, som er leveregler uden billeder, samt mundheld, som er talemåder i folkemunde. Peter Thes taler kun om den sidste slags, og Molbech har ingen rett til at kalde dem alle selvgjorte. For en stor del er de oversatte fra fremmede sprog, mest Latin, og vidner om megen belæsthed. De fleste er arv fra den lærde tidsalder, men også Peder Syv kan spores og ikke mindst Morten Reenbergs indskrifter. Men stadig må man huske, at forfatteren er samtidig med Holberg — og at „mundheld“ kun er, hvad der heldes ud af munden.

Peter Thes' mundheld udkom 1735, netop da pietisterne begyndte den store kamp, men han har øjensynlig lige så lidt som Morten Reenberg böjet af for stormen, som man kan se af mange tankesprog, der er rettede mod skinhelligheden, samt af hele tonen.

Når han i titlen kalder Møn med det forældede navn „Jomfruland“, kan det måske være for at få forbogstavet til Jan eller Jensen med, om end i den rækkefølge, som Jan Peitersen Tesch kunde have skrevet det. I mit exemplar af originaludgaven er med en samtidig hånd tilføjet nogle Latinske henvisninger.

For at give læserne et indtryk af disse mundhelds art, gives her et lille uddrag af de 864 mundheld.

Uddrag af Mønske mundheld.

1. En bi kan samle honning endog fra sumpigt sted.
2. Var ej torden, da var trolde.
3. Bedre vandre ved én sol end ved mange stjerner.
4. Det fede vil flyde.
5. Når de store klokker lyde, kan de små ikke høres.
6. Lev for at lære, lær for at leve.
7. Tro ej Din egen skygge, om den end viser Dig stor.
8. Aveløs leve, æreløs dø.
9. Når manden elsker det, som konen hader, så hader konen alt det manden elsker.
10. Under de mest forede klæder indfinder sig oftest snue.

11. Når Du giver hesten sporen, da giv ham også tøjlen.
12. Hvad Du spytter i sydende bælg, det får Du dobbelt tilbage.
13. *Gerning kræver tid, men tid kræver også gerning.*
14. Frisk mod, halv tæring.
15. De allertapreste helte råder allermindst til krig.
16. Tal ej noget så hemmelig, Du jo tør tilstå offentlig.
17. Til en sorg at dølg, hører et mandigt hjerte.
18. Den, som studerer meget fremmede sager, kan snart for-glemme sine egne.
19. Dersom katten fik to vinger, beholdt spurven ikke en.
20. Fordi en under prædiken nikker, kan ej siges: han sam-tykker.
21. Flere lære om gode gerninger, end som der øver dem.
22. För har en lögn til enighed været bedre end sandhed til oprör.
23. Der er aspekter, som kaldes oppositio, mens andre, som kaldes conjunctio.
24. Høgen smiler ad den due, der skiller sig fra flokken.
25. Helte dræber deres fjender, fruentimret deres venner.
26. (Jomfruer) De vil yndes, de vil findes.
27. Den som har hvide katte i huset, må ej byde skinderen (skindbereder) til gæst (citater af Reenberg).
28. Det skal være tre stærke djævle, der skal tage noget fra den tredie, der har intet.
29. Da frøerne græd for konge, fik de en stork.
30. Den som sår nær ved solen, får at høste nær ved jorden.
31. Den hest, som får mest havre, er mest villig til at slå af.
32. Tidt længes man efter posten, men bedrøves dog ved dens bud.
33. Vidste alle mand alles tanker, blev mindre fred og mere strid.
34. Stræk fødderne ej længre ud, end dynen den kan række.
35. Svar den, som skælder Dig for laster, at Du ved flere med Dig selv end han.
36. Der er mange kendetegn for døden, men ingen til sikkerhed for livet.

Måske er det Peter Thes's anlæg for forfattervirksomhed, der har skaffet ham uvenner på halsen. 1748 skriver provst *Friedenreich* og beder biskoppen tage „den ærlige og trofaste samt udi sit embede agtsomme og flittige klokker Peter Thes“ i for-

svar mod „den onde Christian Mørks overfald“. Thes indsender en beretning om sagen, og provsten anmoder om, at landfiskalen, som er byfoged Tage Fredlund i Præstø, må få ordre til at påtale og forhøre sagen, i hvilken også provsten er part. Sagens gang kendes ikke. Varsel om Christian Molbech?

Da Thes i 1760 bliver syg, søger skoleholderen *Mathias Præstø* i Hjertebjerg at få løfte på „klokkeriet“, og da T. dør i begyndelsen af 1761, søges embedet af den ovennævnte *Casper Jochum Carstensen* (søn af Carsten Hemmingsen i Grøn-sund færggård), der ikke alene var 22årig student, men endog theologisk kandidat med første karaktér, der forgæves havde søgt mangfoldige præsteembeder og nu ønskede at blive klokker, hvad dog hellerikke lykkes. Han må nøjes med at blive skoleholder i Hårbølle, medens den hidtidige skoleholder der, *Christian Ludvig Mossin*, blev klokker i Stege (?), men denne var ikke alene 17årig theologisk kandidat, men havde nu tjent 12 år i Hårbølle, så det var ikke at undres over, om han, som provst Gram skriver, var bleven noget „hypochonder og distrait“.

Efter Peter Thes blev student *Hans Rostrup* skoleholder i Damme; siden blev han degn i Damsholte, hvor som ovenfor anført præsten Platou åbenbart ikke er tilfreds med ham. Han døde 1768 og blev efterfulgt af den ovennævnte „stakkels Bertel Rersløv“ i Mandemarke. Rostrup havde en søn, Carl Christian, der var student og skoleholder i Ebelnæs. Han havde været medhjælper for præsten Stenner i Elmelunde, men søgte forgæves at blive sin faders eftermand.

Af forholdene i Borre giver sognepræsten, *Søren Bygbal Bredal*, i brev af 5. April 1762 til biskop Harboe en sørgelig skildring. Da var Anders Gottorp endelig død, og præsten anbefaler den hidtidige skoleholder, Peder Ammentorp, til at få degnekaldet. I den anledning giver B. følgende beretning om degnene i Borre. „Den første degn, de ældste i sognet mindes, var Arent Møller, der endte sine dage i drukkenskab. Hans eftermand, Conrad Ratchen, var lige så slet en person, hvorom min svigerfader (Jens Engel) efter befaling af salig biskop Worm måtte anlægge sag imod ham. Men ved degnens broder, som var forvalter på landet, blev sagen bilagt med en skriftlig forsikkring om forbedring, skönt den ikke påfulgte. Den sidst afdøde (A. Gottorp) ved D. H. H. selv, hvilke naturlige mangler han var underkastet. Det manglede ham sandelig ikke på vilje

og redelighed at tjene Gud og sin frelser, men på evne. — — Som det har været med degnene, har det og været med skoleholderne“.

Den tidligere skoleholder (Peder Lützw) havde tjent fra skolens oprettelse og tidligere som substitut, men var opslidt og tilsidst både blind og døv. Præsten havde derfor i 9 år måttet gøre tjeneste både som skoleholder og degn, idet han måtte møde 2 gange daglig i skolen og desuden følge degnen til læsning med ungdommen i byerne for at holde den uforstandige ungdom i lydighed. Senere havde han fået P. Ammentorp til skoleholder, „en mand som menigheden kender, og jeg kan forlade mig på“. Men i særdeleshed er præsten bleven ængstet ved et rygte om, at biskoppen vilde kalde „en mand her på landet, hvis navn han ej tør nævne, for ikke at være angiver. Han er ganske visst en dygtig lærer; men! en mand, der i bøndernes gilder kan sidde begravet i kortspil, en mand, som ej tager i betænkning at være formand for de dandsende bønderkoner, vilde sandelig kun lidet godt udrette i en menighed, som er temmelig afvant fra sådan omgang. Jeg har selv gået omkring i byerne, indfunden mig i de mest bekendte spillehuse, og ved grundig og kærlig forestilling bragt det så vidt, at de fleste have afladt, og at de få, som endnu hænger deri, anses med medynk af nogle og med foragt af andre“. — — —

Biskoppen fjøede ham og kaldte Ammentorp til degn.

Bredal har øjensynlig været en virksom og nidkær præst; men også af andre vidnesbyrd kan man se, at han tilhørte den pietistiske retning.

Det ses ikke, hvem den drikkende og dandsende lærer er. Da Damsholte sogn blev oprettet 1743, ansøgte skoleholderen i Ebelnæs, Henrik Norman, om at blive degn og dog beholde skoleholderstillingen. Provst Paludan i Stege skriver i den anledning en meget betinget anbefaling for ham, idet han siger, at de gode formaninger havde hjulpet, så der i lang tid ikke var klaget over hans levned eller forhold i skolen. Imidlertid tvivler han dog om, at begge stillinger kan forenes, og anbefaler som afløser i skolen den (siden omtalte) Hans Smidt, som også bliver ansat.

Norman måtte nøjes med det ny degnekald, men dør allerede året efter, 1744, efterfulgt af Rostrup, som næppe har været bedre. Mellem degnenes skudsmål i 1758 skriver præsten R.

Platou kun: „Sogndegnen i Damsholte klager sognefolkene ikke over“.

De øvrige skudsmål lyder:

„Udi Stege er chordeggen, Niels Holst, en velstuderet og skikkelig mand, der trolig opvarter sit embede. Sogndegnen i Keldby, Peder Bech, foregår ungdommen med et godt eksempelisk og gudfrygtigt levned og viser sig flittig i at læse for dem så vel i som uden kirken. Sogndegnen i Elmelunde, Sören Riber, lærer vel og lever vel. Degnen Anders Gottorp i Borre ligeså. Sogndegnen i Magleby sogn, Hans Smith, er flittig i embedet og ustraffelig i levned. Sogndegnen Morten Reenberg i Fanefjord viser sig til nytte i menigheden både i lærdom og levned“.

Disse skudsmål, der er udstedt af de pågældende præster, er just ikke glimrende og bliver det end mindre, når man tænker på de forhold, der ligger bagved. Det var degnestriden, hvoraf her er givet en skildring, væsentligst uddraget af H. F. Rördams meget udførlige fremstilling. Den sociale strid, der udkæmpedes langs grænsen mellem præst og degn, fyldte det meste af det 18. århundrede med sin kvælende luft. Efterat lærerne ved fattigdom var bukket under i kampen, var det forbeholdt det 19. århundrede at give dem den højere grad af dannelse, der ligger i navnet „seminarist“.

De små kår.

Medens således striden mellem præster og degne var sat på spidsen, særligt af en enkelt pietistisk præst og provst, så forholdet synes utåleligt, så er der dog også vidnesbyrd om bedre forståelse mellem parterne. Men tilstanden beherskes navnlig af de næsten usigelig fattige vilkår, hvorunder de fleste *skoleholdere* har måttet arbejde ofte hele deres liv. Pengelønnen var 24 rigsdaler! Og dog fremgår det også af beretningerne, at mange af dem har slidt livet igennem og røgtet deres gerning i stilhed og troskab og ialfald nogenlunde tilfredsstillende. Men man forstår vel, at deres tanker har været optagne af det brændende ønske om at få et „bedre stykke brød“.

Når et embede i vore dage er ledigt, er der gerne et rigeligt antal kapløbende ansøgere derom; men det forslår kun lidt imod den iver, hvormed embederne søgtes i gamle dage. Navnlig var der et så overstrømmende antal af theologer, at en stor

mængde af disse aldrig nåede præstekald, men måtte deltage i væddestriden ikke alene om de gode degnekald, men endogså om de fattige stillinger som skoleholdere med en årsløn som sagt af 24 rbd. Iveren var så stor, at ansøgerne end ikke afventede den pågældende besidders død, men så snart det rygtedes, at han var alvorlig syg, tog man fat på bestræbelserne efter at skaffe sig løfte om embedet, hvorved anbefalinger i private breve til myndighederne spiller en hovedrolle; man gik endog videre og sluttede kontrakt med formanden om at ægte eller pensionere hans enke eller børn. I den her omhandlede periode gør ved embedsbesættelser den strømning sig særlig gældende, der fremtræder som en pietistisk stat i staten under ledelse af hofpræsten *Bluhme*, mod hvis indflydelse biskopperne ofte forgæves søger at værges sig. Gennem den i bispearkivet opbevarede korrespondance om embedsbeskikkelser får man et tydeligt indblik i disse forhold. Desværre brændte med så meget andet også bispearkivet i Københavns brand 1728, så det, der er bevaret nu, i regelen er yngre end dette år.

Foruden billedet af de tidligere skildrede stridbare degne får vi kendskab til en række stilfærdigt arbejdende lærere.

I Borre sad en gammel svagelig degn, *Conrad Ratchen*; allerede i 1730 havde han været så farlig syg, at ikke alene skoleholderen i Ebelnæs, student Henrik Norman, meldte sig hos biskoppen som ansøger om kaldet, men at endog den bekendte stiftsprovst Morten Reenberg henvendte sig til biskoppen med anbefaling for en klient. Ratchen holdt dog livet endnu i 10 år og havde en hjælper, student *Sören Clausen Riber* (3: fra Ribe, hvor han dimitteredes 1731 af rektoren, den bekendte mag. Falster), der 1739 indgiver andragende om at måtte søge degnekald, skönt han ikke havde tjent den forordnede tid som skoleholder. Dette andragende anbefales meget varmt af Nic. Jæger, der (1737) var bleven sognepræst i Stege og provst på Møn. For at sikre sig pladsen som Ratchens eftermand, havde Sören Riber indgået en kontrakt med denne, hvorved Ratchen ligefrem overlod ham embedet mod en årlig affindelsessum samt eventuel pension til enken og den yngste søn. Denne kontrakt indsendtes til stadfæstelse af biskoppen, P. Hersleb. Denne afviser imidlertid skarpt den hele handel, idet han siger: „thi i de små tjenester, jeg har at råde over, vil jeg lukke øjnene for alle absigter, rekommendationer og kunster, men efter min samvit-

tighed kalde dem, som jeg holder for bedst meriterede og dertil berettigede“. At biskoppen herved har sigtet til indblanding af hofpræsten Bluhme, fremgår af provst Jægers svar (13. April 1740), hvormed han indsender Bluhmes brev for at vise, at planen stammer fra denne, men at Jæger ikke havde bifaldet den; tværtimod billigede han ganske biskoppens afslag. (Dette synes heller ikke at være noget fint træk fra Jægers side.) Imidlertid er nu den gamle Ratchen virkelig død (7. April), og Sören Riber ansøger om kaldet, fremdeles henvisende til, at han havde lovet at understøtte enken. Bispem svarer imidlertid, at han ikke kan og vil forbigå gamle vel tjente skoleholdere. „Når jeg selv var skoleholder, vilde jeg i sandhed klage derover og angive bispem for kongen“. Af de gamle skoleholdere var Anders Gottorp i Tjørnemark nærmest berettiget, hvis han kan skaffe bevis for at være student. Den næste er H. Norman i Ebelnæs; men han havde intet godt vidnesbyrd fra provsten. Imidlertid lover biskoppen, at Sören Riber skal få den skole, der bliver ledig efter en af de nævnte, og når han har tjent den forordnede tid som skoleholder, skal han få det første ledige degnekald der på landet.

Provst Jæger svarede, at han fremdeles ikke kunde anbefale Norman til Borre degnekald; thi han er „et böjeligt og föjeligt gemyt“, der kunde gøre god tjeneste under en kraftig ledelse. Men en sådan savnes i Borre. (Præsten Jens Engel, der har gjort sig bekendt som oldforsker, har åbenbart ikke været af Jægers retning.) Provsten sender så Anders Gottorp til København, hvor han skaffer sig studenterbevis, og bliver kaldet til degn i Borre; medens Sören Riber bliver skoleholder i Tjørnemark. Men den stakkels mand sidder med kone og 7 børn og skal leve af de 24 rbd. og et par køer. 4 år efter søger han forgæves degnekaldet i Magleby; bispem synes at have glemt sit løfte. Atter 4 år efter skriver S. Riber således til biskoppen:

„Når barnet mangler brød, søger det med ydmyg bön faderen derom. Så tvinger mangel mig til, som et barn, i alledybeste ydmyghed at indskyde mig for Deres Højærværdighed, som den store Gud, af hvilken al faderlighed nævnes, har sat som en fader på jorden at uddele degnebrød til os fattige skoleholdere“. — — —

Den daværende provst i Stege, *Friedenreich*, anbefaler varmt hans andragende, idet han oplyser, at han både er en af de

fattigste og flittigste skoleholdere, og tillige „anvender Søn- og helligdages eftermiddage til de gamles opbyggelse i byerne“. Provsten ønsker ham ansat som kordegn i Stege, hvor Gregers Scherning var død. Riber er den ældste studerede skoleholder på Møn, og provsten beder udtrykkelig om, „at landets børn og skolebetjente må nyde landets brød“.

Men præsten *Ludvig Stoud* i Keldby anbefaler også sin skoleholder Marcus Christian Runge, der var theologisk kandidat og endog havde prædikeret for dimis; han var student fra Roskilde (1739) og havde siden været medhjælper for en præst ved Frederikshald. Han havde nu (1749) været skoleholder i Keldby i 4 år og anbefales særlig til at undervise „skikkelige folks børn i en købstad“.

Men ingen af disse to ansøgere fik degnekaldet. Man skulde næsten tro, at han var på det sorte brædt hos biskoppen siden historien med Borre degnekald og hofpræst Bluhmes indblanding. Sören Riber har sagtens hørt til den pietistiske retning, hvorpå det også tyder, at han holdt opbyggelsesmøder om Søndagene.

Endelig lysner det lidt for den ulykkelige mand. I Oktober 1751 bliver den ovenomtalte degn, Hans Drejer, i Elmelunde syg, og provst Friedenreich iler da med at skrive og minde biskoppen om hans 11 år gamle løfte til Sören Riber. Elmelunde er landets ringeste degnekald.

Nogle dage efter gentager provsten sin henvendelse, da Drejer nu var død. Provsten underskriver sig „Deres Højædle Højærværdigheds allerydmygste klient og æreskyldigste tjener“.

Sören Riber fik virkelig degnekaldet i Elmelunde, og nogle år efter 1758 får han attest af sin sognepræst P. Hagen, „at han lærer vel og lever vel“.

Han vedblev dog at være i trang og derfor at søge om bedre kald. I 1759 var Anders Gottorp i Borre „syg og uden livs håb“, hvorfor præsten Hagen skriver til bispen og beder for Sören Riber, at han må blive Gottorps eftermand; præsten benytter lejligheden til at „recommandere sig selv til et bedre levebrød“, såsom både præste- og degnekaldet i Elmelunde er „det ringeste her på landet“ og han skal give 50 rbd. i pension til formanden, Plesner.

Anders Gottorp vilde dog ikke dø dengang, og Sören R. måtte blive i Elmelunde. Ovenikøbet ramtes han strax efter (11.

Dec. 1759) af den ulykke, at degneboligen brændte, i hvilken anledning han søgte kongen om hjælp. Siden høres ikke mere om „den stakkels Sören Riber“.

Den brændte bygning var den, som den bekendte degn, Jens Jörgensen Fog, havde fået opført. Den synes ikke siden at være blevet genrejst. Degnekaldet er siden flyttet til den ny kongelige skole i Hjertebjerg.

Stege kirkebog fra 1691.

Rektorerne ved Latinskolen, nedlagt ved reskript ^{8/11} 1701, udførte degnetjenesten. Af disse anføres:

P. Lerche, ved 1586 degn i Magleby.

Jakob Bön, † 1589.

Hans Folmer, † ca. 1595.

Andreas Abrahamsen, blev 1602 sognepræst i Borre, † 1623.

Claus Helmer, blev sognepræst i Skeen i Norge.

Knud Knudsen, nedlagde sit embede.

Jakob Nielsen Mehrn, blev 1634 sognepræst i Keldby, † ca. 1645.

Mag. *Michael Zimmermann*, 1634—36, † som sognepræst i Dronninglund ^{28/10} 1678. Blev på en rejse i syden tvungen til at antage catholicismen, men sagde sig løs herfra ved hjemkomsten.

Peder Bødker, 1636—41, † som sognepræst i Vesteregede ^{23/2} 1684.

G. Justesen, visst her et par år, degn i Magleby 1642.

Peder Svendsen, 1642—48, † som sognepræst i Marvede ^{10/1} 1680.

Hans Nielsen Stege, muligt 1648—51, † som sognepræst i Keldby 1673.

S. P. Ingemann, 1656—60, blev degn i Magleby.

Niels Rasmussen Teilgård, 1660—73, † som sognepræst i Keldby ^{4/11} 1685. Viborgs medarbejder i Mønsbeskrivelsen.

Niels Bentzon, først rektor i Skelskør, her 1674, sognepræst i Slangerup ^{13/1} 1694. ~ her ^{28/10} 1689 Gundele Richardsd. † ^{29/10} 1707.

Sören Jensen Colding, 1694—1701, † som sognepræst i Tørring ved Lemvig ^{1/3} 1707.

Latinskolen blev nedlagt 1701.

Kordegne:

- Niels Axelsen Ursin*, f. ca. 1651, stud. Roskilde 73, kaldet 1701, afgået 23. ~ Maren Jakobsd. Danholm, f. $\frac{9}{6}$ 1654, † $\frac{27}{6}$ 1728. En søn, Axel Ursin, † som sognepræst i Kyndby 1770.
- Gregers Mathiesen Schierning*, f. 1674, stud. Odense 96, kaldet af biskop Worm $\frac{12}{6}$ 1723, angav sin løn 1738 til 184 rbd., † $\frac{18}{3}$ 1749. ~ 1) Mette Dorothea Ursin, f. her $\frac{24}{9}$ 1690, † $\frac{1}{11}$ 1727. 2) Magdalene Jochumsd. Krummelin, † $\frac{3}{5}$ 1762 (landemodeakter).
- Niels Andersen Holst*, f. 1711, stud. Viborg 32, næste år hører i Vordingborg, kaldet 49, † $\frac{7}{12}$ 1770. ~ 1) i Vordingborg $\frac{30}{5}$ 1749 Karen Jochumsd. Storm, † 1754. 2) her $\frac{23}{7}$ 1755 Agathe Frederiksd., begr. $\frac{17}{1}$ 1803 81 år gl.
- Hans Wonsild*, f. 1720, kaldet 70, † $\frac{2}{10}$ 1776. ~ Birgitte Windkilde (formodentlig Slesvigere).
- Peder Selmer*, f. $\frac{25}{7}$ 1721, stud. Kolding 44, cand. theol., skoleholder i Damme, i Borre 62, aflagde ed $\frac{19}{10}$ 76, † $\frac{25}{6}$ 1799. ~ $\frac{2}{9}$ 1763 Christiane Frederikke Bech, f. $\frac{3}{2}$ 1740, † $\frac{1}{2}$ 1813.
- Peder Fugl*, f. 1760, stud. Odense 81, kaldet 99, † $\frac{23}{11}$ 1800. ~ her $\frac{29}{8}$ 1785 Anna Thyra Höy, f. 1761, † $\frac{10}{1}$ 1821 (landemodeakter).
- Engelhardt Robsahm*, f. 1762, stud. Helsingør 80, kaldet 1800, † $\frac{10}{9}$ 1831. ~ i Elmelunde $\frac{7}{5}$ 1802 Christiane Caroline Paludan, f. $\frac{30}{4}$ 1769, † $\frac{3}{2}$ 1858, datter af provst Hans Jakob P. i Kalundborg.

Klokkere:

- Mathies Petersen*, begr. $\frac{23}{2}$ 1685.
- Henrik Sørensen Ingemann* (digterens tip tip grandonkel), søn af degn I. i Magleby, kaldet $\frac{23}{3}$ 1685, † $\frac{27}{5}$ 1708. ~ her $\frac{6}{3}$ 1687 Dorothea Danholm, † 1736 84 $\frac{3}{4}$ år gl., søster til Ursins hustru (se M. Reenbergs afskedsdigt).
- Rasmus Sørensen Glorup*, f. 1679, † $\frac{23}{2}$ 1736. ~ Anna Margrethe Møller, † $\frac{6}{4}$ 1753. En datter ~ sognepræst Jakob Thornam i Als ved Mariager.
- Peder Jensen Thes*, forfatter (se ovenfor), f. 1694, stud. Ålborg 1715, skoleholder i Damme 27, kaldet 36, † $\frac{6}{4}$ 1761. ~ Marie Christophersd., † $\frac{21}{10}$ 1772 (landsarkivet).

Jakob Iversen, forh. hører i Køge, var mulig her 1 år.

Fredrik Kiærsgård, f. 1724, visst her fra 62, † $^{19}/_6$ 1779.

~ Johanne, † 1800.

Andreas Lange, visst her i 22 år, † $^{6}/_7$ 1801.

Efter hans død bortsolgtes klokkerboligen for 330 rbd.

Johannes Winther, farbroder til Chr. Winther, døbt i Slagelse

$^{28}/_9$ 1764, søn af hører Rasmus W. (1723—65) og Sidse

Marie Hørberg (døbt $^{17}/_{10}$ 1727, † $^{6}/_{12}$ 1806), kaldet 1801,

† ugift $^{20}/_4$ 1811.

Rasmus Paludan Holmboe, f. 1756, kaldet 1811, † $^{20}/_2$ 1825.

~ her $^{16}/_3$ 1804 Laurentia Henr. Schneiderwindt.

Habakuk Crone, f. $^9/_1$ 1777, søn af feldbereder Niels C. (f. 1743,

† $^{16}/_4$ 1816), stud. Slagelse 1800, institutbestyrer i Store-

heddinge, kaldet 1821, † $^7/_6$ 1857. ~ i Aversie $^{20}/_3$ 1812

Charlotte Marie Clausen, f. $^{13}/_6$ 1792, † $^3/_2$ 1878.

Tillæg.

Målebrev på Stege vængerne.

EFTER voris Taxtes Indhold af Steege Bythings Rett udsted dend 17. April 1714, har vj begifvet os paa Aasterne til Kongl. Maist. Riede Fougeds, Sr Hans Pedersens tvende Vænger jnden Steege Byes Volde beliggende, og først herom advaret velviisze Magistraten, Raadmændene saa vel som Riedefougden, som var tilstæde, og vores Forretning anfanget saaledes: Først maalt tværss over Nørrestræde fra Jaen Piettersens opbugde Huus og till Niels Smids iboende Leje Huus, som sal. Eggert Sump forhen ejede, dend Pladszes Hiörnsteen, og befindes der Gaden j sin Brede $13\frac{1}{2}$ Allen; fra samme Hiörnsteen, som det østre Venge begynder, maalt udj lige Linie i Nord lige fra Sr Jaen Peittersens indplanchede Commens Venges Hiörn udj Lengde 208 Alen, og blifver samme Nørrestrede Gade der til lige bred, som den altiit har været: $13\frac{1}{2}$ Alen.

Fra de 208 Alen og til Skammelstræde Port falder samme østre Venge krum udj en Halfmaane 260 Alen, og fra den jnderste Kant paa Grøfften af samme østre Venge og op til Volden skal Stredet være bred til Kiørsel $8\frac{1}{2}$ Alen.

Og fra samme Schamelstrede Port fra Hiørnet af samme østere Venge, Nord maalt i Synder, til Peder Lyderszens Huuszes Hiörnestolpe ud til Gaeden udj liige Linie er $375\frac{1}{2}$ Alen. Og blifver Schamelstrede Gaeden saaledes, som den nu er og befindes, j mellum Peder Lyderssens Huusze og Hans Ullemarches Have, tværss over maalt lige ud till Schamelstrede Port j mellum østere og vestere Venge, i sin Brede 12 Allen 3 quart.

Vestere Venge maalt ved østere Side i Schammelstrede fra Jakob Brystings Hjörnehave, hvor en stor Piil staar, lige Linie

j Nord till Schammelstrede Port 300 Alen. Ligeledes maalt Venges vestre Siede fra Niels Pederszens Hiörnestolpe ud til Gaeden i Langestrede og til Langestrede Port j Nord j lige Linie 316 alen. Og blifver Cæden bred, som dend nu befindes, j mellum Niels Pedersens Huus og sal. Apotecker Hovttmans Have tværs over 12^{1/2} Alen.

Og at Gaederne udj bemeldte Streder faar sin fuldkomne Brede effter forskrefne Maal og Afpeeling, bör Indheigningen at settes for Vengerne enten jnden for eller lige med Peelene, at Byens Gaeder niuder sine fuldkommen Brede, som forskreved staar.

Over Øster Venged har i vores Tied altid været en Gangesti fra Nörrestredet og til Schammelstredet indrettet med 2de Stetter, dend eene enu til Siune ved Egert Sumpes Hiörn i Nörrestrædet, dend anden har verret ved Peder Lyderszens Huus i Schammelstræde.

Ved Vestervænge over Byens Volde, saa længe vi kand hugske og erindre, har der og været en Gangesti imellum Schammelstræde og Langestrede Port med 2de Stetter (stenter) jndrettet.

At vi dette saaledes paa schiönsomste Maade nöye har betragtet og efftermaalt, saaledes at jntet fra Byen af Gaeder eller Streder er afgaaen af dens Tillæg, som har været saa længe vi kan mindes og erindre, dette vi med god Samvittighed med vores Hender underskrive og bekreffter og videre ved Eed inden Tinge stadfester.

Actum Steege den 24. April anno 1714.

Peder Lydersön.	Lars LP.SS. Pedersens
Jaekob Jörgensen.	Schous eget Nauvn.
Hendrik Pedersen	Hans H. I. S. Jensen
Piil.	Vindin.
Hans Hemmisen.	Morten Haansen.
Anders A. H. S. Schyttes	Nafns Bogstaf.

(Thinglæst samme dag)

M. Leth.	Hans Vest.
----------	------------

Attesteret Copi 8. Nov. 1763.

M. Jörgensen.	C. F. Paasche.
---------------	----------------

Fremlagt Sædlandsfars Landsting 16. Nov. 1763.

Påskrift:

S. Sølling.

Maale Brev for Venget 24. April 1714.

(Uddrag af originalskøde.)

Jeg underskrevne Morten Reenberg, nu sognepræst til Hel- lig Gæstes menighed her i København og forhen provst på Møns land og sognepræst til Stege menighed, kendes og her- med vitterlig gör, at jeg med velberåd hu og min kære hustru Maria Margrethe Baggers samtykke har solgt, skødet og afhæn- det o. s. v. til kongl. Maj. velbetroede forvalter over Møns amt, ædle Hans Pedersen, boende i Stege — — tvende os tilhørende vejrmøller med tvende møllehuse, stående næst østen for Stege på Møn i ladegårds- eller møllemarken kaldet, som sal. Anders Zeh's enke det sydøstre møllehus og østerste vejrmølle nu be- bor og har i brug, og Lavrids Lavridsen tømmermand det andet nordvestre møllehus og næst nordvest derfra stående vejrmølle nu ligeledes bebor og har i brug med alt sit inventarium. — Item tvende vænger i Stege by, det vestre vænge, beliggende mellem Langestrædet og Skammelstrædet, strækkende sig fra Jakob Brystings og Niels Pedersen Blegemands hus og have og lige ud i Norden til volden tæt op til Lange- og Skammel- stræde porte; det østre vænge med hummelhaven incorporeret beliggende mellem Skammel- og Nørrestræde, sønden tæt fra Eggert Sumpis og Peder Lydersen Skomagere huse og haver, norden tæt til vejen mellem vænget og volden, så meget som os deraf til denne dags datum kan tilhøre, som vi — — købte på auktionen 6. Maj 1701 med videre tilkøbt haver — — hvilket alt med afgifter skal tilhøre ridefogeden Hans Pedersen og hans sande arvinger, dog at han til nuværende eller efterkommende sognepræster til Stege menighed årlig betaler til jordskyld fire og tyve skilling Danske, formedelst møllehusene efter kongl. allernådigste tilladelse, dateret 19. Jan. 1704, står på Stege præ- stegårds jord.

Herfor har Hans Pedersen til mig Morten Reenberg og min kære hustrue Maria Margrethe Baggers betalt 1000 rdb. i rede penge, hvorfor herved kvitteres.

Sædvanlig hjemmel og til bekræftelse egenhændig under- skreven af begge ægtefolk og til vitterlighed af hr. kammerråd

Peder Rasmussen og kapellan, magister Hans Sidelman ved Helliggæst, begge i København.

København d. 6. Juli 1713.

Morten Reenberg.

(s)

Maria Margrete

Mag. Reenbergs.

Til vitterlighed

(s)

P. Rasmussen.

Hans Sidelmann.

(s)

(s)

Læst i Møns herreds rett 14. Aug. 1713.

Christen Nielsen.

Læst i Stege bything 15. Aug. 1713.

M. Leth.

Hans Vest.

I *Morten Reenbergs* levnedsskildring har vi lært at kende hans virken for ordningen af den „Danske skole“. Allerede før hans tid havde flere præster og degne søgt at højne undervisningen ved oprettelse af private skoler, som trods meget fattige kår havde udbredt sig over det meste af øen. Disse skoler blev efterhånden overtaget af det offentlige, og Reenberg ledede ordningen. Han oplevede at se staten (kongen) gribe ind 1727 ved opførelse, som overalt på rytterdistrikterne, af 10 ny grundmurede skolebygninger på Møn, som blev mønstre for Danske skoler i mere end 100 år. Vi kender alle Fredrik IV.s skoler.

Af personalhistoriske oplysninger om Mønslærere i og omkring det 18. århundrede kan her endnu tilføjes følgende, der mest skyldes H. F. Rørdam i kirkehist. saml. og kirkebøgerne.

Borre sogn: kirkebog fra 1645 (døde mangler 1755—62), præstegård brændt 6. Juni 1698.

Steffen Povlsen, var her i 30 år, † 1620.

Mogens Nielsen, blev afsat for uskikkelighed 1644, † ca. 1655.

I 40 år var degneembedet henlagt under rektorerne ved Stege skole og besørget af en „subdegn“ (1644—84).

Ib Andersen, var her i 20 år, begr. ²²/₃ 1665, 51 år gl. ~ her ³¹/₁ 1646 med Karen Jörgensdr.

Christen Pedersen Dall, kaldet 1665, led af epilepsi og døde på vejen mellem Borre og Nyborre, begr. ³¹/₇ 1672, 55 år gl.

Hans Jensen Schelte, f. i Vestud 1643, stud. fra Helsingør 66, var subdegn her fra 72, men blev „efter Guds og den høje øvrigheds gunstige behag“ kaldet til sædedegn 1684, fik ved

- skyldsætningen 5 skp. 3 fd. 1 alb. htk., begr. $^{10}/_4$ 1710, 67 år gl. ~ Gertrud Christensdr. Gjørup, begr. $^{28}/_7$ 1714, 74 år gl.
- Arendt* (Arnold) *Møller*, f. 1680, stud. Nykøbing F. 1700, kaldet 1710, † $^{31}/_5$ 1723, begr. „med ceremonier“. ~ her $^{8}/_{13}$ 1705 med Kirstine Hansdr., døbt $^{1}/_1$ 1675, † $^{29}/_8$ 1723.
- Conrad* (Curtius) *Ratchen*, f. i Stege 1690, stud. privat. 1712, kaldet 23. 1738 anføres: „at han i flere år har holdt substitut, da han på grund af drukkenskab var ubekvem til embedet“, † $^{7}/_4$ 1740, begr. „uden ceremoni“. ~ Christiane Hansdr. West, † 1769.
- Anders Gottorp*, f. 1700, stud. priv. 26, skoleholder i Tjørnemark, kaldet af biskop Hersleb Maj 1740, † påskeaften $^{4}/_4$ 1762, begr. „med ceremoni“. ~ Ellen Pedersdr., der levede 1773.
- Peter Ammentorp*, f. 1721, skoleholder her 52, fik ved reskript $^{16}/_{11}$ 56 tilladelse til som ustuderet at blive degn, kaldet af biskop Harboe 62, † $^{8}/_3$ 1786. ~ 1) Kirsten Mortensdr., † 1761. 2) i Gentofte $^{24}/_9$ 1762 Anne Birgitte Børring, † $^{19}/_{12}$ 1799, 68 år gl.
- Carl Christian Rostrup*, f. 1739, fader degn i Damsholte, stud. Vordingborg 66, skoleholder i Ebelnæs s. å., kaldet og aflagde ed for biskop Balle $^{18}/_3$ 86, † $^{17}/_4$ 1811. ~ i Stege $^{19}/_8$ 1768 Anne Kirstine Stoltenberg, † $^{17}/_2$ 1834, 89 år gl.

Damsholte sogn: Degnen boede i Ebelnæs. Kirkebog 1743, indtil da landsogn til Stege, kaldet Nysogn.

Henrik Mikkelsen Normann, f. 1691, stud. privat. 1713, skoleholder og substitut her fra 27, blev ved kirkens indvielse $^{17}/_4$ 43 tillige degn, † $^{20}/_4$ 1744 (skiftebog). Sognepræst Nic. Jæger skrev at „han var meget kødelig og verdslig sindet“. ~ i Elmelunde $^{8}/_3$ 1729 Anne Margrethe Hagemann, † $^{7}/_5$ 1746.

Hans Rostrup, f. 1703, stud. Vordingborg 1728, skoleholder i Dame 38, kaldet 44, † $^{31}/_5$ 1768. ~ Marie Elisabeth Bojesen, † 1787.

Berthel Laurentius Reersløw, f. 1716, stud. Fredriksborg 34, cand. theol., skoleholder Magleby 54, Mandemark 61, kaldet 68, † $^{8}/_9$ 1798. ~ $^{29}/_4$ 1757 i Magleby Gunhild Marie Bøgvad, f. 1735, † $^{25}/_4$ 1806, datter af degn B.

Degneboligen købtes ved auktion $^{28}/_8$ 1799 af Calmette for 251 rbd.

Elmelunde sogn: Degnen boede først i Hjertebjerg. Kirkebog 1630.

Jens Degn, i over 20 år, † 1650. ~ Maren, begr. $\frac{26}{8}$ 1655.

Henrik Madsen, henved 20 år, indtil 1667.

Jens Jørgensen Fogh, f. $\frac{18}{8}$ 1643, stud. Ribe 62, kaldet $\frac{1}{7}$ 67, beboede 89 en bondegård i byen, da der ikke var degnebolig (?), † $\frac{10}{5}$ 1705. ~ Margrethe Madsdr., f. 1645, † $\frac{27}{8}$ 1718. 2 døttre blev gift med degne, nemlig eftermanden og Runge i Slotsbjergby. Annike ~ Jørgen Mackeprang, se VI bind.

Jens Jensen Munch, f. 1667, stud. Holbæk 97, kaldet 1705, † $\frac{22}{7}$ 1718. Sit bohavet fik han registreret 3 dage før sin død. ~ her $\frac{8}{7}$ 1706 med Maren Fogh, f. 1683, † $\frac{28}{5}$ 1718.

Hans Pedersen Busch, f. 1682, stud. Holstebro 1704, kaldet 18, † $\frac{21}{4}$ 1727. (Bispearkivet.) ~ her $\frac{7}{7}$ 1719 Anne Judithe Hårlev, sønneatter af sognepræst Hans Andersen Brun i Hårlev (siden gift med degn Hillerø i Magleby).

Hans Jensen Dreyer, f. 1697, stud. privat. 1720, kaldet af biskop Worm $\frac{13}{5}$ 27, † $\frac{29}{10}$ 1751. ~ Charlotte Sofie Gelius Meyer, † i Stege $\frac{27}{2}$ 1767.

Om striden med sognepræsten N. Jæger se foran.

Søren Albertsen Riber, f. 1777, fader degn i Kallehave, stud. Vordingborg 37, s. å. medhjælper i Borre, skoleholder i Tjørnemark 42, kaldet 51. Hans bolig brændte $\frac{11}{12}$ 59, og han fik den sædvanlige hjælp til genopførelsen og skattefrihed i 2 år. † $\frac{15}{3}$ 1795. ~ i Stege $\frac{11}{7}$ 42 Marie Elisabeth Jonasdr. Keilow, f. 1717, † $\frac{21}{1}$ 1766. Videre om ham ovenfor.

Christopher Hersleb Høyer, f. 1758, søn af sognepræsten i Sparboen, Thronhjems stift, Ole H., stud. Roskilde 78, kaldet 95, † $\frac{30}{11}$ 1822. ~ 1) i Stege $\frac{20}{3}$ 1788 Anne Cathrine Nielsdr., † $\frac{5}{5}$ 1814. 2) smstds $\frac{16}{3}$ 1815 Anne Margrethe Dahl.

Fanefjord sogn: Degnen boede i Vollerup. Kirkebog fra 1754 ført af degnen, fra 1788 af præsten, men Lengnick har uddrag fra 1696. Præstegården brændte $\frac{2}{9}$ 1861.

Oluf Pedersen, i ca. 20 år, † 1676. ~ i Borre $\frac{5}{11}$ 1665 Karen Jørgensdr., † $\frac{14}{2}$ 1685.

Hans Johansen, f. 1642, stud. Vordingborg 64, kaldet af biskop Bagger 76, men var på grund af sinds- og legemssvaghed

- nødsaget til at holde vikar. Blandt disse var Laurits Bang, f. 1670, søn af sognekapellan i Stubbekøbing Anders Rasmussen, stud. Vordingborg 91, der 1707 blev degn på Falster, derefter eftermanden. Han døde 1727. ~ Marie Christensdtr., datter af substitut C. Pedersen, † $^{23}/_5$ 1684.
- Claus Rasmussen Schmidt*, f. 1677, stud. Vordingborg 99, først skoleholder på Nyord; efter kontrakt med formanden, bekræftet af biskoppen, $^{2}/_5$ 1707 vicedegn og 27 sogneegn; opførte en ny degnebolig, hvorved han tilsatte sin formue; afstod embedet 47 til sin søn, † $^{13}/_2$ 1755 (se foran).
- Morten Reenberg Schmidt*, f. 1719, stud. Vordingborg 40, hører i Stege 42, skoleholder her 45, kaldet 47, † $^{26}/_3$ 1790. ~ i Kallehave $^{17}/_6$ 1745 Johanne Margrethe Riber, f. 1722, begr. $^{29}/_4$ 1788, datter af degn R.
- Jens Lund*, f. 1759, stud. Ribe 80, kaldet 90, † $^{5}/_1$ 1819. ~ her $^{1}/_4$ 1790 Anne Margrethe Carstensdtr., f. 1769, † $^{11}/_{11}$ 1794, datter af skoleholder i Hårbølle, stud. Jochum C. (f. 1721, † $^{6}/_2$ 1802) og Rebekka Reenberg (f. 1746, † $^{6}/_6$ 1808), datter af fornævnte degn Reenberg Schmidt.
- Keldby sogn: Kirkebog 1685.
- Peder Stavnbo*, blev substitut her ca. 1636, da der i kirkebogen anføres, at han „udi 5 præsters tid som substitut havde levet i Keldby sogn og ungdommen pligtig undervist“, begr. $^{1}/_4$ 1691, 86 år gl.
- Anders Bertelsen*, muligt degn her 1684, † $^{2}/_6$ 1725, begr. „med ceremonier“. ~ 1) Maren Jörgensdtr., † $^{15}/_4$ 1708. 2) her $^{1}/_{11}$ 1712 Karen Thomasdtr.
- Mathies Niemann*, f. 1686, stud. København 1710, først substitut og 25 degn, begr. $^{27}/_{11}$ 1737. Hans bo vurderet til 32 rbd. ~ her $^{16}/_{11}$ 1711 Gertrud Andersdtr., datter af formanden.
- Peder Hansen Bech*, f. 1707, stud. Nykøbing F. 30, kaldet 37, her i 53 år, afstod embedet 90, begr. $^{18}/_{12}$ 1793. ~ Dorthea Hansdtr., f. 1711, † $^{11}/_1$ 1776. En søn, Hans Bech, døde som sognepræst og provst i Vig $^{10}/_8$ 1808. En datter gift med kordegn Selmer i Stege.
- Jensenius Thaur*, f. 1758, stud. Fredriksborg 71, kaldet og af lagde ed $^{24}/_{11}$ 90, † $^{27}/_{11}$ 1801. ~ her $^{3}/_{12}$ 1790 med formandens datter Anne Bech, døbt $^{8}/_{10}$ 1750, † $^{17}/_{12}$ 1800.

Degneboligen på 9 fag bortsolgtes ¹⁹/₁₀ 1801 til Peter Sev. Balslev for 600 rbd.

Magleby sogn: Degnen boede i Mandemarke. Kirkebog fra 1645.

Petrus Lerche, var først rektor i Stege og nævnes som degn her 1586 (ugeskrift for skolen 52/1878).

Bagge Justesen, først hører i Præstø, derefter rektor i Stege, degn her 1642, † ²/₆ 1660. ~ Kirstine Nielsdr. (Hundrup rektor i Stege).

Sören Pedersen Ingemann, rektor i Stege 1651, degn tillige i Borre 56, kaldet hertil 60, begr. ¹⁶/₁₂ 1669. ~ Levine Henriksdr. ~ eftermanden.

Hans Skjøtte, f. ¹⁵/₁₂ 1629, søn af sognepræsten i Fanefjord Hans S., stud. Kbhvn. 52, kaldet 70, † ⁹/₉ 1694. ~ 1) her formands enke ²/₂ 1671, som døde ¹³/₆ 1684, 58 år gl. 2) her ¹⁶/₁₂ 1685 Anne Jörgensdr., enke efter degn Jens Müller i Kippinge på Falster, ~ med eftermanden.

Peder Jakobsen Bagger, f. 1669, stud. Vordingborg 92, kaldet og indsat ²⁶/₁₁ 94, † ⁶/₅ 1716. ~ med formands enke.

Albert Arendtsen Damme, f. 1677, broder til sognepræst mag. Iver Damme i Udby-Ørslev, stud. privat. 1712, kaldet 16, † ²⁸/₂ 1725, 47 år 3 m. 8 dage gl. ~ i Stege ²⁶/₁₀ 1717 Christine Cathrine West, datter af byskriver Hans West, ~ eftermanden.

Wilhelm Bjørnsen Raun, f. 1699, stud. Slagelse 1719, kaldet 25. ~ her ¹⁴/₁₁ 25 med formands enke, † ¹⁹/₉ 1775 (se foran).

Mogens Hillerø, f. 1704, stud. Kbhvn. 24, skoleholder 27, kaldet ²⁶/₃ 34, † ²⁹/₃ 1744. ~ degn Buschs enke i Elmelunde, † ¹⁹/₃ 44, 45 år gl.

Jakob Bøgvad, f. i Fredericia 1702, stud. Kolding 25, cand. theol., skoleholder i Kollerød, hvor han „i 15 år måtte arbejde fra morgen til aften med 140 børn i skolen“; kaldet 44, † ¹⁰/₂ 1756 „ved en hastig og salig død“. ~ 1730 Marie Elisabeth Fransche, † i Ebelnæs, begr. ³⁰/₉ 1787, 74 år gl.

Hans Larsen Schmit, f. 1714, broder til degn S. i Uby, stud. Vordingborg 35, blev n. å. skoleholder i Stege, Ebelnæs 42, kaldet Febr. 56; men skønt sognepræst Gerhard Achton selv havde ønsket ham til degn, indgav han dog ²⁸/₉ s. å.

klage til biskop Harboe over ham (se foran), † ¹⁰/₄ 1792.

~ 1) Inger Marie Rheders, † ²⁸/₄ 1756, 37 år gl. 2) her

³¹/₁₂ 1760 Judith Marie Hillerø, døbt her ¹/₆ 1739, † ¹⁵/₃ 1799.

Johan Christopher Schmit, f. 1745, stud. Vordingborg 67, derefter i flere år medhjælper hos faderen, kaldet 92, † ⁵/₃ 1795. ~ Magdalene Abrahamsen, † ca. 1799.

Efter hans død blev embedet nedlagt.

9. Juli 1727 blev skoleholdere ansatte ved de 10 kongens skoler på Møn. 28. Oktober 1738 giver provst Nicolai Jæger en indberetning om disse skoler, som biskoppen endnu ikke havde besøgt, såsom hans sidste visitats var sket i Aug. 1725.

I *Tjørnemark* havde student *Anders Gottorp* tjent fra skolens oprettelse; han får et godt skudsmål og anbefaling til at blive degn på landet.

I *Ebelnæs* havde student *Henrik Norman* tjent fra samme tid; „men kan ikke nær fortjene den førstes ros“.

I *Svendsmarke*; en lægmand, *Hans Mortensen*, „upåklagelig og ikke at laste“.

I *Keldby* har en lægmand, Niels Andersen, tjent fra skolens opførelse; „der har hidindtil intet været at klage på ham“.

I *Hjertebjerg* har ligeledes en lægmand, *Jacob Rydahl*, tjent fra skolens opførelse, „flittig og i sit levned aldeles uforargelig“.

I *Borre* også en lægmand, Peder Lützow, der også har tjent fra skolens begyndelse. Der fortælles noget om ham, som provsten ikke vil berette, da han ikke er viss på, om det er sandt. (Formodenlig er han af den tidligere gardemajors slægt, eller han har taget navn efter denne.)

I *Magleby* har en gammel, skikkelig og flittig lægmand, *Frans Tarm*, tjent fra begyndelsen.

I *Mandemarke* har lægmanden, *Andreas Nielsen*, tjent flittig og uforargelig siden 1734. (Hans forgænger nævnes ikke.)

I *Damme* var en student, *Hans Rostrup*, nylig ansat.

I *Hårbølle* har fra skolens begyndelse tjent en lægmand, *Peder Nielsen*, „som en både flittig og skikkelig skoleholder“.

Den 28. Juni 1742 indsender provst *Rasmus Paludan* en indberetning om de samme 10 „grundmurede“ kongens skoler.

Til Tjørnemark skole lå følgende byer: Tjørnemark, Koster, Nøbølle, Lind, Frenderup, Lendemarke. Skoleholder var da studenten *Sören Riber*.

Til Ebelnæs lå: Ebelnæs, Hjelm, Sprove, Bastenæs, Røddinge, Rydsbæk, 2 Skovhusegårde, Enkebøllegården. Skoleholder var student *Henrik Norman*.

Til Svendsmarke lå: Svendsmarke, Tøvelse, Bidsinge, Oddermosehuse, samt Tostrup og Keldbylille af Keldby sogn. Skoleholder: *Hans Mortensen*, ustuderet.

Til Keldby lå: Keldby, Ullemarke, Spegelsby, samt Uby, Hovedskov og Hegnedshuset af Stege sogn. Skoleholder: *Niels Andersen*, ustuderet.

Til Elmelunde lå: Elmelunde, Hjertebjerg, Råbylille, Torpe, Østermarke, Ovre, samt Pollerup af Keldby sogn. Skoleholder: *Mathias Præstø*, ustuderet.

Til Borre lå: Borre, Ålebæk, Sønder Vestud og Nørre Vestud. Skoleholder: *Peder Lützow*, ustuderet.

Til Magleby lå: Magleby, Sømarke, Stupperup, Butzene. Skoleholder: *Frands Tarm*, ustuderet.

Til Mandemarke lå: Mandemarke, Butzemarke samt Nyborre af Borre sogn.

Til Damme lå: Damme, Bredemad, Tostenæs, Lerbæk, Askeby.

Til Hårbølle lå: Hårbølle, Vindebæk, Vollerup, Koxeby.

Hver skoleholder havde i løn: 24 rbd., 1 lpd. hø og 1 lpd. halm af hver tøndeskyld (gammelt hartkorn), 3 skovlæs brænde, 1 læs tørv af hver 20 tdr. hartkorn, 1 mark eller 2 dages arbejde af hver husmand, der havde børn. Fri græsgang til 2 køer og 6 får.

Stege og Damsholte var dengang endnu ett sogn. På Nyord var ingen kongelig skole, men børnene undervistes af en Jonas Andersen, der var oplært i Vajsenhuset i København.

Tillæg II.

Spredte senere meddelelser.

Øst for Bröndehøj skandse har ligget en nu sløjfet høj fra bronzealderen. En mand derude fortalte, at hans fader i sin ungdom har set to små trolde på højen. Han vilde da gå hen at tale med dem, men kammeraten hindrede ham deri.

— — —

Kyndelmisse aften 1. Febr. skal man lægge en tot hø på sneen. Hvis den om natten blæser væk, vil der blive tidligt forår, så man kan fodre rask — ligger den, skal man spare.

— — —

Finn Magnussen (1838--39) sammenstiller det Islandske Løgbjerg med Løgbjerg ved Vollerup sogn.

— — —

Borre kirke siges oprindelig at være påbegyndt ude ved Nørreby udflyttere mtr. 20a. Men hvad der byggedes om dagen, blev om natten flyttet til Borre og stillet op der. Man prøvede da at bygge mellem Sønderby og Råby, hvor en banke endnu kaldes „Kirkebjergs banke“. Men lige sådan gik det her, så måtte man blive på holmen, hvor kirkebyen nu er.

— — —

Det var i Borre, at hexene prøvedes med vandprøven. En af dem sank til bunds, man det viste sig da, at hun havde stukket en stoppenål i huden på den ene fod. Så skulde hun hænges, men hun tog da et nøgle tråd, kastede det op i luften og klatrede selv der op ad. Og sådan kom hun væk.

— — —

Fra gårdejer *Niels Hemmingsen*, Hyldemosegård, Ålebæk, fik jeg for nogle år siden følgende:

Som en ejdommelighed ved Møns navne har der i Borre sogn været to familier, som har båret navnet Saxe, men som nu forsvinder med den nuværende generation, da det af vedkommende indehaver har været betragtet som et øgenavn. Navnet kan føres langt tilbage i Møns historie. Der fortælles nemlig, den gang Borre endnu var købstad, skal der have boet en mand med ovennævnte navn i den østlige del af byen, han var brygger, hos hvem byens agtværdigste borgere nød deres Rostocker øl. Sagnet går endnu, at de var samlede hos brygger Saxe den aften, da Borre blev overrumplet af Lybækkerne. De havde netop opdaget angrebet, da Lybækkerne havde stukket ild på ude ved Søbjerg, hvor der rimeligvis har ligget fiskerbåde. Borgerne forsvarede byen til næste dag, da undsætning kom fra Stege. (I virkeligheden kom undsætningen først senere, og Borre var da ødelagt.)

Sagnet fortæller også, at beboerne i Ålbæk og Nørrestud flyttede ud i ælleskoven, som dengang voxede på begge sider af Borre sø. Her findes endnu masser af ællestød ved tørvegravning.

— — —

8. Aug. 1310 siges ordet „landgilde“ første gang at være nævnt. Den ansættes som halvdelen af en gårds indtægt (*dimidium fructuum curiæ, quod dicitur „Landgilde“*).

— — —

Om nogle tilsigtede angreb på Møn fortalte oberst *Liljefalk* i et foredrag her for nogle år siden, at der i syvårskrigen (1563—70) var foretaget plyndringer på Møn, efterat Mønboerne havde frabedt sig hjælp af mandskabet fra nogle strandede Danske skibe på Tydskekysten. Man har formodentlig tænkt: Gud fri os for vore venner, vore fjender skal vi nok selv klare.

— — —

I sjøkrigsarkivet i Stockholm findes en beretning om C. G. Wrangels togt mellem Møn, Femern, Wismar i efteråret 1644, 19. Nov.: „Denne dagen mot aftonen felltis anckar under Møøn, och ämnade her generalen *där taga landhgångh*. Men efter stormen blåste så starck, at den samma icke effektueras kunne, ginge vi om natten derifrån. Och såsom wij medh en sudsudwest icke kunde besegle Wismar, måste vi medh samma wäder gå åth Dornbusk“.

I forrige bind s. 225 er fortalt et sagn om, hvorledes Fredr. IV som kronprinds havde skaffet sig indblik i tilstanden på Møn. Samme tanke ligger til grund for følgende sagn, der fortælles fra Ålebæk. Kongen skulde engang være kommen ukendt iland ved Ålebæk og have bedt om ophold hos en bonde i byen. Denne antog ham for en omrejsende bissekræmmer og lod ham være der om natten. Hen på aftenen mente bonden, at det var bedst at komme tidligt i seng, for han skulde tidligt næste morgen møde på Nygård hos amtmanden med landgilde eller skatter, og han föjede til, at det lett kunde koste ham en tour på træhesten, hvis han kom for silde. Den fremmede sagde da, at han selv skulde tage derud og ordne den sag med ladefogeden, som var en strix herre. Fra den tid havde Ålebæk bønder ikke nødig at møde så tidligt med landgilden. Afstanden var henved 3 mile.

Sagnet lyder usandsynligt, men viser dog, at samtiden har ment, det *kunde* være foregået. Derfor hører det til i en personlig karakteristik af Fredrik IV. Menigmand på Møn har anset ham for jævn folkelig.

— — —

I Oktober 1905 er i Møns dagblad af postmester *Klitgård* i Ålborg meddelt en række breve fra M. Reenberg 1699—1700 til forskellige myndigheder med klager over adskillige uordner, således til biskoppen over mange falske ægteskabsattester. Særligt på Møn voldte disse attester besvær, da alle er i slægt, og det ikke er tilladt at gifte sig i tredie led. Mønboerne gifter sig aldrig udenfor „landet“, sjelden udenfor sognet og snart hellerikke udenfor byen. Til kancelliet klages over falske kongebreve, hvormed Tydske betlere udsuger landet, så at fremmede opbærer det, vore egne mister. Til postmesteren i Stege klages over den Lollandske post Hans Jörgen, der skulde bringe posten fra Vordingborg til Stege. Provsten nødtes derved til at bruge „degneposten“ fra herred til herred (se ovenfor).

— — —

Af herredstingbøgerne 1668—81 kan nævnes nogle enkelte notitser (se bind VI):

19. April 1669 forkynder forvalteren (Colding), at ingen måtte holde hund uden at afhugge dens ene fod (ifølge en forordning fra Christian III.s tid).

28. Juni forkyndes, at de, der havde tilsæt jorde til øde gårde, ikke måtte bortføre høsten uden førlov.

16. Aug. sag mod en ladefoged, der havde slået en bonde med sin pidsk.

Jævnlige processer mellem Jakob Danefer og forskellige.

7. April 1673 får Christen Baltzersen et godt skudsmål på thinge efter 18 års tjeneste.

4. Maj 1674: Hr. patronens (Marselis) befalingsbrev forkynder, at Peder Sørensen er ansat som forvalter. Han anlægger en række processer og lader 14. Juni 1675 samtlige bønder indstævne for restancer. Baron Gyldenchrone nævnes første gang 6. Sept. 1675.

4. Sept. 1676: Hemming Christoffersen på Nygård stævner Røddinge og Bastnæs bønder for hærværk på Nygård.

7. Okt. 1678: Abraham Jakobsen udnævnes til forvalter 18. Okt. Den afgæede Sørensen indstævner sine skyldnere.

— — —

Studiosus Gellius Jensen fik ved kongebrev 9. Januar 1658 tilgivelse for lejermål. Hans efternavn er egentlig Sascerides. Kort tid efter vælger sognemændene i Hjerterbjerg ham til deres præst uden hensyn til lensmanden Peter Reetz, skönt Hjerterbjerg kirke er sognekirke til Elmelundegård, hvor lensmanden residerede. Ved kongebrev 26. Juni 1658 pålægges det Jörgen Sefeld og biskoppen at undersøge sagen og afgive betænkning derom.

Udfaldet synes at have været, at valget er bleven forkastet. Den mand, som lensmanden rimeligvis har villet have ansat (og som muligvis har været i hans tjeneste), er formodenlig blevet kaldet, men om ham hedder det ved Roskilde landemode 1662 således:

„Hr. Christian Rosendal, sognepræst til Hjerterbjerg på Møn, stevnet af M. Hans, provsten Viborg, for adskillige poster:

1) At hans kvinde var kommen 7 uger for tidlig med sit foster.

2) At han havde „udspitzet“ sine folk for fjenderne, at de havde nedgravet deres gods.

3) Havde vist nogen af hans tilhørere fra skriftestolen.

4) Fandtes udi offentligt ølhus og sad der og drak indtil midnat, indtil han der faldt i søvn.

5) Var modvillig med sin skat at give.

6) Begyndte sin tjeneste så silde og forlængede den ofte indtil langt over middag imod recessen.

7) At han udkældte på prædikestolen de som uforvarendes kunde falde i søvn under prædiken og sagde: Vågn op, du hore, du tyv, din taske!

8) At han udråbte på prædikestolen det ganske land og sagde: O du tyvagtige Mønslund, gik til Holland, England og Hamborg og hør der dit rygte. Hvordan har du handlet med det Engelske gods, du skulde hjælpe udi skibbrudd.

9) Han foragtede provstens påmindelse imod sin ed og sagde, han agtede hverken bisp eller provst i den fald; han vilde gøre, som han agtede at forsvare med sin samvittighed.

Da han ingen vidner havde at føre til sit forsvar, blev han dømt. „Endog den første post kunde noget undskyldes, så er de andre poster så grove, at de ikke kunde undskyldes, men kunde gå på hans hals. Han skal derfor lægge sit kaldsbrev fra sig, uden kongen nådigst vilde give ham oprejsning“.

— — —

I ligprædikenen over provst Jørgen Hulbech, der selv havde valgt den mærkelige text af Hebræerbrevet 13.7, meddeles at han havde været rektor ved latinskolen i Nakskov, hvor der „i øverste lektie ikkun var to små grove og vanvittige disciple“, men Hulbech havde bragt skolen på fode „med fuldkomne skolastiske og musikalske exercitier“. Han var i sin tid ordineret af biskop Kingo, og han blev gift med en datter af sognepræsten ved Helliggæstkirke, mag. F. Thestrup, der siden blev biskop i Ålborg. Morten Reenberg blev Thestrups eftermand ved Helliggæst, og Hulbech blev Reenbergs efterfølger i Stege, hvor han døde 3. Okt. 1737. Ligprædikenen er som sædvanlig en stærk lovtale, og taleren tilføjer endda „dersom jeg vilde rose ham videre, blev jeg ikke dårlig, thi jeg vilde sige sandhed“.

— — —

Københavns Postrytter 1742 no. 57.

Gives herved for alle og enhver tiltænkende, at Mandag den 13. Aug. førstkommende bliver ved offentlig auktion udi Stege på Møen til den højstbydende bortsolgt:

- 1) Stege bys præsteresidens,
 - 2) Kapellanenes residens,
 - 3) Degneboligen,
 - 4) Klokkerboligen,
 - 5) tvende kirken i Stege tilhørende fattiges våninger,
 - 6) Organistens bolig,
 - 7) et kirken tilhørende materialhus.
- Konditionerne ses hos hr. landsdommer Munthe i Roskilde og hr. provst Paludan i Stege.

Af FREDE BOJSEN er tidligere udkommet følgende Bøger
om Møn:

JACOB SUNESØN AF MØN.
1902.

STEGE BYS BOG.
1904.

AF MØNS HISTORIE:

1. Bd.: DEN FORHISTORISKE TID. 1905.
(Udsolgt.)
2. Bd.: DEN ÆLDRE MIDDELALDER. 1906.
3. Bd.: DEN YNGRE MIDDELALDER. 1917.
4. Bd.: ANDERS BILLE. 1918.
5. Bd.: EFTER REFORMATIONEN. 1922.
6. Bd.: ULYKKERNES TID 1650—1700. 1921.
7. Bd.: 18DE ÅRHUNDREDE: 1STE HALVDEL. 1923.